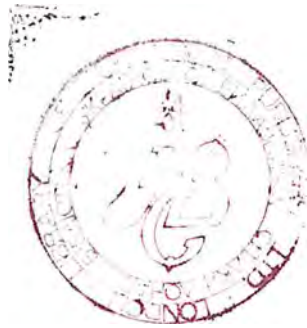

№ 17

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК

ВИПУСК IV-1971

LIBRARY
of
University of Toronto
1927

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК
Випуск IV

UKRAINIAN HERALD

Underground Magazine from Ukraine

Issue IV

January 1971

(In Ukrainian)

Published by Ukrainian Publishers Ltd.
London, 1971

149/7

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК

Захальний журнал з України

Випуск IV

Січень 1971

LIBRARY
of
Ukrainian Publishers

Українська Видавнича Спілка
Лондон, 1971

Ltd.
Inv. 3297

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Четвертий випуск «Українського Вісника» вийшов в Україні в січні 1971 року. Кілька його примірників дісталось на Захід. Наше видання — це відбитка-передрук з журналу «Визвольний Шлях» чч. VI і VII-VIII 1971 року. Видавництвом додано ілюстрації-портрети Алли Горської, Валентина Мороза і Василя Симоненка, а також іменний покажчик.

Обкладинка роботи *Ростислава Глужка*

ЗАВДАННЯ «УКРАЇНСЬКОГО ВІСНИКА»

Необхідність такого позацензурного видання на Україні давно на-зріла. Є багато проблем, які викликають загальний інтерес і турбують широкі кола української громадськості, але зовсім не висвітлюються офіційною пресою. Якщо ж зрідка під тиском обставин преса і згадує ці проблеми, то вдається до свідомої фальсифікації.

«ВІСНИК» містить без узагальнень інформацію про порушення свободи слова й інших демократичних свобод, гарантованих Конституцією, про судові й позасудові репресії на Україні, про порушення національної суверенності (факти шовінізму й українофобії), про спроби дезінформувати громадськість, про становище українських політв'язнів по тюрмах і таборах, про різні акції протесту тощо. «ВІСНИК» дає огляд або повністю наводить публіцистичні статті, документи, художні твори та інші матеріали, які вже набули поширення у «Самвидаві».

«УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК» — видання в кожному разі не антирадянське і не антикомуністичне. За своїм змістом і завданням воно цілком легальне і конституційне. Критику окремих осіб, органів, установ, аж до найвищих включно, за допущені помилки у вирішенні внутріполітичних проблем, зокрема за порушення демократичних прав особи і нації, «ВІСНИК» не розцінює як антирадянську діяльність, а вважає гарантованим принципами соціалістичної демократії і Конституцією правом і почесним обов'язком кожного повноцінного громадянина. Ненормальні умови випуску «ВІСНИКА» пояснюються тим, що у нас є частими порушення конституційних гарантій і незаконні переслідування громадськи активних людей.

«ВІСНИК» не є органом якоїсь організації, чи групи, об'єднаної програмою або організаційною єдністю, і тому допускати друкування самвидавівських матеріалів, написаних з різних позицій. Завдання «ВІСНИКА» — лише об'єктивна інформація про приховані процеси і явища в українському громадському житті. «ВІСНИК» тому не міститиме ніяких матеріалів, які написані спеціально для нього і не були в обігу. «ВІСНИК» не друкує таких документів (як правило, анонімних),

які є антирадянськими, тобто заперечують демократичним шляхом обрані Ради як форму участі громадян у керівництві державою, і антикомуністичними, тобто відкидають в цілому комуністичну ідеологію як таку.

»УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК« змозже функціонувати лише при активній підтримці громадськості, яка не тільки розповсюджуватиме його, а й не лишатиме без розголосу чи належної реакції жодного антидемократичного чи українофобського вчинку, жодного випадку незаконного переслідування людей за переконання.

»ВІСНИК« гарантує безсторонній підхід до інформаційного матеріалу. Про виявлені помилки чи неточності, які у зв'язку з умовами видання неминучі, повідомлятиметься у дальших випусках.

ТРАГІЧНА СМЕРТЬ АЛЛИ ГОРСЬКОЇ

28-го листопада 1970 року була забита в нез'ясованих досі обставинах українська художниця і громадська діячка Алла Горська.

Алла Олександрівна Горська народилася 18 вересня 1929 року. Виховувалася у зросійщеній київській родині. Закінчила Київський художній інститут. Активно включилася у процес національного відродження, який охопив молоді покоління творчої інтелігенції Києва на початку 1960-их років. Перейшла на українську мову спілкування. 1962 року стала одним з організаторів відомого Клубу творчої молоді (розігнаний 1964 року). Брала участь в організації літературно-мистецьких вечорів, розповсюдженні творів Самвидаву, зборів коштів на взаємодопомогу тощо.

1964 року, разом із художниками Людмилою Семикіною, Панасом Заливахою та Галиною Севрук, Алла Горська виготовила Шевченків-

ський вітраж у вестибюлі Київського університету. На вітражі зображувався гнівний Шевченко, що однією рукою пригортає покривджену жінку-Україну, а в другій, високо піднятій, тримав книгу. На вітражі стояли слова: «Возвеличу малих отих рабів німих, я на сторожі коло їх поставлю слово» (фото вітражу надруковане в «Українському календарі» на 1965 рік, виданому Українським суспільно-культурним товариством у Польщі). Вітраж був брутально знищений, а Алла Горська і Людмила Семикіна виключені із Спілки художників України. При розгляді їхньої «справи» тримали себе з гідністю.

Подаємо тут уривок із короткого запису «обговорення» уже знищеного вітражу в Спілці художників України.

ІЗ ЗАПИСУ «ОБГОВОРЕННЯ» СПРАВИ ПРО ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ ВІТРАЖ У КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Квітень 1964 року, секція декоративно-монументального мистецтва Спілки Художників України.

Головує — голова бюро Київської області при правлінні Спілки художників УРСР, заслужений діяч мистецтв В. Шаталін.

В. Шаталін: Здесь много посторонних людей. У нас закрытое заседание. Имеют право присутствовать только члены Союза. Остальным предлагаем покинуть зал. (Шум і колотнеча у зв'язку з виведенням за двері «посторонніх», яким пощастило пробратись до залі).

В. Шаталін продовжує: Художники А. Горская, Л. Семькина, П. Зальваха исполнили в вестибюле Киевского университета витраж к 150-летию со дня рождения Т. Г. Шевченко. Витраж вызвал возмущение общественности и был демонтирован по распоряжению парторганизации университета и Министерства высшего образования. Секретарь обкома партии т. Бойченко предложил оргбюро Союза осмотреть витраж. Выводы комиссии оргбюро (в составе Шаталин, Фридман, Панфилов): витраж — идейно порочное произведение. Шевченко за решеткой. Трактовка сугубо формалистическая. Не совместимо с образом Кобзаря. Мы должны сурово осудить недостойное отношение членов Союза Горской и Семькиной к ответственному делу и строго спросить с них.

Л. Семикіна: Інформує про роботу художників над образом Шевченка. Термін був короткий, робота напружена. Доводилось працювати день і ніч, навіть ночувати на риштуванні. Вкладали всю душу. Хотілося показати велич, незламність і революційне бунтарство Шевченка. Його синівський зв'язок із матір'ю-Україною, яку він обороняв. Хотілося вирішити його образ сучасними засобами. Варварське знищення вітражу, який навіть не захотіли показати громадськості й студентам, брутально вигнавши з університету комісію в складі художників і письменників, — викликає глибоке обурення. Вимагаємо осудження

цього вандалізму і покарання тих, хто його допустив. (Під час виступу Л. Семикіної, художник Синиця реплікою підтримує її. В. Шаталін: »Тов. Синиця! Вы пьяны! Немедленно оставьте заседание!« — Синицю випроводжують із залі).

М. Ченіх: Вітраж — халтура. Нема малюнку, задуму; за кольором базарні квіти на срібному папері. Спотворений Шевченко, жінка. Це — ганьба, а не мистецтво. Робота ця не може прикрашувати КДУ.

Вайдеков: Это страшная клетка. Вы могли тянуть по вертикали и избежать всего этого. Вы могли придумать еще разные вещи. Вы пошли по пути современного абстрактного обобщения. Вы хотели сделать эффект, но получился очень жалкий эффект. Нужно глубже смотреть на вещи.

С. Отрощенко: Руки и кое-какие мелочи мне тоже не нравятся. Но в целом мне тоже не нравятся такие нападки и такая атмосфера. Мне кажется, что по содержанию все правильно. Мне кажется, что в принципе, это очень хорошая вещь. (Оплески. Головуючий: «Аплодисменты здесь излишние»).

В Черніков: Товарищи, обратите внимание на рисунок. Там рисунок нет, а Шевченко в решетке. Что это такое? Я закончил.

Ворона: Спор не в решетке, а в принципе. Не чувствуется, что это делали советские художники в 60-е годы. Кроме того, чтобы было видно наше отношение к Шевченко. Я даже замысел беру под сомнение. Если бы была серия, еще бы было оправдано, а в таком случае вызывает сомнение.

Дзюбан (голова оформительської ради): Вы знаете, что слово всегда было оружием в борьбе трудового народа. А здесь слово поворачивается с другой стороны. (Сміх. Голоси: »Не понятно«, »Конкретно«). Вам не понятно, что враги брали как оружие Шевченко?! Звідкіля ви взяли оці слова: »...малих рабів німих«? В українському братстві за панської Польщі, якщо б ви таке зробили, то воно б звучало.

Там у Шевченка »повставайте і кайдани порвіте« і ще там. Це тільки ворог може так поставити. (Голос з залі: »Чому ви не сказали цього раніше?»).

П. Говдя: Сама форма псалму дуже складна. Використовуючи форму релігійного псалму, Шевченко вкладав у нього революційний зміст. Дзюбан трохи плутано, але правильно сказав, що Шевченка використовують »там«. Ми не повинні того забувати. Не хочеться підозрівати, але в тому, що художники хотіли так швидко зробити, — у цьому щось є. Якби вони підійшли по суті, вони б показали, що мрія Шевченка здійснилася.

(Запис уривається)

*

Наприкінці 1965 року, після арешту великої групи української інтелігенції, Аллу Горську допитували як свідка в обох київських справах — Я. Геврича та Є. Кузнецової, О. Мартиненка, І. Русина. Ніяких свідчень не давала, заперечувала й те, що визнавали заарештовані. Була однією з небагатьох серед заскочених несподіваними арештами, хто тримав себе тоді до кінця принципово. Відома її заява того часу про порушення органами КДБ законності при веденні слідства.

ПРОКУРОРОВІ
УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ
від гр. Горської А. О., що проживає за адресою:
м. Київ, вул. Репіна, 25, кв. 6.

СКАРГА

Прошу вжити заходів до працівників КДБ при Раді Міністрів УРСР, які надуживають даними їм повноваженнями.

Як відомо, наприкінці серпня і на початку вересня 1965 року, на Україні було заарештовано велику групу інтелігенції. Серед тих, хто зараз сидить у в'язниці, декілька моїх знайомих.

10 грудня мене викликали в комітет держбезпеки, де слідчий тов. Коваль зачитав мені показання заарештованого Геврича Ярослава, будімо я давала йому читати якусь видану за кордоном українську книжку «Україна і націоналізм» (?). Оскільки нічого такого не було, я категорично заперечила правдивість такого показання. Після цього мені була влаштована очна ставка з Гевричем. Явно вимушено, борючись із собою, Геврич повторив це твердження, але я знову заперечила. Нам була надана можливість задати одне одному питання. Бачачи, що вигляд у Геврича дуже поганий, я запитала про його стан здоров'я, але слідчий заборонив відповідати на це питання, залишив його «на потім». Після цього, я запитала Ярослава Геврича, що змусило його дати брехливе на мене показання. Він відповів дослівно так: «За 105 днів навчать брехати». Двох тлумачень цієї фрази бути не може.

Я, Геврич визнав, що на нього був зроблений якийсь натиск психологічного або фізичного порядку, який примусив його дати неправдиві показання.

Незважаючи на мої наполягання, ця фраза не була внесена до протоколу очної ставки, а Геврича примусили повторити вигадане показання. На очній ставці були присутні слідчі тт. Коваль, Шеко, Рибак. Під час допиту й під час очної ставки слідчі коректно й чемно мене ображали і погрожували ув'язненням.

В понеділок 13 грудня мене знову викликали в КДБ, де слідчі тт. Рибак і Шеко пред'явили мені ще більш необґрунтоване звинувачення:

нібито заарештований Мартиненко Олександр стверджує, що виписку з якоїсь книжки, знайдено в нього, він зробив з книжки, яку взяв, нібито, на полиці в моїй майстерні, а потім поклав її назад.

Знаючи з попереднього досвіду, як об'єктивно ці слідчі провадять очні ставки, я навідріз відмовилась будь-що говорити, коли на очній ставці не буде представника прокурорського нагляду. Я знову вимагала, щоб до протоколу очної ставки було внесено фразу Геврича, яка свідчила про вимушеність його зізнань. У відповідь я почула, що нічого подібного Геврич не говорить (!!!).

Така поведінка слідчих КДБ свідчить про те, що вони ведуть дізнання не об'єктивно, а підганяють свідчення заарештованих і допитуваних під потрібні їм наперед задумані звинувачення. Тому необхідно встановити прокурорський нагляд за їх діями. Крім того, з цих допитів та допитів у Івано-Франківську по справі П. Заливахи, а також із розповідей інших товаришів, яких викликали на допити (а таких десятки) — я склала враження, що єдина вина ув'язнених полягає в тому, що вони самі читали або дали комусь почитати українську книжку, видану за рубежем.

Але, чи можна в нашій Радянській країні, країні, де основним законом — Конституцією — громадянам гарантується свобода совісті, слова, друку, зборів тощо, кидати людей за ґрати лише за читання книжечки, нехай навіть і чужої нам ідеологічно? Я не припускаю думки про можливість існування у нас законів, на підставі яких це було б можливо, бо це означало б зазіхання на головні завоювання Жовтневої революції. В. І. Ленін справедливо вважав, що правда не потребує захисту цензури: так, Ленінін було дозволено до друку антирадянську книжку Шульгіна «20-ий год» та інші ворожі нам писання. Нарешті, непостійність нашої цензури, коли твори, вчора ще не дозволені, сьогодні видаються, а також відсутність індексу заборонених книжок, дезорієнтують читача і вже з однієї цієї причини не можуть бути підставою для покарання.

З огляду на вказане вище, прошу дати вказівку про втручання прокуратури в дії КДБ з тим, щоб припинити незаконні способи ведення дізнання з допомогою необ'єктивних протоколів, погроз, а також про визначення допущених фальсифікацій, а саме: внесення в протокол зазначеної вище фрази Я. Геврича.

Я особисто відтепер відмовляюсь давати будь-які показання працівникам КДБ без присутності представників прокурорського нагляду.

16. XII. 1965 р.

А. ГОРСЬКА

*

Підписувала Алла Горська також колективні заяви: вимогу допустити на політичні процеси, протест проти заборони художникові Панасові Заливасі малювати та інші.

Після виключення із Спілки, була змушена шукати роботи на виїзді, створивши разом з іншими художниками ряд монументально-декоративних комплексів у Донбасі. Відновлена у Спілці художників.

Від громадської діяльності Алла Горська не відходила і в ці роки. 1967-го року їздила до Львова на суд Вячеслава Чорновола і написала потім разом із групою присутніх на суді киян протест проти незаконного характеру суду в республіканські інстанції. 1968-го року підписала відомий протест великої групи киян проти порушень у СРСР принципів соціалістичної демократії і норм соціалістичної законності (див. випуск перший). Під час погрому за підписання цієї заяви, офіційно названої «антирядянською», із групи художників тільки А. Горська, Л. Семикіна та Г. Севрук трималися до кінця безкомпромісово, за що знову були виключені із Спілки художників.

У липні 1968 року Алла Горська, разом із Ліною Костенко, І. Дзюбою, Є. Сверстюком та В. Некрасовим, звернулася із відкритим листом до газети «Літературна Україна» у зв'язку з появою там наклепницької статті О. Полторацького (див. випуск третій).

У 1969-70 роках А. Горська підтримувала виступи Валентина Мороза, навіть статтю «Серед снігів», зустрінуту частиною української інтелігенції неприхильно. (У «справі» В. Мороза знаходиться вилучена під час обшуку поштівка від А. Горської, де вона називає В. Мороза, з огляду на його громадську активність — «квіткою серед снігів»). Викликана влітку 1970 року на допити в Івано-Франківське КДБ, відмовилася давати проти Мороза будь-які свідчення і глузувала із слідчого Баранова (називала його «товариш Баран» і т. п.). За кілька днів до смерті висловлювала щирий жаль, що не поїхала на суд Мороза в Івано-Франківськ і написала заяву-протест до Верховного суду УРСР про незаконність і жорстокість вироку (чи встигла надіслати — невідомо).

Характерний факт: коли Алла Горська лежала забита в льоху (але про це ніхто з її друзів ще не знав), в одному з київських науководослідних інститутів лектор (чи, навіть, працівник) обкому партії говорив перед колективом, що «націоналісти» змінили тактику, організують «зборища» по хатах і майстернях художників, і називав при цьому помешкання скульптора І. Гончара та Алли Горської.

Забита Алла Горська 28 листопада 1970 року в будинку свекра, в місті Василькові біля Києва.

Серед українського громадянства, ознайомленого з обставинами цього трагічного випадку, існує на сьогодні не менше трьох версій убивства.

Багато хто вважає, що зробив це свекор — людина похилого віку, в якого за рік перед тим померла дружина і в зв'язку з цим траплялися розлади психіки. Прийшовши до пам'яті, свекор буцімто покінчив із собою, зрозумівши, що скоїв: другого дня після вбивства Алли його знайшли на залізничній колії біля Фастова із відрізаною головою.

Однак, чимало є й таких, хто вважає цю версію непереконливою. Покликаються на Аллину фізичну силу і немічність майже 70-літнього діда. Звертають увагу на те, як продумано й акуратно заховані в хаті сліди вбивства: тіло було відтягнене в льох, сліди крові ретельно вичищені і пристелені хідниками, віконниці в будинку загвинчені, і т. п. Декого насторожує поведінка міліції, яка цілий тиждень не могла розпізнати знайденого на колії тіла, хоч, як твердять, у кишені старого лежав паспорт. Коли стривожені кількадевною відсутністю Алли, її друзі — Н. Світлична та Є. Сверстюк — приїхали у Васильків і почали вимагати в міліції відкрити будинок старого Зарецького, на це погодилися вкрай неохоче, оглянули будинок дуже побіжно і заявили, що нічого підозрілого не бачать. Льох у сінях, де було знайдено тіло, міліція відчинила тільки після наполягань Н. Світличної. Уважають, що слідчий міліції, який вів справу про вбивство Алли, без сумніву мав контакти з КДБ, бо допитувався Сверстюка, про якого раніше нічого не чув, як це його статті потрапляють за кордон, кидав іронічні репліки типу: «Что ж это вы своей Горской не уберегли» і т. п. Слідство відразу набрало звинувального ухилу проти Н. Світличної, Є. Сверстюка та приголомшенного горем чоловіка Алли, художника Зарецького, якого навіть кілька днів тримали під арештом у міліції.

Виходячи з таких фактів, згадуючи таємні політичні вбивства давніших часів, дехто допускає в даному випадку можливість політичного вбивства громадськи активної людини для залякування інших. Вони кажуть про загальний наступ реакції на Україні, згадують жорстоку розправу із В. Морозом якраз перед убивством Алли Горської і т. п.

Нарешті, треті відкидають можливість у сьогоденних умовах прямого політичного вбивства, але допускають існування намови психічно неврівноваженої старої людини, можливість спекуляції на родинних незгодах, які були колись раніше.

Похорон Алли Горської був намічений на 4 грудня. На цей день поприїжджали люди з інших міст, поприходили кияни. Несподівано, ніби в інтересах слідства, похорон відклали на 7 грудня, на понеділок. У день похорону в траурно прибраній Аллиній майстерні друзі влаштували посмертну виставку її творів. Через майстерню пройшли сотні людей.

Виклопотаний внучкою І. Франка, З. Т. Франко, дозвіл на поховання Алли Горської на Байковому цвинтарі було анульовано — і Аллу ховали на новоствореному цвинтарі, на пустирі за містом. До тіла за-

мордованої не допустили нікого з рідних чи близьких, відкрити труну не дозволили. Не дозволили занести на кілька хвилин навіть закриту труну ні в хату, ні в майстерню художниці.

Хоч труну дуже швидко перевезли від майстерні на замський цвинтар, все ж там зібралося, приблизно, 150-200 осіб. Закінчивши складену із загальних фраз коротку промову, офіційний представник Спілки художників хотів на цьому зупинити виступи, однак йому цього не дали зробити. Кілька прощальних слів сказав учитель Олександр Сергієнко, зачитав некролог критик Євген Сверстюк, Василь Стус прочитав присвячений Аллі вірш, за дорученням львів'ян виголосив прощальне слово Іван Гель (див. ці виступи далі).

8-го грудня в одній із львівських церков була відправлена панахида по замордованій Аллі Горській, на 40-ий день по смерті друзі Алли влаштували в Києві традиційні поминки.

Через деякий час після похорону, в Києві хтось став поширювати провокаційну чутку, що Аллу Горську вбили самі «націоналісти», так «як она слішком много знала». Тоді ж до Львова приїхав заступник прокурора Київської області, викликав на допит І. Геля і загрожував йому суворим покаранням за «розповсюдження чуток», що Аллу вбили за її ідейні переконання. Насправді ж, у виступі І. Геля була тільки дуже загальна фраза про неясність обставин і причин смерті Алли Горської.

За участь у похороні Алли Горської і виступи на кладовищі незаконно звільнений з роботи вчитель О. Сергієнко, а І. Гель одержав на роботі догану (детальніше про ці репресії — у «Хроніці»).

СЛОВО ВІД ДРУЗІВ

Розум уже збагнув увесь жах, всю невідворотність втрати, — а серце не хоче, не може примиритись із думкою, що Аллочки вже немає серед нас. Що ми вже ніколи не зустрінемося з нею на вулиці, не відчуємо теплого потиску дружньої руки, надійності її мужнього плеча.

Вона вміла любити людей. Аби тільки в людини був корінь — любов до рідного народу, готовість вірно йому служити.

Бувши сама навдивовижки сильною і цільною натурою, вона вибачала людям їхні слабості й вади, віддавала кожному належне. З нею було легко.

Незалежна і горда, Алла поважала людей і користувалася загальною любов'ю друзів і знайомих. Але, як і кожен, хто любить, вона вміла ненавидіти. Вона відверто зневажала ситих чиновників і ділків від мистецтва. Вони не виносили твердого глузливого погляду її сірих очей і платили їй за це чорною зненавистю. Вони ненавиділи її за те, за що ми любимо.

Неймовірно тяжко працювати для українського народу. Та він завжди давав із себе людей таких, як Алла Горська, — готових іти до кінця своєю дорогою.

Прощай, наш любий друже, прощай, Алло! Поки нам суджено жити, ти будеш завжди з нами.

Ми не дамо згасити вогонь, який ти живила своїм серцем!

Євген СВЕРСТЮК

НА МОГИЛУ АЛЛИ ГОРСЬКОЇ*

Нема Алли Горської. Німотно, темно й незрозуміло. І вривається до свідомості тоскним розпачем — не буде, ніколи вже не буде з нами Алли Горської. Наче темна завіса спадає на сонце.

Але я знаю — Алли не може не бути! Її духовної сили й енергії. Її соняшної усмішки і по-материнському уважного погляду глибокої спільності. Вона живе у всьому. Людина, якій особисто ніколи нічого не треба — вона не може відійти в небуття. Алла є — вона незмінно присутня завжди там, де комусь горе, нещастя, біля бездомних і бездолних, де можна підставити своє дуже плече. Вона завжди перша дізнається і найважчий тягар бере на себе — самовіддано і просто, наче вже сама доля поклала на неї місію бути опорою іншим людям.

*) Текст дещо відрізняється від виголошеного Є. Сверстюком на похоронах. Доповнення зроблені, мабуть, самим автором.

З нею приходиться спокій людини значної, сповненої гідності, з не-
підкупним спокійним сумлінням, людини, на яку можна покластися у
всьому, як на самого себе, навіть більше, ніж на себе. Бо вона має
щедрий художницький талант віддаватись безкорисно й цілком людям
і справі, за яку візьметься. Рідкісне втілення обов'язку, людської сили
і значущості.

Виразне, радісне, світле обличчя Алли несе з собою свято. А її сміх
підноситься над усім так само, як її велична вродлива постать височіє
і біліє у будь-якій численній юрбі. І завжди знаєш, що в душі її сві-
титься якась фанатично віддана любов до всього доброго, чесного і
порядного. І завжди віриш, що погляд її невпинно шукає навколо щось
значне і гідне поваги. А кожен її рух і жест сповнений погорди до
полохливої нищості, лукавої корисливості та всіх дешевих мідяків, на
які люди розмінюють своє єдине життя та ще й втягують до цього
нечестивого торгу ближнього.

Нині перед її могилою, над прірвою вічності, осипаються всі хитро-
убогі споруди, нагромаджені під її ногами, і ми, нарешті, стаємо перед
неперехідною правдою, до якої вона безоглядно йшла в житті і в ми-
стецтві, гордо відкинувши гладенькі дороги напівправд, які допомогли б
їй давно утвердитися на виставках мистецьких досягнень.

Стишено-тривожні, якісь дорослі на її картинах діти, наче задумливо
ростуть-визрівають під вітром і сонцем. Портрет матері, що тривожно
дивляється у простір очима душі. Ескіз портрета Довженка із захма-
рено-роздвоєним чолом, болісно затиснутим білою і чорною рукою.
Скільки страждання і гідності в тих спечалених жіночих обличчях!
Як нині в її траурній майстерні, перетвореній на художню виставку,
все стає зрозумілим у її картинах, і як підходить терновий вінок до
печально-мудрої зосередженості її автопортретів, таких далеких від
усміхнених фотографій, на яких веселість служить засобом відпор-
ності і виразом незалежності.

Трагічний талант, вона йшла до трагічної правди, крізь жах якої
наче далекі зорі просвічується сніжно-білий ідеал десь в материнській
постаті, що дужими руками прагне захистити свою дитину і наче лебе-
диними крилами відгортає віття калини.

В її інкрустації «Земля» — в тому дивовижному сплетенні закованих
у землю сил, що випинаються глибокими борознами на жіночому чолі,
сплітаються грубим корінням мозолистих, жадібних витягнутих рук,
у тому покаліченому дереві життя можна побачити притаманну їй
глибину осягнення традиції, повноту осягнення болів і сил рідної землі,
яку відкрила для себе художниця і якій служила з вірністю неофіта.

Якби ми уявили детально історію її життя — то була б повчальна
повість про те, як художниця Алла Горська відкрила свою Україну, як
шукала її жертovníка і як поступово вчилася бачити головно в неви-
димому, докопуючись джерел та в глибинах захованого коріння, як

вона дужими руками і ногами розгортала рясні килими декоративних квіточок, покликаних до життя лише на один сезон.

В день останнього прощання ми, нарешті, відчуваємо драматизм її таланту. Ескізи, ескізи і сама вона через незакінчені ескізи — вся в дорозі до своєї глибини. Треба було тільки чистої години, щоб повернутись до самої себе і засвітитись у своїй глибині. Але, коли може бути чиста година у дискримінованого художника-монументаліста, що бере замовлення, аби працювати, і виконує виснажливу роботу просто за харч?

1962-1963 роки. Клуб творчої молоді, якому вона віддавала свої сили, кошти і притулок у власній хаті. Це була пора пошуків себе, своїх джерел і цілей у тісному гурті молодих ентузіастів-художників, літераторів, режисерів, окрилених перспективою справжньої творчості, надіями культурного відродження.

Ескізи театральних костюмів і декорацій до п'єси М. Куліша «Так загинув Гуска» — вистави, що так і не побачила сцени... Така ж сама історія з «Правдою і кривдою» в Одесі.

1964 рік — Шевченківський вітраж до вестибюля університету ім. Т. Шевченка — дні і ночі самовідданої праці, розтопаної після завершення роботи ректором Шевцем ще до огляду Художньою радою, і єдина винагорода — виключення із Спілки художників.

1965-1969 роки — виїзди на монументально-декоративні роботи до Донецька, Жданова, Краснодару. Поновлення в Спілці художників і наступне виключення за громадянську позицію у справі політичних процесів 1965-1967 років. Каламутні закулісні інсинуації безпринципної сирості, зведення рахунків — і знову втеча в працю без просвітків у село на Черкащині.

Після смерті, перед похороном, кажуть, зважили її працю і, нібито, знову поновили в Спілці. Але хто зважить і поновить спопелілі творчі спалахи за ті скупі роки життя, отруєного свідомістю того, що нічого, крім злої напасті, не викличуть кращі квіти твоєї душі, що хто зна кому твій талант потрібен, і нічого від тебе твоя епоха не чекає, крім влучного потрапляння у вибиті сліди.

Скільки праці і сподівань кануло на тому шляху, занесеному снігом!

Всі світлі години — у світлому майбутньому... В минулому — горіння, що розвіялося димом у кризі байдужості, в хащах ненависті, і в душі якась душевна втома, що відбилась в останньому виразі її лиця.

Але, як вона при цьому вміла гідно й незалежно йти своїм шляхом — і повно відчувати радість випробувань, праці і важкої борні за самоствердження! Її голос, її усмішка, її постать перекриває випадок сліпої трагедії, що обірвала її життя. Алла Горська буде випромінювати світло, буде вселяти присутність духу самим своїм ім'ям. То була рідкісна людина, що навіки залишається з нами, як рідна душа. В образі

цілого десятиріччя вона височить білим привидом Доброго Духа, що втілює в собі сумління, гідність, поривання молодості і сяйво вільного людського обличчя, освітленого талантом і відданістю людини.

Вічна слава мужній і чесній Людині-художниці, що загубилась у холоді сліпої осінньої мжички, але залишила людям щедроти великої душі, свій шлях і свій бадьорий усміх.

Іван ГЕЛЬ

ВИСТУП НА ПОХОРОНІ АЛЛИ ГОРСЬКОЇ

Від львівської громади, від усіх тих, хто шанував і цінив Аллу, хто був натхненним прихильником її таланту, вчинків і думок, кого єднали з нею спільні ідеї, хто ще недавно приїжджав до неї живої — щирого соратника й друга, хочу висловити наш безмежний біль і скорботу, глибокий жаль і розпуку втрати. Доля Алли схожа на долю її народу, як доля її таланту на долю духовних потуг України.

Зараз біль від свіжої рани ще надто сильний, він пронизує кожен нерв, — і тому розумом ще важко оцінювати величину нашої втрати. Все у голову приходять думка, що наше покоління, покоління Алли Горської, як на порівняно мирні часи, забагато втрачає друзів, однодумців, будівничих нової української духовості. Якщо це втрати не фізичні, а породжені збайдужінням і відступництвом від тих ідеалів, які нас об'єднують, — стає прикро і боляче. Але незмірно важче від таких трагедій, як втрата незабутнього Василя Симоненка, як оця свіжа могила, викопана не тільки в багатострадальній українській землі, а й у серці кожного з нас.

Нам не видаються цілком ясними обставини і причини цієї моторошної трагедії. Але, як би не було, Алли Горської, яку ми так любили і шанували, немає...

Не стало талановитого митця, що так багато вже встиг дати від свого щедрого таланту, а міг би створити ще незмірно більше. Не стало мужньої принципової громадянки — незрадливої дочки українського Відродження 60-их років. Не стало близької нам дуже гарної Людини.

Але смерть таки не всесильна. Бо поки житиме хоч хтось із нас, тих, хто знав Аллу, доти буде жити розумна й чарівна Аллина усмішка, її велика людська теплота, сердечність і щирість. Будуть жити її твори на полотнах, на стінах будинків, шкіл і музеїв. Буде пам'ятатися її нескитна принциповість, велика працелюбність і благородна ненависть, породжена любов'ю...

Алла залишиться для нас взірцем Людини й Митця, що не знає схилян перед кон'юнктурою і не зважає на »добрі« чи »лихі« часи, а наполегливо шукає тієї єдиної, для кожного своєї дороги, на якій найбільше прислужимось Україні.

Через умови життя, а найбільше через суспільні умови — Алла не відразу знайшла Україну, і себе в Україні. Мабуть, саме тому таким активним і безкомпромісовим було її життя протягом останнього десятиліття. Це були не тільки плідні мистецькі пошуки, що привели до зрілої усталеності принципів і прийомів. Жоден громадський здвиг, якими були багаті для нас 60-ті роки, не проходив без активної Аллиної участі, чим би це їй не грозило. На таке життя можна і треба рівнятися усім нам, особливо зараз, коли, притомившись на важкій дорозі, дехто намагається переоцінювати ідеали й знецінювати набутки.

Дуже хотілося б, щоб ця трагічна смерть не пригнітила і не пригнула нас. Цього, ми певні, хотіла б і сама Алла, якби могла озватися до нас. Хай перед лицем цієї трагедії відмететься із наших учинків і стосунків усе боягузливе, пристосовницьке, дрібне і суетне. Адже таке нетривке й незагарантоване людське життя — і так багато треба встигнути кожному із нас за ті ніким не пораховані завчасно роки чи дні, які відміряла нам Доля.

Велике спасибі Тобі, Алло, що ти жила, творила і боролася серед нас. Мало сказати зараз, що ми Тебе ніколи не забудемо. Ти заслужила на почесне і святе право, подолавши смерть, залишитися серед нас живою, вперто і твердо ступати по судженому нам важкому й тернистому шляху.

Вічна слава Тобі і вічна пам'ять від нас!

ПАМ'ЯТІ АЛЛИ ГОРСЬКОЇ

Ярій, душе. Ярій, а не ридай.
У білій стужі сонце України.
А ти шукай — червону тіль каліни,
на чорних водах — тіль її шукай,

де горстка нас. Малесенька топта.
Лише для молитов і сподівання.
Усім нам смерть судилася зарання.
Бо малинова кров — така ж крута,

вона така ж терпка, як в наших жилах.
У сивій завірюсі голосінь
ці грона болю, що пануть в глибінь,
безсмертною бідою окошились.

3. 12. 70 р.

ГАНЕВНЕ СУДИЛИЩЕ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКУ

(Валентина Мороза засуджено на 14 років)

Про другий арешті 1-го червня 1970 року в Івано-Франківську історика й публіциста Валентина Мороза, про суть звинувачення і хід слідства детально розказано в попередньому випуску «Українського вісника». Там наведені також протести громадськості у зв'язку з незаконністю арешту В. Мороза. Тому нижче — тільки про самий суд.

Судові передували раніше не практиковані «запобіжні» заходи щодо людей, які, на думку КДБ, могли поїхати на процес в Івано-Франківськ.

У Києві критика і перекладача І. Світличного на день суду викликали до міліції для розмов про «тунеядство»; до хворого вчителя О. Сергієнка послали для контролю в лікарню учителів; у туберкульозному санаторії, де працює лікарем М. Плахотнюк, терміново скликали збори і під загрозою звільнення з роботи застерегли, щоб наступного тижня ніхто не смів нікуди відлучатися і навіть хворіти (!). В Одесі такі ж застереження зробили Н. Караванській.

У Львові, незадовго до суду, група осіб (відомо, що серед них були письменник і журналіст М. Осадчий, поети І. Калинець, І. Стасів та Г. Чубай, художниця С. Шабатура, педагог О. Горинь та інші) звернулися до Прокуратури УРСР та до Івано-Франківського облсуду фототелеграмою, у якій вимагали допустити їх на процес В. Мороза і повідомити про день суду. Вже наступного дня їх почали викликати до керівників підприємств чи установ, де вони працювали, погрожували і застерігали, що поїздка в Івано-Франківськ означатиме для них викинення з роботи. Художника Олега Мінька саме на 17 листопада викликали в автоінспекцію (він має власну машину), і звідти, всупереч його волі, відвезли в КДБ на допити.

У Івано-Франківську за кілька днів до суду викликали в КДБ для залякування Марію і Дарину Возняк. Художникові Панасові Заливасі, який перебуває в Івано-Франківську під гласним наглядом, офіційно, в порядку нагляду, заборонили протягом тижня з'являтися на вулиці, де знаходиться обласний суд.

Особливо брутально поведелися в м. Долині (Івано-Франківська обл.) з медсестрою Марією Юкиш, яка, одержавши з Івано-Франківська звістку про день суду, мала повідомити також у Моршинському санаторії киянку О. Мешко. Щоб запобігти цьому, кагебісти негайно послали в квартиру... «лікарня», який встановив у цілком здорової двомісячної дитини вивих ноги і силою відвіз матір з дитиною в лікарню. М. Юкиш тримали з дитиною цілий тиждень серед інфекційних хворих у загальній (навіть не дитячій) палаті і не давали можливості підійти до телефону. Непоінформовані лікарі й сестри спочатку дивувалися, чому в лікарні тримають здорову дитину, яка може заразитися від інших хворих. Потім дізналися і хтось із них тихцем повідомив стривожену матір, що її дитина здорова, і що в сусідній прохідній палаті поклали «хворого» кагебіста, який пильнує кожен її крок.

Незважаючи на такі заходи, на суд приїхала група людей зі Львова та Львівщини, окремі особи з Москви і Києва. Приходили також мешканці Івано-Франківська*. Пересічно, протягом двох днів біля дверей суду було 20-30 осіб.

Уранці 17 листопада група осіб подала голові Івано-Франківського облсуду особисто і послала телеграфом вимогу допустити їх на процес В. Мороза, щоб вони могли переконатися, чи В. Мороз справді провинився перед радянськими законами. Якщо до залу суду заведуть спеціально підібраних осіб, а друзів і знайомих Мороза, що приїхали з різних міст, на суд не пустять, — писалося в заяві, — такий суд не матиме права називатися відкритим. Однак кагебісти і судді побоюлися пустити до залу суду навіть перевірених осіб. Всупереч радянській

---

*) Для більшої вірогідності описуємо суд, зводячи до одного розповіді трьох присутніх там осіб.

конституції і радянським законам, процес був закритим. Навіть для охорони підбрали іншонаціональних солдатів, переважно з Кавказу, які погано розуміли не тільки українську, а й російську мову.

Для «охорони порядку», крім війська, було викликано багато кагебістів навіть з інших областей (кількох своїх «опікунів» впізнали львів'яни). Як кажуть, на кожного присутнього під судом припадало не менше десяти «охоронців». Далі парадних дверей суду не пустили нікого. На 2 дні був припинений доступ громадянам не тільки в суд, а й в розміщені в цьому ж будинку колегію адвокатів та нотаріальну контору.

Судила Валентина Мороза судова колегія в кримінальних справах Івано-Франківського облсуду в складі судді *Качиленка Ів. Ів.*, засідателів *Галкіна* і *Бажалук*. Державним звинувачем виступав помічник прокурора області *Городько**. Захищав підсудного адвокат з Московської міської колегії адвокатів *Коган* (1966 року він захищав російського письменника *Синявського*).

Нагадуємо, що слідство у справі Мороза вело і підготувало звинувальний висновок Івано-Франківське управління КДБ. Начальник управління — полковник *Голда*, начальник слідчого відділу — полковник *Долгих*, слідчий по справі — ст. слідчий майор *Баранов*, йому допомагав ст. слідчий капітан *Пригорницький*. Дав санкцію на арешт і затвердив звинувальний висновок КДБ прокурор області *Параскевич* (відомий безграмотним веденням звинувачення проти *М. Озерного* в лютому 1966 року).

Філологічну експертизу статей Мороза для підтвердження авторства проводили працівники Інституту мовознавства АН УРСР, кандидати філологічних наук *Г. Іжакевич* (внучка відомого українського художника...) та *А. Грищенко*.

Свідками по справі були викликані письменник *Б. Антоненко-Давидович*, літературний критик *І. Дзюба*, критик і журналіст *В. Чорновіл* та селянин із Космача на Гуцульщині *В. Боб'як*, який нічого по суті справи не знав.

За розповідями, вдалося відтворити таку картину суду.

Суд розпочався, приблизно, о 10 год. ранку 17 листопада 1970 р. До зали суду, де були тільки підсудний, судді, прокурор, адвокат, секретар і кілька солдатів при зброї, завели свідків для перевірки явки учасників. При свідках встановлювали особу підсудного. На запитання про підданство, *В. Мороз* відповів, що є громадянином Української Радянської Соціалістичної Республіки (як відомо, в СРСР є однак тільки всесоюзне підданство). На запитання, чи був суджений раніше, сказав,

* Звертають увагу на те, що цей *Городько* вів від прокуратури «нагляд» за слідством по справі *Мороза*, був присутній на допитах і якоюсь мірою спрямовував хід слідства, в той час, як адвокат був допущений до матеріалів справи тільки після закінчення слідства.

що у 1966 році був незаконно засуджений на 4 роки за дозволену Конституцією СРСР пропаганду відокремлення УРСР від СРСР. На запитання про місце праці дружини сказав, що не певен, чи вона взагалі працює, бо в нас заведено мститися на рідні заарештованих за політичними мотивами. На запитання, чи не має підсудний заперечення проти суду і прокурора, відповів, що для відводу має досить підстав, але цього не робитиме, бо його доля вирішена без цього «суду» і процедура, яка тут відбувається, не має ніякого значення.

Після того, як свідків вивели і судові засідання було продовжене, Валентин Мороз заявив протест проти незаконного закритого суду і вимагав відкритого слухання справи. Адвокат підтримав вимогу підсудного. Однак суд відхилив клопотання без будь-яких обґрунтувань.

Потім було зачитано звинувальний висновок і запропоновано підсудному дати пояснення по суті звинувачення. На це Мороз зробив заяву такого змісту: закритий судовий розгляд є незаконним, тому він відмовляється давати на такому суді будь-які пояснення і відповідати на будь-які запитання суддів чи прокурора як таких, що санкціонували беззаконня. Однак він лишив за собою право виносити протести чи клопотання, а також відповідати на запитання адвоката. Щоб це рішення не було витлумачене як непринципове намагання боягузливо заперечити авторство інкримінованих йому публіцистичних статей, сказав Валентин Мороз, він водночас заявляє, що є автором статей «Репортаж із заповідника імені Берії», «Мойсей і Датан», «Хроніка Опору», «Серед снігів», але йому не належить приписувана слідчими органами гумореска «Я бачив Магомета». Більше ніяких свідчень на такому «суді» давати не буде. Однак підсудному все ж поставили декілька запитань, на які він не відповів.

Першим до зали суду покликали свідка І. Дзюбу. Замість відповідати на поставлені прокурором запитання, він оголосив заяву, що ні на які запитання відповідати не буде з двох причин. Поперше, одна із статей, за які судять В. Мороза, полемічно спрямована проти нього, І. Дзюби, а тому ставити його в ролю свідка супроти Мороза неетично. Подруге, він не може брати участі в незаконному суді, бо на основі ст. III Конституції СРСР, статті 91 Конституції УРСР, статті 20 Кримінально-процесуального кодексу УРСР — суд над В. Морозом не може бути закритим.

Закликаний потім свідок Б. Антоненко-Давидович також заявив, що з огляду на цілковиту незаконність закритого суду ніяких показів давати не буде. Адже у своєму житті він пройшов через два закриті суди, які жорстоко судили його (один раз навіть до смертної кари) за вигаданими найсміхотворнішими звинуваченнями. Тому він вважає недопустимою для себе участь у такому «суді», бо не бажає нести відповідальність перед нащадками, разом із суддями і прокурором, за участь у відвертій сваволі.

Після тривалої перерви, викликаної, очевидно, замішанням суду через поведінку свідків, запрошено до залу свідка Василя Боб'яка. Він відповідає на цілком стороннє запитання: скільки шкіль у Космачі тепер більше, ніж було при Польщі; чи справді заважає космачанам вежа геологорозвідки в центрі села тощо.

Свідок В. Чорновіл, викликаний останнім, відмовився давати будь-які докази з двох причин. Перш за все, всякий суд за відкрито висловлювані переконання є таким, що підриває основи соціалістичної демократії і радянського ладу. Подруге, закритий суд є наругою над радянською конституцією і процесуальними законами.

Залишившись без свідків, суд після наради вирішив, всупереч протестові адвоката, зачитати докази свідків на попередньому слідстві. Зачитали покази В. Чорновола, в яких свідок заперечував знайомство із трьома останніми статтями В. Мороза і заявив, що він із власної ініціативи розіслав депутатам Верховної Ради УРСР, одержавши з Мордовії, твір «Репортаж із заповідника імені Берії», що було однією із причин його засудження в 1967 році. На запитання судді, чи підтверджує Чорновіл тепер ці покази, свідок відповідати відмовився з огляду на закритий суд.

Вдруге викликаний свідок І. Дзюба, вислухавши свої раніше дані свідчення, заявив, що, якби не його ставлення до незаконного закритого суду, він міг би внести суттєві уточнення. Однак він може зробити це і зараз, якщо йому дозволять підсудній та адвокат. Одержавши такий дозвіл, свідок сказав, що він обурений шантажем, якого допустився на попередньому слідстві слідчий Баранов. Він обманом витягав із І. Дзюби покази, які не зовсім відповідають дійсності. Насправді, І. Дзюба ніколи не одержував від Мороза писаного тексту статті «Серед снігів», а тільки мав із Морозом усну розмову на цю тему. І. Дзюба вже після суду підкреслював, що ця його заява зовсім не означає відміни бойкоту закритого суду, бо зроблена вона на прохання підсудного, а на жодне запитання суддів чи прокурора Дзюба не відповідав.

Були зачитані також у присутності свідка попередні покази Б. Антоненка-Давидовича, який на слідстві стверджував, що В. Мороз показував йому незавершені варіанти статей «Мойсей і Датан» і «Серед снігів», бажаючи одержати літературну консультацію. Вислухавши зачитане, Антоненко-Давидович сказав, що він міг би на суді внести суттєві зміни в свої покази, бо слідчий записував його свідчення перевернуто. Але зробити цього він собі не дозволить, бо це означало б визнати законність закритого суду.

Таким чином, суд фактично був зірваний бойкотом підсудного і свідків. Суд не мав можливості фігурувати ніякими доказами. Однак судові засідання було продовжене.

Наступного дня суд заслухав експертів, які ретельно обґрунтували те, що Мороз насправді є автором чотирьох виставлених у звинуваченні статей*. Були зачитані нібито також висновки якоїсь ідеологічної експертизи, яка кваліфікувала зміст статей В. Мороза. Хто проводив цю «експертизу», визначивши як антирадянську навіть статтю «Хроніка Опору», — невідомо.

Повний зміст останньої промови державного звинувача Городька невідомий. Однак відомо, що прокурор кваліфікував усю діяльність В. Мороза і всі його статті як антирадянські. Акцентував прокурор на тому, що статті «Репортаж із заповідника імені Берії» і «Хроніка Опору» надруковані на Заході, вбачаючи в цьому обставину, що збільшує провину. Такою ж обставиною прокурор називав те, що Мороз вдруге суджено за «антирадянську пропаганду і агітацію». Звинувач вимагав максимального 15-річного покарання, яке допускає частина 2-га статті 62-ої — 10 років ув'язнення і 5 років заслання. Прокурор вимагав найсуворіших умов ув'язнення — спецтюрми, щоб перешкодити Морозові будучо писати і передавати на волю.

Адвокат Коган у заключному слові доводив відсутність у діях В. Мороза складу злочину, передбаченого ст. 62, ч. 2 КК УРСР, тобто — «агітації чи пропаганди з метою підриву чи ослаблення радянської влади». Адвокат вважав безпідставним кваліфікацію статей Мороза як антирадянських, а розповсюдження їх самим автором недоведеним. Він, нібито, називав юридично неграмотними аргументи прокурора про обставини, які посилюють вину. Поява статей за кордоном, коли підсудний до передачі їх не причетний, не має ні побільшувати, ні зменшувати вини. Так само част. 2-га ст. 62-ої КК УРСР тільки й застосовується до тих, кого судять вдруге — і тому повторність засудження сама по собі ніяк не може впливати на вибраний судом термін. Адвокат вимагав виправдання підсудного або хоча б *перекваліфікації* звинувачення на ст. 187-1 КК УРСР із максимальним терміном покарання три роки.

Валентин Мороз виголосив коротке останнє слово, зміст якого невідомий. Відомо тільки, що він не просив ніякого полегшення собі і не займався спростуванням звинувачення. Його останнє слово було політичною промовою програмного характеру.

Згідно статті 20 КПК УРСР, вироки судів у всіх випадках проголошується відкрито. Присутні під судом одностумці В. Мороза в письмових заявах і усно домагалися бути присутніми в залі суду при зачитанні вироку. Однак суд пішов ще на одне грубе порушення закону. Незважаючи на велику кількість війська і кагебістів, до судової зали побо-

---

*) Свідчення експертів не є такими безневинними, як це спочатку здається. На попередньому слідстві В. Мороз не давав ніяких показів і тому без висновків експертизи неможливо було звинуватити Мороза і віддати його до суду.

явся пустити хоч кого-небудь із присутніх під судом. Натомість телефоном викликали спеціально підібрану публіку — деканів та викладачів суспільних наук медичного та педагогічного інститутів міста. Декого з них навіть не попередили, для чого їх викликають до суду. Інших кагебісти попередили, щоб біля дверей вони казали, що йдуть не в суд, а в нотаріальну контору або в колегію адвокатів. Проте обман швидко виявився і дорогу для «спецзапршених» прочищали кагебісти та солдати, грубо відштовхуючи від дверей людей, які два дні чекали, щоб потрапити бодай на зачитання вироку. До зали суду завели також кагебістів, яких розмістили у проході.

У вироку повторювалися усі положення звинувального висновку, з Мороза тільки знімалося як недоведене авторство гуморески «Я бачив Магомета». Та обставина, що всі свідки по справі на знак протесту проти закритого суду відмовилися свідчити, у вироку не згадана, а інші покази на попередньому слідстві перекручені. Мабуть, саме через цю брехню, свідків і не пустили до зали суду на зачитання вироку. Юридично безграмотні твердження прокурора про обставини, які посилюють вину, повторені у вироку. Термін, визначений Валентинові Морозові судом — 6 років спецтюрми, три роки таборів особливого режиму і 5 років заслання, загалом — 14 років покарання.

Валентин Мороз зустрів вирок іронічним усміхом, а запрошені «наковці» — розгубленим мовчанням. Тоді кагебіст із проходу дав «сигнал» — зааплодував. Усі мовчали — і він сильніше заляпав долонями. Там і сям його недружньо підтримали...

На запитання судді, чи зрозумілий йому вирок, Мороз відповів: не зовсім, бо у вироку сказано, що суд закритий, а ось він бачить у залі багато людей. Голова суду пояснив йому, що — згідно закону — вирок у всіх випадках виголошується відкрито і до зали можуть прийти на зачитання всі бажаючі. Мороз, що, очевидно, тільки чекав на таке пояснення, запитав: «Чому ж у такому разі в залі немає моїх друзів, які два дні стоять під судом, а є люди, яких ви притягнули сюди на мотузці?». Суддя, замість відповіді, наказав солдатам негайно вивести Мороза і оголосив суд закритим.

На час виголошення вироку біля суду несподівано зібрався великий натовп мешканців Івано-Франківська, які протягом двох днів не наважувалися прийти до суду. Можливо, побоюючись демонстрації, кагебісти поставили для обману перед головним входом «воронок», а В. Мороза вивезли з чорного ходу звичайною машиною.

Звертають увагу на цинічну поведінку протягом процесу кагебістів та іншонаціональних солдатів, відповідно перед тим настроєних. Людей грубо відштовхували від дверей, солдати штовхали в живіт вагітну львів'янку С. Гулик, яка намагалася пройти із колективною заявою до голови облсуду. Кагебісти зневажливо казали тим, хто був біля суду:

»ти — ніхто«, »свора«, »зробимо з вами, що захочемо«, »у нас для вас усіх місця вистачить« і т. п.

Відразу після процесу свідки написали і відіслали Прокуророві УРСР і Міністерству юстиції УРСР протест.

*Міністрові Юстиції УРСР т. Зайчуку,
Прокуророві УРСР т. Глухові*

17-18 листопада 1970 року в м. Івано-Франківську обласний суд розглядав справу *Мороза Валентина Яковича*, звинуваченого за ст. 62, ч. 2 КК УРСР. На цей процес ми були викликані як свідки. Без усяких юридичних підстав, на порушення Конституції СРСР, Конституції УРСР і Кримінально-процесуального кодексу УРСР, судовий рзгляд проводився закрито. Нам, як свідкам, голова суду особисто і відповідальні особи з охорони гарантували присутність на зачитанні вироку, в якому могли бути згадані наші прізвища. Зрештою, це каже законне право, передбачене ст. 20 КПК УРСР. Однак, попри наші неодноразові нагадування, нас на зачитання вироку не допущено, хоча водночас повз нас за спеціальними запрошеннями на зачитання вироку проходило багато осіб, із яких деякі навіть не знали, для чого їх запрошено до обласного суду.

Висловлюємо свій категоричний протест проти незаконних дій Івано-Франківського обласного суду.

Залишаємо за собою право звернутися в касаційну інстанцію — Верховний суд УРСР, в Міністерство юстиції УРСР та в Прокуратуру УРСР із аргументованою скаргою у справі незаконності закритого суду над Морозом В. Я., і у зв'язку з цим — вироку.

18. XI. 1970 р.

Б. Антоненко-Давидович

І. Дзюба

В. Чорновіл

Наприкінці листопада і на початку грудня багато людей (щонайменше 30-40 осіб) послали до Верховного суду УРСР індивідуальні телеграми і заяви протесту проти жорстокої розправи над В. Морозом, вимагаючи скасування незаконного вироку облсуду і звільнення засудженого.

Відомо, що до Верховного суду зверталися кияни — письменник Б. Антоненко-Давидович, критик І. Дзюба, художниця Алла Горська, кандидати філологічних наук М. Коцюбинська та З. Франко, пенсіонерка О. Мешко, лікар М. Плахотнюк, учитель О. Сергієнко, В. Драбата та інші. Зі Львова — лікар О. Антонів, колишня працівниця Товариства охорони пам'яток історії та культури С. Гулик, педагог О. Горинь, інженер А. Волицька, поет І. Калинець, художниця М. Качмар-Савка, телефоністка Г. Куницька, профспілковий працівник Я. Кендзьо, колишня студентка університету, поетеса Г. Савронь, поетеса І. Стасів, журналісти П. Чемерис, В. Чорновіл, поет Г. Чубай, художниця С. Шабатура та інші. Писали заяви також І. Гель (м. Самбір Львівської області), Н. Караванська (Одеса), художник П. Заливаха, М. Возняк і Л. Леник (Івано-Франківськ), священник В. Романюк (Космач на Гуцульщині) та інші.

Найгрунтовнішою, юридично доказовою вважають велику скаргу, подану до Верховного суду УРСР, Прокуратури УРСР, Міністерства юстиції УРСР свідками по справі — Б. Антоненком-Давидовичем, І. Дзюбою та В. Чорноволом. Автори відмовилися подати свою заяву для обігу, вважаючи, що цим вони продемонструють інстанціям, до яких звертаються, свою щирість і відсутність сторонніх умислів. Про зміст заяви відомо від кількох осіб, що читали її у авторів. У заяві підкреслюється, що в СРСР у післясталінські часи ще жодного разу не карали так жорстоко людини, яка не діяла підпільно, а відкрито висловлювала свої погляди в літературно-публіцистичних статтях. Статті ці суд неправильно кваліфікував як антирадянські. Автори заяви вважають, що коли в 1969 році кагебісти припинили слідство за «Репортаж із заповідника імені Берії», вони ні трохи не сумнівалися, що його написав В. Мороз. Те, що «Репортаж...» знову включений у звинувачення і неймовірно жорстокий термін покарання свідчать, на думку авторів заяви, про наступ реакції, і то особливо на Україні. Це видно також із порівняння вироку В. Мороза і вироку в справі російського історика Амальрика, теж вдруге притягнутого до відповідальності за написання значно гостріших статей, ніж Морозові, і засудженого на три роки табірною утримання.

Антоненко-Давидович, Дзюба та Чорновіл вважають, що слідство і суд не довели того, що Мороз особисто розповсюджував свої статті.

Заслуговує на увагу їхня думка, що КДБ може штучно створювати кримінальну ситуацію, поширюючи чийсь твори, щоб потім можна було звести порахунки з автором. Вони писали також про незаконність закритого суду і обурювалися, що їх, як свідків, не допустили на зачитання вироку, перекрутивши у вироку їхню поведінку на суді і покази на попередньому слідстві. Наприкінці, посилаючись на ряд статей Кримінально-процесуального кодексу, автори вимагають скасування вироку Івано-Франківського облсуду.

Відомо, що автори всіх інших заяв також насамперед звертали увагу на закритий суд і на неймовірно жорстокий вирок. Маємо у своєму розпорядженні тільки декілька із цих звернень до Верховного суду УРСР.

Фототелеграма.

Київ. Верховному Суду УРСР

Саме напередодні Дня Конституції СРСР і виборів суддів, Івано-Франківський нарсуд дозволив собі зігнорувати 91 статтю Конституції УРСР (і статті 20, 370, 372 КПК УРСР) про гласність судового розбору, засудивши на закритому судовому процесі історика Валентина Мороза до 14 років позбавлення волі.

Чи Конституція СРСР перестала бути основним законом для всіх, без винятку, громадян Радянського Союзу, чи то вже обласні судові інстанції стоять вище всіх записаних законів, оскільки статтю 92 Конституції УРСР* перекреслюють своєю практикою?

Якщо основу Конституції УРСР становлять головні принципи й підвалини соціалізму, то чи не є це не перший і не поодиноким випадок руйнування тих основ, та ще й органами, які повинні свято берегти їх?

Бо що ж тоді повинно відрізнити Конституцію СРСР від усіх інших у світі, якщо не послідовний і до кінця витриманий демократизм і демократичні права кожного громадянина?

А чи закритий суд над Валентином Морозом, заборона і недопуск міліцією громадян, бажаних побути на судовому процесі, більше цього, заборона і недопуск їх навіть на зачитання вироку говорять про це?

Хіба ж Конституція СРСР відрізнитиметься від буржуазних, якщо те, що в ній «не лише формально фіксуються права громадян, а головний центр ваги переноситься саме на гарантію цих прав, на засоби здійснення цієї гарантії» — отак легко, цинічно й безкарно перекреслюватимуть обласні суди, як це 17-18 листопада зробив Івано-Франківський облсуд?

---

* У статті 92 Конституції УРСР сказано: «Судді незалежні і підкоряються тільки законам!».

Хіба ж це є вияв суті й особливостей соціалістичної демократії, соціалістичної законності й гуманності?

Якщо і Верховний суд утвердить вирок Івано-Франківського облсуду, то це змусить мене відмовитися від голосування за суддів, які не хочуть, чи неспроможні, стояти на сторожі букви і духу законів.

Ольга Горинь

Львів-16, Кірова 33/14

Голові Верховного Суду УРСР

17-18 листопада 1970 року ми були свідками злісного зловживання владою з боку працівників Івано-Франківського обласного суду та Івано-Франківського КДБ під час процесу над Валентином Морозом. За останній час це нечуваний факт: засудити людину аж на 14 років лише за те, що вона мислить?

Історія знає чимало нелюдських присудів кращим представникам своєї епохи. Але, якщо ми сьогодні обурюємося невіглаством світу, що судив на 25 років Кампанеллу, що виганяв за межі рідної країни Данте, що гнав на Сибір Шевченка, то яке ж маємо право в наш ХХ-ий гуманний вік мовчати, байдуже спостерігаючи, як вилазять на світ ясний середньовічні тортури?

Під захистом законів і конституційних прав, яке маємо право не обуритися, що за чотири невідомі нікому статті, які радше мали б бути розглянуті не в залі суду на закритому засіданні, а у відкритій аудиторії серед товаришів по перу, людину позбавлено волі в найбрутальніший, найжорстокіший спосіб! Бо, як інакше назвати все те, що робилось в Івано-Франківську: закритий процес, озброєна варта вже при вході в приміщення будинку суду, спеціально по телефону запрошені на вирок представники і т. д. Хіба справедливі рішення виносяться під покровом тайни, ховаючись від людей? Хіба слово прокурора, якщо воно дійсно об'єктивне і справедливе, мусить ховатися за незаконні постанови суду? Звідки і по якому праву стільки зневаги до тих «простих смертних», що добровільно приїхали на суд В. Мороза, яких представники місцевого КДБ називали *»ви — ніщо«*. Зрештою, не будемо питати про право, подумаєм, який вигляд мають деякі представники відповідних органів.

Різні відбуваються суди в наш час. Не боїмося судити при відкритих дверях бандитів, садистів, убивць... Ба, навіть брати деяких на поруки... Але чому, на яких підставах за закриті двері Валентина Мороза? Чи не тому, що скривджена правда стала б раптом поруч із підсудним?

Незабаром на Україні вийдуть твори видатного філософа XII стол. Р. Бекона, якого, лиш за те, що не хотів погодитись із деякими схоластичними поглядами свого часу, засуджено було теж на 14 років.

Століття виправдали і винагородили видатного вченого. Але, скільки прокльонів, скільки зневаги вилило людство сьогодні на голови тих, що — одягнувши чорні киреї — вважали себе вершителями правди на землі. «Вершители правди», чії кості донині не мають спокою, чії нащадки зреклись їх імені і їх пам'яті — скільки їх було в кожному столітті! І дотепер творить над ними Історія свій неблаганний суд.

Валентин Мороз не ламав усталених законів. Але, як людина, він має людське право: думати. Ви не вершители усіх людських долі і на вас не чорні рясни. Але у ваших руках сьогодні доля людини. І ваша теж. Бо Історія не вміє забувати. І щоб нащадки ваші не тікали від вашого імені, палаючи із сорому, хай сповниться біблійна мудрість: «Не осудить і самі осуджені не будете».

м. Львів

29 листопада 1970 р.

*Ірина Стасів-Калинець
Ігор Калинець*

Лист до Верховного Суду УРСР,

м. Київ,

від Мешко Оксани Яківни,

1905 р. народження.

В Івано-Франківську 17-18. XI. 1970 р. відбувся судовий процес над Валентином Морозом.

Чоловіка звинуватили в тому, що він виступав із своїми думками, які його глибоко діткнули з приводу збереження матеріальних, духових, культурних набутків нації. Коли людина з громадським темпераментом стикається із широким колом питань і їй болять ці питання, то, погодьтеся самі, якби вона їх обминула, то її не можна було б вважати людиною порядною.

Але, коли людина їх зачепила, в який би спосіб це не було зроблено, їй відомстили таким нечуваним терміном тюремного ув'язнення — 9 років і 5 років заслання!

По суті, власне суду ж не було — було закрите засідання, після якого навіть не пустили бажуючих, і в тому числі свідків, на прослухання вироку.

Такий суд дає можливість ширитись усяким чуткам, здогадам, у яких залишається головне: чоловіка за одверто висловлені думки позбавили молодості й гарантованого нашою Конституцією права вільно жити і працювати за своїм покликанням.

Важко уявити, як можна такий вирок поєднати з поняттям соціалістичної законності. Але не важко уявити, що коли б він проголошував антикомуністичні ідеї і найавантюристичніші заклики, то його судили б відкритим судом і написали б про це в пресі — на науку легко-важним.

Коли б він був людиною непорядною, його можна було б засудити в процесі й це знайшло б загальну підтримку.

В мої роки і з моїм досвідом (несправедливо засуджена в часи культу Сталіна на 10 років табірною режиму, потім реабілітована) можна сказати, що на подібних процесах на чоловіка звалюють чужу вину...

Хтось же винен в тому, що його, молодого спеціаліста-історика, що мав захищати дисертацію і, очевидно, добре читав лекції, бо до нього не було претенсій, оголосили злочинцем і дали йому 4 роки ув'язнення.

Звичайно, там він набачився і насильства, і неправди. Потім вийшов на волю, але без можливості заробляти собі на хліб, бо роботи йому не дали і через дев'ять місяців за гострі критичні думки йому дали 9 років тюрми.

Це просто не по-людськи. Чи ж не було тут помилки, яку тепер зарівняно жорстокістю?

Я звертаюсь до Верховного суду із своїми міркуваннями, щоб зважили на них і переглянули справу Валентина Мороза в дусі соціалістичної законності й моралі, на якій виховується наша молодь і мусить її поважати.

Київ-86, Верболозна, 16.

О. Мешко

Голові Верховного Суду УРСР

від гр. Драбатої В. П.,

Київ-101, Ломоносова 57, кв. 7.

Мені стало відомо про надмірно суворе покарання молодого історика Валентина Мороза — 9 років таборів суворого режиму і 5 років заслання (всього 14 років). Я його не знала. Не знаю, за що його судили, бо ж суд був закритий. Я не юрист і не розуміюся на статтях кримінального кодексу. Але знаю, що — за сучасними радянськими законами — найбільший строк ув'язнення — 15 років.

Якщо він вчинив якийсь страшний злочин, то про це повинні б бути поінформовані ширкі кола громадськості. Коли ж причини вироку замовчуються, то складається враження, що маємо справу не з вчинками, а з поглядами та їх вираженням.

В наш час, коли під впливом демократичних сил у всьому світі ширяться гуманістичні тенденції, надмірна суворість покарання людей, погляди яких з тих чи інших причин не співпадають з офіційними, може тільки викликати гнітюче враження, як в очах своїх громадян, так і зарубіжних друзів.

Судочинство, зокрема і в нас, не завжди є непомильним. Про це свідчать хоча б факти з нашого, не такого вже й далекого минулого.

Вважаю своїм громадським обов'язком звернути Вашу увагу на невинуватого надмірно суворість цього вироку з метою його пом'якшення.

11 грудня 1970 р.

В. Драбата

До Верховного Суду УРСР

17-18 листопада 1970 року я, разом із групою осіб із Львова, Івано-Франківська, Києва, Москви — була свідком безпрецедентної за жорстокістю і цинізмом судової розправи над істориком і публіцистом Морозом Валентином Яковичем, яка увінчалася 14-річним терміном засудження (6 років спецтюрми, 3 роки таборів, 5 років заслання).

Власне і свідками в повному розумінні цього слова ми не були, бо нас не пущено навіть до вестибюлю будинку суду. На кожного з нас припадало не менше десятка «охоронців» і «спостерігачів» у формі і в цивільному, від яких ми, повноправні радянські громадяни, почули, що ми «ніхто», «свора», що з нами «зроблять, що захочуть» і т. п.

На порушення радянських законів, які гарантують гласність судового розгляду, Валентина Мороза судили в чотирьох порожніх стінах, сховавшись за спинами озброєних військовиків. Нас побоялися пустити навіть на зачитання вироку. Все це дає підстави вважати суд незаконним і аморальним. Ми всі, присутні під судом, схвалили тому принципову поведінку свідків, які, на знак протесту проти такого суду, відмовилися брати в ньому будь-яку участь.

Мороза засуджено за спробу мати власні переконання, які не влягаються в стандартні рамки. Треба бути дуже злими і тенденційними людьми, щоб побачити «антирадянську пропаганду і агітацію» в Морозових публіцистичних статтях, особливо у тих, які він писав, вийшовши на волю, і які стали причиною його арешту.

Юридична кваліфікація статей Мороза як антирадянських не витримує критики. Слідство і суд не знайшли також жодних доказів розповсюдження особисто Морозом його статей. І тому жорстока кара — це дика хижа помста людей, позбавлених природою чи обставинами життя тих рис, які має Валентин Мороз: людяності, принциповості, внутрішньої порядності і справжнього, а не платного патріотизму.

Прошу Вас, не приєднуйтеся до тих, хто вже зганьбив себе нелюдською розправою і про кого ще скаже своє слово історія, як сказала про їх духовних близнюків із часів сталінщини. Скасуйте при розгляді касації вирок Івано-Франківського облсуду як незаконний, аморальний і шкідливий для престижу нашого ладу. Жорстокість не принесе Вам шани від громадськості і душевної рівноваги, вона завжди висітиме важким каменем на Ваших шиях.

Хочеться вірити, що при розгляді справи Мороза Ви проявите себе справедливими і людяними.

м. Львів,
вул. Партизанська, 12, пок. 1-а.

Стефанія Гулик

До Верховного Суду УРСР,
в справі засудження на 9 років позбавлення волі
5 років заслання історика Валентина Мороза,
від священника с. Космач, Косівського р-ну
Івано-Франківської обл., Василя Романюка

Заява

Ми живемо в час великих прискорень і великих контрастів. З одного боку — зростає у світі модерна жорстокість і новітній тоталітаризм, девальвуються цінності, втрачаються традиції і глибшає духовна спустошеність. З іншого — болісне шукання шляхів до Миру, Добра і Справедливості.

І все ж часто зло перемагає: потоптання християнських вартостей, які людство виробляло віками, стає звичайним і навіть буденним... Серед таких знецінюваних вартостей, мабуть, на перше місце слід поставити людяність, терпимість, християнське милосердя.

Такі думки прийшли відразу, як тільки стало відомо про неймовірно жорстокий засуд, що його виніс Івано-Франківський обласний суд Валентині Морозові. 14 років засудження, з них 6 років спецтюрми і 3 роки таборів особливого режиму — на таке можна було б засудити кіба убивцю або гвалтівника, — і то з великою гіркотою, з розумінням боргу суспільства за збоченство такого індивіда.

Що зробив Валентин Мороз? Принципово і відверто написав кілька статтей, перейнятих щирою турботою за духовні набутки нації, за її долю, за людяність і справедливість. Людину, сповнену турботою про народ і людей, судили за «підриив ладу». Варто було б задуматися, хто насправді «підриив» лад — Валентин своїми людяними статтями чи Івано-Франківський облсуд по-азіятському жорстоким вироком, що здатний скомпромітувати будь-який лад.

Я знав Валентина особисто. Знав, як гарну людину, чесну, високо-моральну, розумну, і я ніколи не чув із його уст нічого такого, що можна було б назвати злочинним.

Я не юрист, можу й не знати, якими статтями чи параграфами обґрунтовувався вирок Морозові. Але, щоб зрозуміти, що цей вирок незаконний навіть юридично, мені досить було дізнатися, що судили Мороза закрито, в чотирьох порожніх стінах, під посиленою охороною і наглядом.

Звертаючись до Вас, як до касаційної інстанції, яка скоро переглядатиме справу Мороза, прошу Вас керуватися не тільки юридичними мірками (хоча і їх достатньо, щоб анулювати або зменшити вирок), а насамперед високими принципами людяності і справедливості.

Бо навіть Понтій Пилат, вища інстанція у римській провінції Іудеї, якого важко було запідозрити у надмірній людяності, не хотів призначити свого імені до чорних злочинів та наклепів фарисеїв на Ісуса Христа і — як каже Святе Письмо — «умив руки».

27. 11. 70 р.

Василь Романюк

У Верховному суді УРСР в Києві справа Валентина Мороза розглядалася 24 грудня 1970 року. Відомо, що В. Мороз касаційної скарги по суті вироку до Верховного суду не подавав, а тільки протест проти незаконного закритого суду і вимогу ще раз відкрито розглядати справу. Касаційну скаргу по суті подавав адвокат засудженого Коган, вимагаючи звільнення Мороза або хоча б перекваліфікації звинувачення на ст. 187-1 КК УРСР.

Декількох киян, що прийшли до Верховного суду на слухання касації, до зали не пустили, заявивши, що справа слухається закрито. В коридорі, перед початком суду, критик Дзюба, мовознавець З. Франко та лікар М. Плахотнюк звернулися до прокурора республіки Глуха.

На запитання, чому судили Мороза закритим судом, прокурор відповів, що на суді розглядалися державні таємниці, а саме: «канали, якими Мороз передавав свої статті за кордон, а цього, мовляв, не можна говорити при публіці». Це — свідомо брехня. Мороз нічого не передавав за кордон, на слідстві й на суді про це не йшлося і ніякі «канали» там не досліджувалися. Коли ж лікар Плахотнюк запитав, чому ж у такому разі закритим судом судили у 1966 році його знайомого, студента медінституту Я. Геврича, адже Геврич нічого сам не писав і ні про які канали мова не йшла, прокурор не знайшов що відповісти. На заяви І. Дзюби, М. Плахотнюка та З. Франко про неймовірну жорстокість вироку, прокурор республіки сказав таке: «А если он меня хочет уничтожить, на горло наступает, то я должен с ним церемониться? У нас для защита от таких существует аппарат насилия». На це йому відповіли реплікою, що якщо так думати, то за такі безневинні статті, як «Хроніка Опору», треба не то що 14 років давати, а навіть розстрілювати... Прокурор заявив також, що вимагатиме залишити вирок у силі, бо це потрібно для науки іншим. Від слів З. Франко, що громадськість змушена буде звертатися до ООН, прокурор іронічно відмахнувся: звертайтеся, мовляв, на здоров'я...

Прокурор «суверенної» республіки спочатку намагався говорити українською мовою, але це йому було дуже важко і він перейшов на російську...

Верховний суд залишив вирок Івано-Франківського облсуду без змін. У січні 1971 року Валентина Мороза відправлено етапом у Володимирську в'язницю, де в умовах суворої ізоляції його триматимуть перших шість років.

Реакція свідомої частини української громадськості на засудження З. Мороза різна. Але всі сходяться на тому, що термін покарання за відкрите написання літературно-публіцистичних статей своєю жорстокістю безпрецедентний у післясталінські часи. Дехто схильний розцінювати це, як винятковий випадок, викликаний реакцією кафебістів на ostrу критику їх у «Репортажі...» і на підкреслено принципову поведінку В. Мороза, як в ув'язненні, так і на волі. Інші вважають розправу над Морозом закономірним етапом дальшого наступу реакції і відродження сталінсько-беріївських тенденцій у суспільному житті УРСР. Вони гадають, що за цим судом підуть інші, не менш жорстокі репресії, може навіть масові. Хтось при цьому поширює провокаційні гутки навіть про кандидатів на репресії, називають прізвиська Є. Свертюка, В. Чорновола та ін.

Як стало відомо, останнім часом у США, Канаді та інших країнах відбулися масові демонстрації української молоді, передовсім студентства, біля радянських посольств і консульств на знак протесту проти антидемократичної жорстокої розправи з Валентином Морозом. Однак, звертають увагу на те, що це мало навіть у порівнянні із реакцією на справу Амальрика, і що світ про ситуацію і репресії на Україні майже нічого не знає. При цьому проводять аналогію із майже одночасними подіями процесами лінінградських євреїв та з арештом американської комуністки Анджели Девіс. 14-річний вирок Мороза не поступається жорстокістю перед вироками еспанських басків та лінінградських євреїв, однак характер звинувачення у нього зовсім інший. У всіх перелічених випадках людей судили чи судитимуть формально не за переконання і їх розповсюдження, а за якимись іншими (нехай, можливо, зфабрикованими) чисто кримінальними звинуваченнями — за вбивство глави секретної поліції, за змову із метою захоплення цілака і вбивства пілотів, за передачу зброї в'язням і допомогу при зтечі тощо. Мороза ж навіть формально засуджено виключно за переконання — за написання і не доведене судом розповсюдження кількох статей опозиційного характеру.

Порівнюються також деталі. Анджела Девіс, ще до суду, може щоденно мати контакти з адвокатами, знайомими і незнайомими особами, з однопумцями по партії. Вона пише листи з критикою державного ладу США, дає інтерв'ю такого ж змісту, сама спрямовує кампанію на власний захист. Якщо її судитимуть, то, без сумніву, відкрито, із кореспондентами і кінооператорами. Для участі в слідстві по справі Анджели Девіс і контролю за дотриманням законності, американці, як відомо з нашої преси, офіційно запрошували радянських юристів тощо. А Валентина Мороза тримали майже півроку в найсуворішій ізоляції

не давши до суду навіть побачення з дружиною і 8-річним сином. Бодай формально відкритим був суд лєнінградських євреїв, на суді був відомий захисник демократичних прав у СРСР академік Сахаров. Навіть басків у Еспанії судили відкрито, в присутності французьких юристів та іноземних журналістів. А «суд» Мороза відбувся в чотирьох глухих стінах під охороною солдатів, що не розуміли жодного сказаного підсудним слова . . .

Помічено, що центральна російська преса не тільки дуже активно виступала проти беззаконня в Еспанії і США (ось заголовки тільки одного номера за 5 грудня газети «Правда»: «Зупинити сваволлю!», «Совість і мужність у в'язниці», «Катівня не зломить борців за волю», «Ганебне судилище»), але і вперше вмістила солідні статті про *правове значення замовчуваних* досі документів ООН — Загальної декларації прав людини і Міжнародних пактів про права людини. Такими є, наприклад, статті доктора юридичних наук, професора міжнародного права, члена правління Радянської асоціації сприяння ООН Г. Задорожного («Правда» за 15 грудня) та кандидата юридичних наук В. Романова («Правда» за 11 грудня). Думка проф. Задорожного про необхідність кожної держави забезпечувати своїм громадянам елементарний мінімум демократії особливо немічна, бо якраз за спробу скористуватися найелементарнішим мінімумом демократії і був нелюдськи покараний Валентин Мороз.

Подаємо у перекладі ту частину статті професора міжнародного права Задорожного, де є загальнотеоретичні положення:

«Право на свободу думання і на вільний вияв своїх переконань, право на зібрання, право вільно утворювати для захисту своїх інтересів асоціації і профспілки, право на особисту недоторканість та інші основні свободи людини перетворюються імперіялізмом у державний злочин, за який загрожує смертна кара, пожиттєве або тривале тюремне ув'язнення. Але ж всі держави взяли на себе за Статутом ООН зобов'язання заохочувати і розвивати повагу і дотримання прав і свобод людини.

Загальна декларація прав людини і міжнародні пакти про права людини конкретизують права людини і основні свободи як елементарний мінімум демократії, гідний сучасної цивілізації, підкреслюючи, що кожна держава зобов'язана поважати і забезпечувати ці права і свободи всім особам, що знаходяться в межах її території і під її юрисдикцією.

Мінімум демократії, гарантований міжнародним правом і конституційним правом цивілізованих країн, полягає в тому, що ніхто не може зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних або незаконних посягань на недоторканість

його життя (мабуть, житла) чи таємницю кореспонденції або незаконного посягання на його честь і репутацію.

стеження, телефонні підслуховування, тотальний контроль за думками, свавільне вторгнення в особисте, ділове і суспільне життя, систематичні вбивства політичних і громадських діячів — добре відомі всьому світові факти . . . . Дійсно, важко знайти норми міжнародного або конституційного права, положень Статуту ООН, або пактів про права людини, які в своїй основі не були б порушені силами міжнародної імперіялістичної реакції.

Зупинити руку катів, юридичну сваволу, знущання над принципами Загальної декларації прав людини — цього вимагає совість народів, інтереси загального миру, демократії і прогресу . . . «

(Г. Задорожний: *«Спинити сваволу!»*, «Правда», 15. 12. 1970 р.)

*

Думають, що поява цих статей в органі ЦК КПРС призведе, можливо, до більшої популяризації в СРСР документів ООН про права людини, які в СРСР досі замовчувалися. Під час обшуків Загальна декларація прав людини ООН вилучалася. Відбираючи Декларацію у політв'язнів Мордовії, наглядачі заявляли: «Ето для негров, тебе зачем?» (див. про це в статті В. Мороза «Репортаж із заповідника імені Берії» та в заяві політв'язня І. Кандиби, вміщеній у попередньому випуску).

Наприкінці 1970 року у Самвидаві з'явилася збірка поезій Валентина Мороза «Прелюд», у яку увійшли вірші, написані як у першому, так уже і в другому ув'язненні. Поширюється також складений влітку 1970 року, після арешту, твір «Перший день». Ці твори є свідченням всебічності обдарування автора, його неабиякого літературного хисту.

Валентин МОРОЗ

ІЗ ЗБІРКИ «ПРЕЛЮД»
(Вірші)

Україна

Сонячна червіль, важка чорнота —
твої барви

вигнуті вії летілих тополь —
твоя пісня

сплетені берла трирогих богів —
твої знаки

сивого степу нічне шепотіння —
молитва

сонячний присок на синьому небі —
знамено

Т я т и в а

Затрубить вітер, сивий внук Сварога,
мов ярла ріг, що кличе в океан,
крізь клоччя туч на дні синіє срібло,
і місяць мчить оленем крізь туман.

Гуде вітрило в ніч, нап'яте вітром туго,
крізь хаос хмар синіє срібний ріг.
Мчить місяць-хорт, бринить тятива мідно.
Тугий Діяни лук. Кипить шалений біг.

Прогнулась стеля сну. Тремтить стріла на пружі.
Мій човен в ніч летить крізь вату хмар.
Напруги лук тугий порве запону сіру
і сну глуху проломить моці шквал.

Спізнiлий лeт

У м'язах — мандрiв гул.
За голими лiсами
гуде над свiтом знов
зими сталевий дзвiн.
Бушує дикий мед.
Глухий тривоги бубон
жене бентежно нас
за сонцем навздогiн.

Дозрiли днi.
Свою останню ноту
крiзь голий шум верхiв
шепоче падолист.
Пора, пора! —
вже дихає снiгами,
лапає за крило
зими сiблястий лис.

Прелюд

Межи дубiв, на свiжих корчовищах,
сiяли просо довговолосi пращури,
над брамою герб вибiлювали дощi —
кiнський череп на ясиновому ратищi.

Обхопила дворище з чотирьох бокiв
лiсового свiту мiцнозуба сила,
вечорами Блуд в очеретах свiтив
пiзньому гостевi каганцями синiми.

Безберегим хаосом пралис буяв,
множились вовки на зарослих багнищах,
тряс бородою зеленоокий цап
у хмiльнiй гущавинi на купальському грищi.

Вiдходило лiто на вересневий круг,
остигала Сонця золота корона,
а з далекого царства iхала вже Коляда,
повновида дiвка — Дажбогова доня.

Л у ц ь к

Любарте-князю, срібнобородий лицарю,
вже занімили гудців твоїх яворові гуслі,
маєстаті княжі на спорохнілому пергаменті вицвіли,
і почорніло ймено твоє на щербатім залізі.

Позбираю забутих слів квадратів гривни,
з віщого срібла викую чарівний ланцюг,
підійму з намулу Дажбога дерев'яне олтарище
і збагну заповітів наших праукраїнський дух.

Замурується в землю Столп'є, за болотом осяде Седлище,
забіліє співучий Забороль березовою корою,
гостровухим вовком хтивий Хотомель визирне,
а Біла Вежа виросте ведмежою головою.

Прогримить копитами Ратно, засяє щитами Войниця,
на штири боки протрубить Рожище туровим рогом,
вгостить медами Ліпно — дуплаве деревище,
а Гордло валами вгорнеться за нешироким Бугом.

Позліталися сови над заборолом замчица,
розполохують сиві сутінки попелясті крила,
і лякають язичників таємничими письменами
похилені плити на караїмських могилах.

Валентин МОРОЗ

ПЕРШИЙ ДЕНЬ

Перший тюремний день — це безкінечність, заповнена болем. Абсолютно все: звуки, запахи, розміри, слова — зіткане з болю.

Перший тюремний день — це людина без шкіри. Кожний спотад — розпечена крапля, кожна думка — жарина.

Перший тюремний день — це світ, розрубаний на дві половини. Розрубано посередині кожний нерв. Основа, з якої родиться *хочу*, — гут. А корінці, якими воно занурюється у товщу буття — лишилися, відрубані, там. Звичні *хочу* течуть звичними каналами до шару живої стихії і — неминуче доходять до місця розриву. І кожного разу — свіжий біль.

Перший день — це рослина з повислим у повітрі корінням, яке ні до чого не може прирости в порожнечі, і це найбільша мука, бо сенс коріння — у тому, щоб прирости.

Найстрашніше — замріятись. Тоді забуття стуляє до купи два свіжих розриви, і *хочу* досягає мети. Але раптове пробудження зненацька розриває ниточку, і біль, що починав пропадати, спалахує знову.

*

Сильним — трудно. Усі їхні *хочу* дуже великі — ті, що привели за ґрати, і ті, що поривають на волю. Ні, то не поєдинок *хочу* і *мушу*. То битва двох сатанинських *хочу* — обоє мускулясті і несамовиті, обоє з дужим, виразним пульсом, з міцним апетитом до життя, обоє вигодувані пружним, повнокровним організмом.

Слабим — спокійно. Їхні *хочу* — маленькі і мляві, вони ніколи не зрушать людину з місця. Часом і в таких заговорить *хочу* — але потім навіки німіє, загінотизоване страхом перед тюрмою. Ці не доп'ють до дна, злякані гірким, і ніколи не знатимуть *смаку*.

*

Прийде час, і з кінчиків-ран повиростають нові корінці, приростуть до нового ґрунту і вбиратимуть нові соки, щоб нагодувати вічно голodne людське *хочу*. Біль загусне і перетвориться у постійну, тривку тугу — важку і темну, як смола. З кожним днем смола буде світліти і тверднути, аж поки не закам'яніє у прозорий *кришталь чекання*. Найчарівніша з воль — це воля, побачена крізь його затуманену товщу.

Б'є сокира часу до кришталевої брами — і вже стоїш на волі. Але зовсім не та воля, що світила багато-багато днів з-за кришталевої стіни. Стоїш на волі — п'яний, розгублений, і... знову без шкіри... Бо пролізти крізь ґрати неможливо — ні сюди, ні туди — не залишивши на них шкіру. Кожного разу — хай буде він сотим — тюрма забирає мито.

*

Потім будуть спогади, розповіді — все факти, факти, факти: смішні і страшні, бридкі і зворушливі. Але тюрма — то не факти. Тюрма — це людина без шкіри в перший день. Хто зуміє сказати про це — той розкаже про тюрму.

Та цього не розкажеш...
І все одно будеш розказувати.
Так буде — потім, потім...
А сьогодні — перший день...

Івано-Франківськ, тюрма КГБ

*

Після арешту та процесу Валентина Мороза з'явилися у Самвидаві присвячені йому поезії і цілі збірки — як авторські, так і анонімні.

Ігор КАЛИНЕЦЬ

Із збірки «ПІДСУМОВУЮЧИ МОВЧАННЯ» (1970 р.),
присвяченої Валентині Морозові.

ДО ВАЛЕНТИНА МОРОЗА

Я хотів би, щоб ся книжка
була для Тебе хоч на мить
хусткою Вероніки на хресній
дорозі.
Я хотів би, щоб ся книжка
як хуства Вероніки нагадувала
нам про святість Твого
обличчя.

20 листопада

ВСТУП ДО ЦИКЛУ »КАМ'ЯНИЙ ВІТРЯК«

коли я пригадую
Твій образ

мені здається
що Ти вийшов
із темного отвору
полум'я

і завжди можеш
повернутися
до себе додому

хоч клаптик Вітчизни
під ногами
називається
тюремною келією

і подолати простір
це камінь гризти

а подолати час
це помірятися
із закам'янілими
вітряками

ТРЕНОС

*над ще однією
хресною дорогою*

Страсть перша

на Голгофі
провінційного суду
Твоє світле лице
частоколом гвинтівок
відгородили

самотньо
двигаш хрест

таке ще немічне
наше плече

Страсть друга

змахнула Україна
з ока потаємну
сльозинку

Господи
аж світиться
прозорий гурток
плакальниць

але вигодувала
ненька
власним шпіком
легіони шпиків

Страсть третя

і ті два
що були розп'яті
побіч Христа

нині
маскують
високу Голгофу
галуззям кодексів

у прокурорській тозі
ховають
розбійницький ніж

Страсть четверта

свіжий хрест
недаремно плаче
з нього
космацька живиця

о він
ще послужить
замість іконостасу
у нашому
обкраденому храмі

Страсть п'ята

юродивий народцю
можеш спокійно
метушитись

адже нині
земля
не стряслася

а темряву
що з неба
попелом
дочасно
тобі на голову
осіла

ти й так
не добачаєш

Страсть шоста

без зради
проданий
нашим безсиллям

не один побратим
ще нині
відсахнеться

навіть без сребреників

можливо пошкодуеш
тоді
за біблійним юдою

Страсть сьома

мовчить наш отець
а мати
до кривавих слідів
припадає

причинися
мамо Бога
що стала
й нашою матір'ю
за нами

дай і нам
торкнутися
негаснучих слідів

Страсть восьма

понад натовпом
металом
пойнялись
страдальні руки
дружини

Вероніко
ти хотіла обтерти
окривавлене лице

ногами шматують
полотно

що стане
стягом

Страсть дев'ята

відверни лице своє
від них

але зроби так
щоб у моїй душі
стояв завжди

образ твоєї
терном увінчаної
голови

Страсть десята

з любові до нас
прийняв на себе
таку страшну
кару

щоб спасти нас
від найбільшого
гріха

байдужості
до в о г н ю

*

Григорій ЧУБАЙ

*Із присвяченого В. Морозові циклу «Великдень»,
збірка «Світло і Сповідь» (1970 р.)*

КОСМАЧ — 1970*

всі житла і храми наші в долині
а на горі дракон
сидить і дивиться в долину
а то починає малювати гуцульські
писанки щоб у долині повірили
що дракон той тутешній
взявся і цього разу він малювати
котилися писанки із гори глеєм
розмоклим
вибігли ми до воріт щоб на писанки
ті поглянути
а на писанці кожній
тюрма намальована

---

* / На Великдень 1970 р. у Космачі щодо В. Мороза була вчинена провокація (див. випуски 2-ий і 3-ій), після якої у нього зробили обшук і через місяць арештували.

ДО ДНІВ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

(Минулорічного січня, коли минало 35 років від дня народження українського поета Василя Симоненка, ми не мали достатньої кількості матеріалів для ювілейної добірки. Подаємо їх тепер, у зв'язку із 36-ою річницею від дня народження і 7-ою річницею від дня смерті Симоненка).

8 січня 1971 року Василеві Симоненкові було б 36 років. Серед поетів-«шестидесятників» йому належить особливе місце. Він не поступався талантом перед своїми популярними ровесниками (був, однак, більш «традиційним», творив у чітко виявленому шевченківському ключі). Але громадські патріотичні мотиви, характерні для всіх шестидесятників на початках їхньої творчості, у Симоненка прозвучали найголосніше й найщиріше. Мабуть, саме тому після смерті поета навколо його імені розгорілася боротьба.

*Головні, офіційно замовчувані події, пов'язані з іменем
Василя Симоненка, після його смерті:*

Грудень 1963 року. Відразу після похорону в Черкасах, на який з Києва їздила група друзів і однодумців поета, відбувся вечір пам'яті Василя Симоненка у клубі Київського медінституту, замаскований в оголошенні назвою «вечір поезії». Вечір організували і провели з допомогою студентів медінституту друзі Василя — Алла Горська, Михайлина Коцюбинська, Євген Сверстюк, Іван Світличний та інші (Виступи на цьому вечорі подаємо далі).

Протягом 1964 року в ряді міст України, переважно в Києві, йшов збір коштів на пам'ятник Симоненкові та для допомоги його родині. Проводився неофіційний конкурс на кращий проєкт пам'ятника поетові. (Між іншими: активно займалася збором коштів та організацією конкурсу художниця Алла Горська).

У грудні 1964 року, в річницю смерті поета, симоненківський вечір відбувся в актовому залі науково-дослідного інституту нафти й газу. Вів вечір журналіст В. Чорновіл. Вступне слово сказав критик І. Дзюба. Поет Іван Драч прочитав вірш «Василеві Симоненкові», написаний того ж дня. (Виступ І. Дзюби та вірш І. Драча — далі).

У січні 1965 року на офіційному вечорі в Спілці письменників України, присвяченому 30-річчю з дня народження В. Симоненка, виступив І. Дзюба, промова якого викликала бурхливу реакцію присутніх і широко розійшлася потім у Самвидаві (див. далі).

У квітні 1965 року в газеті «Радянська Україна» з'явилася стаття поета з Черкас М. Негоди «Еверест підлості», і при ній лист до ЦК КПУ матері В. Симоненка Ганни Щербань.

Історія появи цих матеріалів у органі ЦК КПУ сьогодні більш-менш відома. Поширюваний Самвидавом «Щоденник» Симоненка приватно показав Негоді на початку 1965 року один із працівників газети «Літературна Україна». Симоненко писав там про Негоду як про флюгера, який «цькуватиме може з таким же запалом, як раніше вихваляв». Розгніваний Негода написав і надіслав «Відкритий лист до «Літературної України». (Чорновик цього листа випадково потрапив до одного із черкаських знайомих Негоди і той пустив його в обіг. Далі подамо цей цінний для характеристики часу документ). Негоду викликали до Києва в ЦК КПУ, куди був переданий його лист. Тодішній зав. одного з відділів ЦК, Кондуфор, дав Негоді вказівку написати іншу статтю, в якій вже не чорнити Симоненка, а навпаки — протиставити мертвого поета його живим друзям. За добу Негода подав статтю «Еверест підлості», яка й була надрукована в «Радянській Україні».

Вважають, що думка дати в газеті для підсилення ефекту лист матері поета до ЦК КПУ також належить Негоді, який написав текст

цього листа. Підпис від матері В. Симоненка (до речі, неписьменною) підбирали працівники черкаського КДБ та обкому партії. Їй погрозували, що сина оголосять антирадянцем, не будуть друкувати, позбавлять родину будь-яких засобів для існування тощо, а в разі «підписання» листа обіцяли різні пільги. Так з'явився лист до ЦК КПУ, в якому мати «просила» захистити «добре ім'я її сина-комуніста» і називала осіб, які брали у неї рукописи померлого сина (І. Світличного, А. Перепаду). Відомо, що в тексті листа стояло й ім'я Алли Горської, але в газеті не з'явилося. Можливо, на цьому наполягла сама Ганна Щербань, яка дуже шанувала Аллу Горську.

Справжнє авторство «листа матері» не викликало ні в кого сумніву. Все ж у Самвидаві з'явилася анонімна «Відповідь матері Василя Симоненка Ганні Щербань». У цій статті дякувалося матері за те, що виростила Україні такого сина, і водночас докорялося, що дала втягнути себе в образливу для пам'яті сина аферу. Писалося, ким є для українського народу Василь Симоненко і хто його справжні друзі, а хто недруги. (Документа цього не маємо і навести не можемо).

Після арештів групи української інтелігенції у серпні-вересні 1965 року, «Відповідь матері Василя Симоненка» включено у звинувачення, як антирадянський документ. Від заарештованого критика І. Світличного кагебісти домагалися негативних оцінок і рецензій на закордонні видання В. Симоненка, а також пояснень, як твори Симоненка потрапили за кордон.

У грудні 1965 року в клубі Науково-дослідного інституту зв'язку (Київ) відбувся традиційний симоненківський вечір. Організувала його, з допомогою комітету комсомолу Інституту, журналістка Ріта Довгань, за що потім була викинута із редакції газети «Друг читача» і з партії (згодом виключення з партії замінили суворою доганою). Вів вечір критик Іван Дзюба. Вечір набрав дуже гострого характеру і стихійно злився у протест проти арештів.

У наступні роки, в зв'язку з суворою забороною проводити в Києві будь-які літературні вечори без узгодження з райкомами партії, традиційні грудневі симоненківські вечори не проводились. Відомо тільки про декілька вечорів пам'яті Симоненка в приватних квартирах, з обмеженою кількістю осіб. Це дало можливість кагебістам поширювати чутки й навіть анонімні листи (див. про це у випуску другому) про те, що «націоналісти», зокрема І. Дзюба та І. Світличний, тільки використовували ім'я Симоненка для створення собі популярності, що вони не організували 5-річчя з дня смерті поета і т. п.

Поезії Василя Симоненка з'явилися друком тричі: «Тиша і грім» (1962), «Земне тяжіння» (1964), «Поезії» (1966). Крім того, окремими зиданнями вийшли дві дитячі казки та книжечка оповідань. Залишилися невидрукованими найгостріші поезії і оповідання Симоненка, його

»Щоденник«. Деякі поезії при друкові спотворено. Останні п'ять років Симоненка не друкують зовсім.

У Самвидаві політичні поезії Василя Симоненка з'явилися ще за життя поета, при його активному сприянні. Сьогодні Василь Симоненко, поряд із Миколою Холодним, — найпопулярніший поет українського Самвидаву. З огляду на незначні тиражі й величезний попит, поширюються в передруках, фотокопіях і магнітофонних записах не тільки недруковані твори, а й вірші із збірок. Є підстави вважати, що загальний самвидавівський тираж Симоненкових творів набагато перевищив видавничі тиражі.

Згідно із прийнятим нами принципом, подаємо далі тільки недруковані твори В. Симоненка або надруковані із суттєвими змінами, а також самвидавівські матеріали про Симоненка.

НЕКРОЛОГ КУКУРУДЗЯНОМУ КАЧАНОВІ,
ЩО ЗГИНУВ НА ЗАГОТІВНІ

Не чути голосінь. Іржавіють оркестри.
Оратори втомились від кричань.
В труні лежить не вождь і не маестро,
А просто — кукурудзяний качан.

Труна із тупості, бездарністю оббита.
Бредуть за нею втомлені думки:
Кого оплакувать? Кого мені судити?
Кому із серця відбивать замки?

Кого трясти за петельки і душу?
Кого клясти за цю безглузду смерть?
Помер качан, і я кричати мушу,
Налитий смутком і злобою вщерть.

Качане мій, за що тебе згноїли?
Качане мій, кому ти завинив?
Качане мій, лягли в твою могилу
І людська праця, і щедроти нив.

Безсонні ночі, неспокійні днини,
Мозолі, піт, думок гарячий щем
Лягли з тобою поруч в домовину
І догнивають під густим дощем . . .

Прокляття вам, лукаві лиходії,
В яких би ви не шлялися чинах!
Ви убиваєте людські надії
Так само, як убили качана.

БРАМА

Дикими, незаними речами
Марить брама у тривожнім сні,
Де сторожа брязкає ключами
І скриплять ворота захисні.

Привиди з кривавими мечами,
У накидках чорних, ніби ніч,
Граються безформними м'ячами —
Головами, знесеними з пліч.

Кров стіка під флегматичні мури,
Зойки захололі на губах,
Сотні літ наруги і тортури
Мертвих повертають у гробах.

Та не бачить місто в ніч похмуру,
Як сторожа, вже не при мечах,
Нову жертву кидає під мури
З тряпкою брудною на очах.

УКРАЇНСЬКИЙ ЛЕВ

Бубнявлють думки, проростають словами,
Їх пагіння бринить у завихренні днів.
Цілий тиждень ходжу і живу між левами,
Недаремно і місто називається Львів.

Є міста ренегати, є просто байстрята,
Є леви, що мурликають, ніби коти,
Божевільно безглуздо облизують ґрати,
Ще й пишаються з власної сліпоти.

Але думать про них я сьогодні не хочу,
Бо мені трішечки повезло:
Я побачив у Львові Шашкевича очі,
Кривоносові плечі, Франкове чоло.

Сивий Львово! Столице моєї мрії,
Епіцентре моїх радощів і надій,
Вибухає душа, я тебе розумію,
Але, Львово, хоч трішки мене зрозумій.

Я до тебе прийшов із захопленням сина
Від степів, де Славута легенду снує,
Щоби серце твоє одчайдушне левине
Краплю сили вдихнуло у серце моє.

БАЛАДА ПРО ЗАЙШЛОГО ЧОЛОВІКА

На свято зелене з густих заплав
Прийшов чоловік і надію посіяв:
— Мене, люди добрі, Пан-Бог послав,
Щоб я вам зачав Месію.
Гріхами задавлене ваше село,
Брехня розлилася, як море,
Та встане мій син і лукавство та зло
За Божим велінням поборе.

Ведіть мені дочок шістнадцяти літ,
Я виберу суджену Богом, —
Сказав і присів біля шинку на пліт,
Припикши всіх поглядом строгим.
Коли ж привели перед нього дівчат,
Вің мовив, махнувши рукою:
— Ну, що ж, доведеться наступного
року чекать:
Нема поміж ними святої. —

І хто тільки міг, той приблуді годив,
Ніс їсти і пити до хати,
Щоб їх визволитель безжурно зажив
В селі до наступного свята.
І знову ведуть перед нього дівчат,
А він лиш хита головою:
— Гай, гай, доведеться наступного
свята чекать:
Нема й поміж цими святої. —

І зими біліють, і весни дзюрчать,
Роки пропливають, мов хмари,
А він подивляє паради дівчат
І все не знайде собі пари.
Лиш сумно щоліта кива головою:
— Нема й поміж цими святої...

І люди принишкили, покірні й сумні,
І моляться, хто тільки може:
— Як треба, життя укорочуй мені
Та шли йому суджену, Боже!

На свято тридцятье слухняні осли,
Втомившисья присуду ждати,
Навшпиньки до зайди у хату зайшли, —
Він мертвий лежав серед хати.
Коли ж, проклинаючи грішних дівчат,
Обмить його люд позбігався,
Побачили раптом: безплідний кастрат
Месію зачать нахвалявся.

*

*

*

Що кому на роду написано,
То й конем не обскочиш того;
Одному доля дарує лисину,
Іншому — шляпу з широкими крисами,
А третього причастовує батогом.
А четвертому, п'ятому, шостому і дев'ятому
Цілісінький довгий вік
Стільки добра обцятиме,
Що врешті з четвертого, п'ятого, шостого і
дев'ятого

Поробить стандартних калік.
А найкраще тому, кому доля багата
Не захоче нічого дати —
Ані серця, ні глузду, ні сорому —
Нічогісінько,
Ось цьому
Ми з нікчемства свого
П'єдестала створимо
Та освятим в кадильнім диму,
Та скинемо під ноги квітів,
Та у лаври чоло вберем,
Та, щоб весело жив на світі,
Продамо панну музу в гарем.
А самі заживем без гризоти,
Бо відомо й дитині малій,
Що у музи тієї цноти
Вже не більше, ніж у повій.
Стільки бідною торгували,
Стільки раз продавалась сама,
Що назвать її лярвою мало,
А сильнішого слова нема.
Ну, а нам що до того?
Ми люди тихі.
Нам би повне корито бурди,
Теплу ковдру, затишну стріху
Та цукерку вряди-годи.
Бо таке на роду написано:
Від Адама до наших днів
Будуть людям світити лисини
Величаво мудрих вождів.

*
*   *
*

Я тікаю від себе, від муки і втоми,
Від крикливих окатих міст.
Я самотній бреду
В білу папороть снів.
Я зрікаюся всіх
І цураюся всього,
Бо хочу побути нічим.
Я, натомлений власною дурістю,
Хвалькуватістю власною вбитий,
Я від себе втечу
В білу папороть снів,
Там — у снах — ніжні тигри
Цілуватимуть губи мої пересохлі,
Леопарди чарівні зніматимуть шкури
І мені даруватимуть щедро:
— Бери!
Я візьму.
І забуду про все на світі,
Стану сном, сновидінням солодким.

Як добре, що я — це сон,
І як погано, що я проснуся,
А біла папороть зазеленіє...

*
*   *
*

Понеси мене на крилах, радосте моя,
Де на пагорбах і схилах сонця течія.
Де стоять в обновах білих, в чистому вбранні
Рідні хати, білі хати з хмелем при вікні.
Де замріяні дівчата ходять до криниць,
Де послались шовком ниви обіч ґрунтовиць.
Де мене, рум'яне диво з прутиком в руці,
Ухопив гусак сварливий за нові штанці.
Благослови, добра доле, вередухо вперта,
На цій землі мені жити, та на ній і вмерти.

СУД

Параграфи присіли біля столу,
Примітки причаїлись по кутках,
Очима гострими підсудну прокололи
Цитати із багнетами в руках.

І циркуляр дивився в окуляри,
І грілися роззяви біля груб,
І вказівки скакали, мов примари,
Із телефонних мудрих труб.

— Вона чужа, — параграфи сказали.
— Вона не наша, — мовив циркуляр.
— Нечувана, — примітки пропищали.
І в залі знявся лемент і базар.

І циркуляр на них поглянув строго,
І зал заворушився і затих.
І розп'яли її, небогу,
В ім'я параграфів товстих.

Вона даремно присягала слізно,
Що не чинила і не чинить зла . . .
Була у суддів логіка залізна:
Вона ні в які рамочки не лізла,
Вона — новою думкою була.

ХОР СТАРІЙШИН З ПОЕМИ »ФІКЦІЯ«

*Просвітились!
Та ще хочем другит просвітити.
Т. Шевченко*

Порода наша мудра від природи,
Ми знаєм все, бо осягнули все,
і глипає на нас зворушено і гордо
щасливий предок — щирий шимпанзе.

Йому гойдатись на гіллі рипучім
І на тропічних тішитись вітрах . . .
А ми підем і цілий світ научим,
Як у чорнильних плавати морях.

У нас такі премудрі всі і вчені,
що лімітуємо чорнило і папір,
вулкани діють дужі і скажені
в хребтах високих паперових гір.

Ми знаєм все! Для нас усе відоме!
Що буде завтра? Запитайте нас.
Як живить вогнище руда суха солома,
так нас годує мудрість повсякчас.

Ми піднесем, ми підведем і підем,
ми дійдемо, ми сягнемо висот!!!
Ми тільки істин вам за мить націдим,
що подив назавжди заціпить рот.

Чого тиняетесь по світу, ніби п'яні,
чого шукаєте, коли ми все знайшли,
коли ведуть дороги осяяні
під наше сонце з вашої імлі.

У нас давно ніхто й не чув про горе
та інші нісенітниці й бредню.
Одна турбота чола наші оре:
а що як в мудрі паперові гори
раптово влучить іскорка вогню?

КУРДСЬКОМУ БРАТОВІ

*Борітеся — поборете!
Т. Шевченко*

Волають гори, кровію політі,
Підбиті зорі падають униз,
В пахкі долини, зранені і зриті,
Вдирається голодний шовінізм.

О, курде, бережи свої набої,
Але життя убивців не щади!
На байстрюків свавілля і розбою
Кривавим смерчем, бурею впади!

Веди із ними кулями розмову.
Вони прийшли не тільки за добром:
Прийшли забрати ім'я твоє, мову,
Пустити твого сина байстрюком.

З гнобителем не житимеш у згоді:
Йому — панянь, тобі — тягнути віз!
Жиріє з крові змучених народів
Наш ворог найлютіший — шовінізм.

Він віроломство заручив з ганьбою,
Він зробить все, аби скорився ти . . .
О, курде, бережи свої набої,
Без них тобі свій рід не вберегти.

Не заколисуй ненависті силу.
Тоді привітність візьмеш за девіз,
Як упаде в роззявлену могилу
Останній на плянєті шовініст.*

---

*) Відомий факт, що на Тернопільщині був засуджений на 7 років ув'язнення викладач технікуму тільки за те, що правильно зрозумівши спрямування Симоненкового вірша, переробив його, поставивши у двох місцях замість «курде» — «українцю».

ЖАХ

Гранітні обеліски, як медузи,
Повзли, повзли і вибилися з сил.
На цвинтарі розстріляних ілюзій
Уже немає місця для могил.

Мільярди вір — зариті у чорнозем,
Мільярди щастя — розвіяні у прах...
Душа горить, палає лютий розум,
І ненависть регоче на вітрах.

Коли б усі одурені прозріли,
Коли б усі убиті ожили,
То небо, від прокльонів посіріле,
Напевне б репнуло від сорому й хули.

Тремтять, убивці, думайте, лакузи,
Життя не наліза на ваш копил.
Ви чуєте? — На цвинтарі ілюзій
Уже немає місця для могил.

Уже народ — одна суцільна рана,
Уже від крові хижіє земля,
І кожного катюгу і тирана
Уже чекає зсукана петля.

Розтерзані, зацьковані, убиті
Підводяться і йдуть чинити суд.
І їх прокльони, злі й несамовиті,
Впадуть на душі плісняві і ситі,
І загойдають дерева на вітті
Апостолів злочинства і облуд.

(У Симоненка вірш або не має назви, або називається «Жах». У збірках «Земне тяжіння» та «Поезії» поставлено для затуманення спрямування заголовки «Пророцтво 17 року» і дописано два останні рядки).

---

*) Кажуть, що деякі зміни поробив сам В.Симоненко, намагаючись урядувати для друку найгостріші твори. Але це прояви цілком вимушені. В основному, проте, зміни зроблені редакторами. Справді оригінальними вважаємо лише твори, тотожні авторовим рукописам та магнітофонним записам живого голосу поета, зробленим незадовго до його смерті.

*
*   *
*

Задивляюсь у твої зіниці,
Голубі й тривожні, ніби рань.
Крешуть з них червоні блискавиці
Револуцій, бунтів і повстань.

Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо, горда і вродлива,
З тебе чудуватися повік.

Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю.
Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю.

Одійдіте, недруги лукаві!
Друзі, зачекайте на путі!
Маю я святе синівське право
З матір'ю побути на самоті.

Рідко, нене, згадую про тебе, —
Дні занадто куці та малі.
Ще не всі чорти живуть на небі,
Ходить їх до біса по землі.

Бачиш, з ними щогодини б'юся,
Чуєш — битви споконвічний грук!
Як же я без друзів обійдуся,
Без лобів їх, без очей і рук?

Україно, ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова . . .
Громотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.

Хай палають хмари бурякові,
Хай сичать образи — все одно
Я проллюся крапелькою крові
На твоє священне знамено!

(У друкованих збірках подається тільки перша, друга, четверта і восьма строфи. У збірці »Земне тяжіння«, замість »священне знамено«, стоїть »червоне знамено«. Симоненко назвав цей твір »Україні«).

*
*   *
*

Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок,
Є тисячі ланів, але один лиш мій.
І що мені робить, коли малий зажинок
Судилося почать на ниві нерясній?

Чи викинути серп і йти байдикувати,
Чи долю проклясти за лютий недорід
І до сусід пристать наймигувати
За пару постолів і шкварку на обід?

Коли б я міг забудь убоге рідне поле,
За шмат цієї землі мені б усе дали...
До того ж і стерня ніколи ніг не коле
Тим, хто взува холуйські постолі.

Та мушу я йти на рідне поле босим,
І мучити себе й ледачого серпа,
І падати з втоми на покоси,
І спать, обнявши власного снопа.

Бо нива це — моя! Тут я почну зажинок,
Бо кращій урожай не жде мене ніде,
Бо тисяча доріг, мільйон вузьких стежинок
Мене на ниву батьківську веде...

(У збірці «Поезії» пропущено третю строфу)

ДУМА ПРО ЩАСТЯ

Увійшла вайлувато в сіни,
з хати віє нудьга
й самота.
У руках засміявся віник —
спритно валянки обміта.
Тупотить
об долівку ногами
і мороз вибива
з рукавиць.
З нею
в хату ввірвався гамір,
ошалілий сміх сніговиць.

Мов воскресли
принишкли діти —
Тупіт, лемент,
вищання й писк.
Місяць, хоче,
мабуть, погрітись —
суне в шибку
свій блідий диск.
Заглядає, цікавий,
у миску:
що ви з'їли таке смішне,
що од вашого
реготу й писку
тягне в хату
із неба мене?
Щастя хлюпає
срібною хвилиною,
ніби тут вікувало воно —
не життя тобі,
а ідилія,
як в поганих книжках
чи в кіно.
Де фотографі?
Де поети?
Нуте, хлопці, сюди скоріш!
Можна знімок утнуть
до газети
і жахливо веселий вірш.
Це ж така показна ситуація:
гарна мати і троє дітей,
це ж чудова яка ілюстрація
для підтвердження наших ідей.
Застрибають веселі цифри
у ґрунтовно важких статтях,
та не встане
з словесних вихрів
многотрудне її життя.
Ви мовчанкою соромливою
постараетесь обминуть,
що в доярки цієї
щасливої
руки й ноги
вночі гудуть.
І чи прийде

під ваші кашкети
блискавицею думка дзвінка:
в космос крешуть ото
не ракети,
але пружні цівки молока.
А для неї
це зовсім не диво,
бо збагнула давно таке:
справді,
зараз вона щаслива,
тільки ж щастя яке важке! . .
І тому ця Марія
чи Настя
будить дзвоном дійниці село,
щоб поменше
такого щастя
на радянській землі було.

(У збірках пропущено рядки:

Це ж яка показна ситуація:
Гарна мати і троє дітей,
це ж чудова яка ілюстрація
для підтвердження наших ідей.

У передостанньому рядку замість «такого» поставлено «важкого».

Вірш, що у друкованих збірках починається словами «Вихваляти, і славити, й кричати» насправді має напочатку таку строфу:

Можна так і треба неодмінно,
Як робить давно вже звикли ми:
Падати слухняно на коліна
Перед геніяльними людьми —

У вірші «Одинока матір», останні рядки треба читати так:

І подвиг твій,
Обпечений ганьбою,
Благослови: розстріляний народ.

Слово «розстріляний» у збірках пропускається).

ОДНОРУКИЙ ЛІСНИК

(Оповідання)

Він прийшов із війни з партійним квитком, чотирма орденами, однією рукою і двадцятьма ребрами. Коли відбужкав у хаті бубон, ужекався хтозна-колишній баян, а гості перепили і переїли все, що не дожувала війна, і розійшлися, Петро сказав матері:

— Передайте Мотрі, нехай виходить заміж...

Мати сплеснула репаними долонями:

— Вона ж тебе, як Бога, ждала!

— Ну й що... Хай виходить заміж, — повторив голосом, повним безпросвітньої досади і терпкого полину.

— Ти думаєш, вона не знає... який ти? — ледве не заголосила мати. Та вона ж, голубка моя сизокрила, любить тебе всякого...

— Не треба, мамо, — жорстико обірвав син. — Не хочу про це й слухати

Другого дня прибігала Мотря. Великими, повними чорного горя та образи очима заглядала в його сині льодники і питала:

— Ну, чого ти, любий, так? Ну, не бери мене, але не гидуй, мов сучкою.

— Я не гидую тобою, Мотре. Але...

— Ну, то залишимося просто друзями...

— Це неможливо, — глухо видавив із себе, дивлячись кудись узбіч неї.

— Ну чого? Ну, скажи — чого?

— Це неможливо, — стиснув єдиного кулака і повторив: — Це зовсім неможливо, бо я тебе люблю...

Вони балакали довго, важко і гнітючо. Опівдні вчителька несла свою біду і незаслужений сором крізь допитливість підсліпуватих вікон. Вона йшла і плакала, і не ховала своїх сліз.

На третій день у селі вибухнув ще один вулкан, Петро прийшов до кантори і сказав голові:

— Дайте якусь роботу.

— Та що ти, парубче, — майже сахнувся той. — Ти ж учитель, а в нас нікому навчати дітей навіть допуття писати.

— Я не хочу працювати в школі.

— Бог з тобою, Петре, — звівся старий Лимар із своєї археологічної табуретки. — Чого ти не хочеш у школу?

Петро дивився повз нього своїми жахливими, порожніми, як прірва, баньками. Щелепи він стиснув докраю, і, здавалося, вони ось-ось тріснуть.

— Я не люблю дітей, — простогнало це страховисько. — Я не піду в школу. Якщо ви людина, то призначіть мене лісником. Я тільки з вовчицями знайду спільну мову, — він раптом розридався майже істерично й кволо присів на лаву.

Петро став лісником. Обходив усіх, особливо малечу, десятою стежкою. Днював і ночував у лісі. І хоч лісник видався з нього путащий, у селі боялися його. Одні гомоніли, що, крім руки, він втратив на війні ще й клепку. Інші казали, що в нього, замість ребер, викинули серце.

Петро не дослухався того патакання. Він занурився в лісницькі справи по самі вуха і мав з усіма тільки ділові стосунки. За два роки засадив дубами, кленами, липами та вербами ледве не всі колгоспні ярки та прилуки, що десятиліттями вигривали під байдужим сонцем свої безплідні жовтозелені лисини.

Хтозна що поріднило його з дідом Омельком, котрого в селі прозивали Хетезе. Може, те, що після чотирьох похоронних із фронту дід також став цуратися і людей, і хати. І навіть ледве живої баби своєї. Однорукий гевал і миршавий, пришиблений старістю і нестерпним горем дід Хетезе блукали селом і лісом, немов два закоханих привиди. Чи говорили вони колинебудь — того ніхто не міг сказати, не взявши гріха на душу. Може, говорили, а, може, й ні.

Тільки, коли Петро та дід випивали чарку-другу, навколо них збиралися цілі табуни дітей. Дід тоді ставав справжнім заводом. Він за якийсь окраєць часу поспішав обділити босоногих телепнів свистками з липи, сурмами з ліщини, сцикалками з бузини, надойдливими деренчалками. І тоді в кожній хаті свистіло, сурмило, цвіркало, деренчало. І матері не відали, що чинити — дякувати чи клясти діда.

Доки дід майстрував, Петро розказував діглахам такі історії та казки, що вони навіть не помічали, як безжально тнуть їх комарі. Та проходило похмілля, і знову все поверталось до нудотного і сірого річища. Знову щось роковане гнало їх від людської мови, сміху і співу, і вони, мов приречені, нишпорили по лісу, шукаючи роботи для рук, а, можливо, і зілля для розп'ятих мукою душ.

Я був тоді ще пуп'янком. Але я добре запам'ятав, які на смак хліб із жолудів та млинці, вчинені на висівках і молодому липовому листі. Тієї страшної весни голод у нашому селі не обминув жодної чесно́ї хати.

Коли почалися жнива, ми бігали з рогозяними кошиками по стерні і збирали колосок до колосочка, терли їх у долонях, видобуваючи пшеничне золото. Виснажені матері видобували з того зерна пригорені борошна, а ранками частували нас неправдоподібними перепічками.

Та якось увечорі мати сказала мені:

— Приїздив із району пузатий у підштаниках. Казав, щоб не збирали колосків, бо судитимуть. То ти, Гришко, не йди завтра в поле, хай вони вдвляться тими остюками.

Але ми не могли не збирати колосків. Нам хотілося їсти. І ми пішли в поле. Все було добре, але перед обідом на нас наскочив об'їздник Привітний. Старші хлопці встигли чкурнути до яру, а мені він загорив жеребцем дорогу і виматюкався:

— Ану, байстрюк, чухрай до сільради. Узнаємо, чий ти, та матері мозку вставимо.

Лаючись і цвюжкаячи нагайкою, він погнав мене по стерні перед конем до дороги. Не знаю, скільки я біг. Стерня кусалася, піт градом лився мені в очі, кошик бив по ногах, а тіло сповнилося тваринним страхом і втомою. Я біг і почував, що ось-ось упаду і вже не встану, а над вухом сопів кінь і висіла брутальна лайка.

— Ти що ж це робиш, гаде!? — Раптом щось стороннє ввірвалося в мою свідомість. Я зупинився і відорвав очі од стерні. Переді мною страшний, мов чорт, верхи на коні гарцював Петро.

— Дя-дечку, я-а не бу-ду, — заскиглив я.

Але Петро не чув мого благання. Він ринув повз мене, я відскочив убік і вже, падаючи навznak, побачив, як він рвучко спустив нагайку на голову Привітного.

— Ти що, здурів? — заверещав той. Але Петро другим ударом повалив його з жеребця і бив довго, люто й нещадно. Привітний попервах називав лісника одноруким сатаном, потім благав, а перегодом зовсім ушух.

Непритомного, Петро привіз мене додому. Більше року водили мене до різних бабусь виливати переполох. Що було потім, розкакую з чужих слів, бо весь той рік я ледве животів і мало що проривалося в закапелки моєї пам'яті.

Петра хотіли віддати під суд за знущання над людиною, що виконувала службовий обов'язок, і за потурання розкрадачам соціалістичної власности. Але перед тим його вирішили привселюдно і в науку іншим виключити з партії і колгоспу.

Збори проводили на вигоні, бо прийшли на них всі, хто міг рухатися. Лементували жінки, мовчки сопіли недобиті на війні чоловіки, і навіть підлітки не вибрикували, як завжди.

Начальник із району — отой що «в підштаниках» — взяв одразу вола за роги:

— Петра Підошву треба судити як бандита. Його слід витурити в три шиї з партії. Це ганьба, що в наш чудовий час водяться ще такі виродки...

— Тільки, хто виродок? — вирвалося з гущі і полохливо змовкло.

Начальник дав гідну відсіч анонімному анархістові і запропонував вислухати Петра.

— Що я вам скажу? — звівся той. — Якщо партія за те, щоб глумитися над дітьми, то тоніть мене з неї під три чорти. Доки сам не пішов.

Я не за це воював. У мене немає руки. У мене на четверо ребер менше ніж в інших людей. Війна вбила і моїх ще не народжених дітей, — останні слова він сказав пошепки, та їх почули всі. Петро раптом обернувся і гукнув у схвильований натовп: — Мотре, ти тут?

— Тут, — наче з того світу озвалася дівчина.

— То перед усім людом прошу в тебе прощення за кривду. Тепер ти знаєш, чого я прогнав тебе...

Він майже впав на траву і з ним упала стотонна мовчанка. Її роздер білоштанний з району:

— Спокушуете заслугами? Сльозою свій злочин змити хочете? Не виїде! Вачили таких! Ми нещадно виметемо сміття із своїх лав.

— А щоб ти за язик укусився! — підскачів дід Хетезе. — Дайте я скажу.

— Ви, діду, безпартійний і не маєте права говорити...

— Це я не маю права? А оцього не хочете! — він тицьнув у повітря свою мізерну дулю. — У мене чотири похорони і це синів-комуністів. То я не маю права?

— Хай дід каже! Намовчався вже, — загули люди.

І дід забалакав:

— Мене ти в должності не понизиш, бо нижчої ніж у мене, не знайдеш. Отож слухай і не перебивай. Були в мене чотири сини — Яків, Іван, Василь та Прокіп. Люди збрехать не дадуть. Осиротив мене Гітлер, і нікому поховати старого. З'явився у мене п'ятий син — Петро. Не добив його німець, так свої вчепилися, — дід раптом знову висипався на заїхалого. — Та, чи ти хоч нігтя його вартий? Може ти, стерво, і убієнних синів моїх з партії виключиш? Га? Ну, кажи, куряча твоя душа, виключиш? Кажі мені правду, бо спущу з тебе підштаники і кропивою шмагатиму. Не вбили тобі розуму через голову, то мо через с... ку влізе!

Діда насилу втихомирили. Петрові сказали, щоб не давав рукам волі, а білоштаного попросили не потикатися більше в село.

Після зборів до Петрової хати прийшла Мотря. Вона живе в нього й досьогодні*.

---

*) Відомі ще декілька недрукованих прозових творів Симоненка. Деякі з них — недосконалі спроби студентських років, інші не можуть бути надруковані через їхню ідейну спрямованість. (Напр., оповідання »Огида«).

ЩОДЕННИК

Окрайці думок

«Читати без дозволу чужі щоденники —
Еверест підлості»
(Невідомий афоризм простяка Вілсона)

18. IX. 1962.

Зачинаю свій щоденник не тому, що хочеться побавитися у великого. Мені потрібен друг, з яким я міг би ділитися геть усіма своїми сумнівами. Вірнішого і сердечнішого побратима, ніж папір, я не знаю.

Земля вже двадцять восьмий рік несе мене довкола сонця. Мало встиг я зробити за цей час гарного і доброго. Зате навчився мовчати і бути обережним, коли слід кричати. І найстрашніше — навчитися бути нецирим.

Брехня — мабуть, моя професія. Талант брехуна в мене вроджений. Є три категорії брехунів: одні брешуть, щоб мати з цього моральну чи матеріальну вигоду, другі брешуть, аби брехати, а треті служать брехні як мистецтву. Вони, власне, вигадують або домислюють логічні кінцівки до правди. Ці брехуни, з моєї брехунівської купини, видаються мені благородними. Вони — резерв літератури. Без них нудно було б жити, без них і правда стала б кучою та побутовою, нудною і дріб'язковою. Благородна брехня возвеличує правду.

Керуючись цим, я частіше всього вдавався до третьої брехні. Такі, як я, теж необхідні для літератури — ми своїми кволими думками угноїмо ґрунт, на якому виросте гігант. Прийдешній Тарас або Франко. Жду його, як віруючий прищестя Христового. Вірю, що мені пощастить почути радісну осанну на честь його приходу. Хай тільки не зважає він на нас, маленьких чорноробів поезії. Він виросте з нас.

Я міг би прислужитися літературі більше, якби природа не обділила мене слухом і очима. Я не бачу всіх відтінків і не чую всіх звуків. Музика — моя мука. Ніколи не доросту до того, щоб глибинно розуміти її. Ніколи я не побуваю на такому святі барв, з якого не повертається щасливий Сар'ян. Я не можу навіть по-справжньому заздрити Сар'янам і Шостаковичам, бож неписьменний не може заздрити Льву Толстому. Він заздрить сусідові, який уміє розписатися.

19. IX. 1962.

Діти часом несвідомо говорять видатні речі. Пригадую: рік тому ми з Олесем гуляли біля Казбетського ринку. Уздрівши пам'ятник деспота, він запитав мене:

— Тату, хто це?

— Сталін.

Одну мить він дивився на нього і, ніби між іншим, запитує:

— А чого він туди виліз?

Справді, Сталін не зійшов на п'єдесталь, не люди поставили його, а він сам виліз — через віроломство, підлість, виліз криваво і зухвало, як і всі кати. Тепер цей тигр, що живився чоловічиною, здох би від люті, коли б дізнався, якою знахідкою для збирачів металолому стали його бездарні лубкові пам'ятники.

Це страшно, коли прижиттєва слава і обожествлення стають смертною ганьбою. Це взагалі не слава, а тільки іграшка, якою тішаться дорослі діти. Не розуміють цього тільки вбогі душею і мозком.

27. IX. 1962.

Сьогодні приїздом у наших Черкасах мелькнув В.* Вперше я зустрівся з ним у 1958 році. Мабуть, у вересні, бо на другий день ми сиділи в кімнатці, яку він винаймав на площі Калініна, і ласували виноградом. Ми майже подружили, але потім — розлука. Він зовсім забув про цю зустріч за чотири роки. Я — ні. На мене він ще тоді справив глибоке і сильне враження. Я повірив у нього з першого знайомства і, гадаю, не помилився.

Будьте прокляті ви, нікчемні гроші! Ви зробили мене рабом газети, і я не міг поїхати разом з Миколою до Канева. Давно в мене не було такої втрати, бо, по правді кажучи, нікого було втрачати.

8. X. 1962.

Три дні і сто вражень. Вінграновський, П'янов, Коломієць і грішний «аз» вчинили кавалерійські наскоки на Кривий Ріг і Кіровоград. Хоч жодного разу не вдалося виступити перед численною аудиторією, я лишився задоволений. Микола — безперечно, трибун. Слова у його поезіях репаються від пристрасти і думок. Поруч з ним глибинієш душею.

З П'яновим сперечалися ми про «Троянди в траурі». Мені здається, що не можна плутати Мадонну, створену мистцями, і суто релігійну Матір Божу. Лицеміри в рясах прекрасного Ісуса і його Матір перетворили в насильників людської плоті і духу. Коли навіть найпрекрасніша легенда (а Ісуса і Діву Марію я вважаю витворами унікальними) стала засобом духовного пригнічення, тоді вже про «дійових осіб» легенди я не можу судити безвідносно до того, що роблять бузувері, прикриваючись їх іменами. Ніякі високоблагородні і високогуманні настани будь-якого вченого не можуть прислужитися поступу, коли вони стають еталоном. Непорочна, Пречиста Діва варта захоплення, але, даруйте, — не наслідування. Зречення плотських радостей — проти-природне, а тому жорстоке і реакційне.

До того ж у «Трояндах в траурі» я зовсім не мав наміру «повалити богів». Я виступаю в них проти нової релігії, проти лицемірів, які —

*) В. — Вінграновський.

не без успіху — намагаються перетворити марксизм у релігію, в прокрустове ложе для науки, мистецтва і любови. Сумні приклади з кібернетики, генетики, бурхливе проростання поганок у літературі й живописі, вічні заклики до жертвування і безконечні обіцянки «раю на потім» — хіба це таке вже й далеке від трагедії Бруно і Галілея, псалмо- та іконописання, від монастирів і царства небесного?

Якщо марксизм не вистоїть перед шаленим наступом догматизму, він приречений стати релігією. Ніяке вчення не сміє монополізувати духовне життя людства. Все таки Айнштайн не був моїм політичним однодумцем, хоч і зробив відкриття, які потрясли науку.

16. X. 1962.

Немає нічого страшнішого за необмежену владу в руках обмеженої людини.

Голова колгоспу з Єременкового села кричав на зборах від безсилля і люті:

— Я вам зроблю новий 33-ій рік!

Звичайно, ніхто навіть не подумав взяти за комір цього негідника. А цей же дурень однією своєю ідіотською фразою знищить наслідки роботи десятків розумних людей. Якби в наших вождів було більше глузду, ніж є, подібні крикуни милувалися б небом крізь ґрати.

21. X. 1962.

До нестями ненавиджу казенну, патентовану, відгодовану мудрість. Якими б цитатами бездари не підпирали свою розумову стелю, вона, однак, занизька для нормальної людини. Як простір немислимий без руху, так поезія немислима без думки. Що то за простір, коли в ньому не можна рухатися? Яка то поезія, коли вона не мислить? Поезія — це прекрасна мудрість.

До чого змілів наш гумор, як зубожіла сатира! Стиляги, перекупки, вузькі штанчата і модні зачіски, — чи варто серйозним людям тратити на це нікчемство не лише слова, а й нерви? А скільки вже назубо-скалили з поганих літконсультантів! Я ніколи навіть не пробував писати ґрунтовні і глибокі відповіді на мілкі твори. В калюжі глибоко не пірнеш, будь ти хоч японським шукачем перлів.

Треба написати поему про Герострата. Це зараз дуже актуальне. Земля кишить Геростратами.

9. XI. 1962.

Минули святаки, і мені соромно згадувати свою вчорашню поведінку, я вів себе як покидьок — навіть ображав людей. Як жаль, що ніхто не розквасив мені носа! Треба якось брати себе в руки і менше теленькати язиком, а більше ворушити мозком.

Залізніле каяття завжди схоже на позерство. Але у мене немає іншого виходу. Треба вчитися бачити себе збоку.

21. VI. 1963.

Майже півроку я не заглядаю до цього зошита, хоч деякі події, що трапилися впродовж цих шости місяців, треба було б якось зафіксувати.

Ледве не задихнувся в пороховому диму ідеологічних баталій. Реалізм одержав чергову вікторію, не творами, правда, а адміністративними заходами.

Взагалі небезпека формалістичного безумства, здається, була позірною. Принаймні на Україні я не зустрів жодного уболівальника абстракціонізму чи якогось неофутуризму. Реальною залишилася, як і була, загроза формалістичного недоумства в літературі. Бо хіба не формалізм, коли сотні писарчуків за наперед заготовленими схемами обсмоктують десяток другий так званих вічних ідей — люби працю, поважай тата й маму, не дивись косо на сусідів? Формалізм починається там, де кінчається думка.

Якщо поет не приносить нових думок та емоцій — він формаліст. Як би не реклямував свою мниму належність до реалістів. Холуйським реалізм не може бути. Є реалізм, якому служив Шевченко, і є реалізм, що користується послугами Дмитерка. Різні речі! Не дмитерки спадкоємці літератури. Вони живуть з неї, а не для неї.

Навряд чи мені можна закинути формалізм, а не друкують нічого.

6. VII. 1963.

Не знаю, чи це кожному властиве, чи тільки зі мною таке буває. Часто сумніви нищать будь-яку впевненість у своїй мужності. Я не знаю, як триматися, коли посиплються на мою голову справжні випробування. Чи лишуся людиною, чи так засліпить не лише очі, а й розум? Втрата мужності — це втрата людської гідності, котру я ставлю над усе. Навіть над самим життям. Але скільки людей — розумних і талановитих — рятували своє життя, поступаючись гідністю, і, власне, перетворювали його в нікому не потрібне животіння. Це — найстрашніше.

Минулої неділі ми були в Одесі, де місцеві твердолобі натішили нас своїм ідіотським жахом: аби чого не сталося. Фактично нам заборонили виступати на шевченківському вечорі. Виходить, Тараса дехто боїться досі. Обивателі від революції.

22. VII. 1963.

Мабуть, почалося моє згасання. Фізично я майже безпорадний, хоч морально ще не зовсім виснажився. Думаючи про смерть, не почувую ніякого страху. Можливо, це тому, що вона ще далеко? Дивна річ: я не хочу смерті, але й особливої жадібності до життя не маю. Десять років — для мене більше, ніж достатньо.

З іронією оглядаюся на пройдене: мені двадцять дев'ять скоро стукне, а що я зробив, чи бодай почав, значне? Не життя, а низка дрібних клопотів, дрібних невдач, дрібних розчарувань і дрібних успіхів!

Ні, не так я мріяв жити, як живу. Щасливий той, хто хоче мало від життя — він ніколи не розчарується в ньому. Найпростіший і найкоротший шлях до так званого щастя — стати обивателем. Мозок, здатний продовжувати мислі, не здатний зробити його власника щасливим.

3. IX. 1963.

Літо, начинене фізичним і моральним безсиллям, — позаду. Осінь стала на поріг, і я з надією дивлюся в її ще прозорі очі. Убога, скупа осінь цього літа! Чого я дочекаюся від такої жебрачки? Вона ж вигодує навіть на шматку хліба.

Ціле літо я справді сидів на дикому острові. І якби не поїздка в Канів до «Жайворонка», то й згадати нічого було б. У Каневі я познайомився також з художницями А. Г. і Г. З.* Особливо легко вирізалось взаєморозуміння між мною та А. Г.

Друзі мої принишкли, про них не чути й слова. Друковані органи стали ще бездарнішими і зухвалішими: «Літературна Україна» каструє мою статтю, «Україна» знущується над віршами. Кожний лакей робить, що йому заманеться. Як тут світитися вдячністю, як не молитися щовечора й щоранку за тих, що подарували нам таку вольготність. До цього можна ще додати, що в квітні були зняті мої вірші у «Зміні», зарізані (?) у «Жовтні», потім надійшли гарбузи з «Дніпра» і «Вітчизни».

Ай, ай, ай, весело! Всі ми під пресом.

Так воно треба задля прогресу.**

5. IX. 1963.

Вчора написав «Казку про Дурила». Написав одним подихом, хоч дещо було заготовлене раніше. Сьогодні казка ще подобається мені, жаль, що нікому її прочитати.

Тепер я став у Черкасах ще самотніший, бо немає і того колективу, що був у «Молоді Черкащини». Приятельські стежки між мною та Негодою і Оглоблином, можна сказати, позаростали буйним шпорішем. Одному з них я був потрібен, доки міг щось допомогти, другий виявився звичайнісіньким флюгером. Не сумніваюся, що він цькуватиме мене з таким же запалом, як раніше вихваляв. Та він це й сам продемонстрував з кількох трибун на різних нарадах.

Але — нам своє робить.

---

*) Алла Горська і Галина Зубченко.

***) Вірш С. Тельнюка.

20. IX. 1963.

Коли я говорю про «дикий острів» і свою самотність, то в цьому немає ніякісної зневаги до людей. Те, що в Черкасах я майже не маю друзів, зовсім не означає, що я вважаю всіх нікчемами, не гідними моєї уваги і т. п. (це закидає мені дружина). Просто не зустрів я серед них духовної рідні, а дружба, як відомо, не може триматися лише на раціо.

Недавно познайомився з Б. Г.*

Здається, я став писати гірше, ніж рік тому.

Зледачили мозок і серце.

---

*) Богдан Горинь.

ВИСТУП ІВАНА СВІТЛИЧНОГО НА ВЕЧОРІ
ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

в Київському медінституті, у грудні 1963 року*

Легко й просто називати себе сином народу, важко й далеко не кожному випадає щастя бути достойним цього високого імени. Легко й просто говорити про свою любов до України, важко й не кожному вдається справді любити її.

Кожен, хто хоч трохи знає Василя Симоненка, знав його внутрішню, органічну відразу до красивих і показних, але безвідповідальних слів. І тільки той, хто знав це, може оцінити, що значили ці його слова про Україну, може зрозуміти, що в його готовості «проллятися крапелькою крові на її священне знамено» не було й грама пози й ефектації. Все своє коротке життя Василь Симоненко прожив з цією трепетною внутрішньою готовістю до подвигу.

Життєва доля Василя Симоненка склалася так, що й зараз, коли його вже немає серед нас, мабуть, далеко не всі знають, кого ми втратили. Більшість, і саме найкраща, з написаного ним, ще не опублікована. І той, хто знає Василя Симоненка тільки з преси, справжнього Симоненка не знає або знає його мізерно мало.

Людина безпощадної вимогливості до себе й до інших, Василь сміявся, читаючи хвалебні рецензії на свою першу збірку. Вже тоді він стояв на голову вище того, що було опубліковане. Вже тоді він створив такі речі, за які найвибагливіші слухачі влаштовували йому овації — так точно і глибоко передав він думки й почуття своїх сучасників.

Василь Симоненко ввійшов у нашу літературу разом з тим поколінням, яке ще звідало згубну атмосферу сталінського свавілля, але вже гуртувалося в боротьбі за ширші демократичні принципи, за краще життя свого народу. Він увійшов у літературу разом з тим поколінням, яке для нас уособлюється іменами Ліни Костенко й Івана Дзюби, Івана Драча й Миколи Вінграновського і багатьох-багатьох інших. Колись історики літератури, може, і не назвуть Василя Симоненка найталановитішим поетом свого покоління. Але ми знаємо, що серед нас не було і немає поета більшої громадської мужності, більшої рішучості, більшої безкомпромісовості, ніж Василь Симоненко.

У багатьох із нас одразу після ХХ з'їзду було багато наївного, рожевощогого оптимізму, телячого ентузіазму, багато було ілюзій, побудованих на піску; багатьом здавалося, що всі проблеми народного життя вирішуються одним махом, і нам нічого не лишається, як з висо-

---

*) Цей виступ поширювався також як передмова до самвидавівської збірки поезій Симоненка.

ко піднятими прапорами урочисто маршувати до комунізму. Тільки згодом суворе життя спростувало ці дитячі фантазії, тільки згодом ми побачили, що всі наші успіхи даються нелегко, що для справжнього діла потрібне величезне напруження сил, що наш шлях не тільки не встелений трояндами, а й самого шляху власне немає, його ще треба постити, продираючись крізь хащі бюрократичного тупоумства одних, дешового скепсису других і прикрої байдужості ще інших.

Серед усіх нас Василь Симоненко зрозумів це, може, найкраще, усвідомив найглибше і виразив найпослідовніше. Ось чому в його поезії так мало барабанного бою і мажорних фанфар, і так багато суворості і жорстокої правди. Ось чому, коли в космічний простір вирвалися наші Гагаріни й Поповичі, Василь захоплюється тими подвигами, але писав, що «в космос крешуть не ракети, але пружні цівки молока», надосного колгоспницею, якій те молоко перепадає, може, й не часто. Він писав про те, як «у небо димом піднімались жіночі літа»; писав «Некролог кукурудзяному качанові, що згинув на заготпункті»; писав про дядька, що його відгодовані демагоги і брехуни зробили злодієм; він славив велич простої баби, мріючи —

Щоб подвиг її над землею
У бронзі дзвенів віки,
Щоб всі, ідучи повз неї,
Знімали в пошані шапки.

Цим своїм суворим реалізмом, громадською мужністю й категоричною безкомпромісовістю Василь Симоненко справив велике враження на всіх, хто мав щастя його слухати, впливав на таланти, може, й сильніші за нього чисто художньо, але не усталені й не цілком зформовані суспільно, здатні йти на легковажні компроміси, на втрату віри, вагання і зриви. Ввійшовши в українську літературу, Василь Симоненко пристрасно прославив благородний запал своїх ровесників, юність, що —

В поединки рвалася сміливо,
Глуздові часом наперекір,

та безумство хоробрих, яке міщанам здається абсурдом і нісенітницею, а насправді є і повинно бути нормою людського життя. І, звертаючись до своїх друзів і однодумців, Василь говорив:

Хай ми посинієм од натуги,
Поступ не зупиним все одно;
Нові покоління — не папуги,
Щоб товкти заучене давно!

Юність вчать — наука їй не шкодить,
Але рветься зойк у мене з уст:
Хай до неї й близько не підходить
Із своєю міркою Прокруст!

Цього зойку чутливої поетової душі, звичайно ж, Прокрусти не почули — на те вони й Прокрусти. Але він глибоко запав у душі його однополчанам, будив у них високу громадську совість, безмежну відданість улюбленій справі, постійну готовість до подвигу.

Живе лиш той, хто не живе для себе,
Хто для других виборює життя. —

Таким був Василів девіз, і так прожив він сам. Навіть на смертнім одрі, навіть знаючи, що йому жити лічені хвилини, він найменше думав про себе, він думав про інших, — і за кілька хвилин до смерти тремтячою рукою він написав глибоко трагічного листа до Президії Спілки письменників України. Він писав:

»Шановні товариші і старші друзі!

Звертаюсь до Вас у трагічну хвилину свого життя. Можливо, завтра мене вже не буде. Звісно, література перенесе цю майже безболісну для неї втрату. Але я не можу піти з життя, не подбавши про долю сім'ї, особливо матері. Мама моя працювала в колгоспі 27 років, але, не зважаючи на це, змушена вдовольнятися ролею »утриманки«. Перший день моєї смерті може стати першим днем її жебрацького животіння. Від усього серця прошу Вас не допустити того і, коли це можливо, виділити їй з коштів Літфонду бодай мінімальну суму, котра гарантувала б її від голодної смерті.

Всі авторські права на мої писання належать моїй сім'ї: дружині Людмилі Павлівні, синові Олесеві та матері Щербань Ганні Федорівні.

12 грудня 1963 р.

В. Симошенко.

Ці рядки не можна читати спокійно. Я думаю, що якщо ми справді любили і любимо Василя, ми повинні зробити все, щоб задовольнити його останню волю. У пам'яті всіх, хто знав Василя, він залишиться незвичайним життєлюбом і людиною залізної волі. Вже коли всі знали, що йому не встати з постелі, не писати віршів і не читати їх іншим, багато його друзів їздили до Черкас, щоб хоч чимсь скрасити останні дні його життя і хоч чимось допомогти йому. Важко собі уявити, яке потрібне страшне напруження нервів, коли знаєш, що бачиш людину востаннє, чуєш її востаннє, але мусиш робити вигляд бадьорий, щоб навіть ненароком не видати лікарської таємниці й не отруїти останніх хвилин рокованого на смерть друга. Ми боялися, що нерви здадуть і ми завдамо йому мимовільної прикрости. Але наші побоювання виявилися даремними. І то не тому, що ми були такими мужніми і вольовими. Василь надзвичайно спрощував трагічну ситуацію; вже важко дихаючи, він примушував сміятися інших і жодним словом чи жестом не дав знати про свою приреченість, хоч вже знав про неї не

гірше за інших. Про таких людей, як Василь, не хочеться говорити: «Вічна йому пам'ять!» Хочеться говорити про вічне життя його творів, його ідей, бо які б зміни не відбувалися в нашому житті, ми знаємо, що його поезія житиме доти, доки житиме народ, для якого він писав, доки житиме справа, за яку він боровся.

І я думаю, всі ми вважатимемо за високу честь і велике щастя прагнути бути схожими на нашого друга й товариша, робити те, що робив він, робити так, як робив він.

ВИСТУП ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА НА ВЕЧОРІ ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

в Київському медінституті у грудні 1963 року*

Радісно було думати, що десь там у Черкасах живе й інтенсивно працює Василь Симоненко. Ось приїде він у Київ із враженнями, а не за враженнями. Він завжди привезе несподіванку — нову казку (ніхто ж не сподівався, що він писатиме й казки), казку цікаву для дітей, але цікавішу для дорослих. Раптом виявилось, що він, як сюрприз, хотів видати збірку оповідань. Ніхто б не здивувався, коли б він привіз сценарій чи драму. І ясно, що вона була б глибоко змістовною, симоненківською, пройнятою гострою свіжістю степового вітру, заглибленою в незнайомі напластування нашого життя. А коли навіть не привезе рукописів — знічев'я висипле трохи дотепів. Ось радіо щойно, в вагоні, повідомило сумну звістку — «Україна заборгувала перед вітчизною 5 міл. яець». Радіо можна було б і не слухати, але Василь умів у словесних кучугурах знаходити цікаві дрібниці й одвертості, які ненавмисно розсипає нестримна лакейська догідливість. Його вухо ніяк не могло адоптуватися до цього вгедованого тону, до тих фальшивих мертво-скрушних чи мертво-радісних інтонацій.

Жив він у нашій благословенній провінції, де люди такі невибагливі до слів, де так швидко закруглюються в колі найпримітивніших інтересів. Де найжвавіший засіб спілкування — дзвін чарок. Де так легко потонути в тенетах злободенних дрібниць і заблукати між деревами, за якими не видно лісу.

Ось був, скажімо, чоловік як чоловік, закінчив аспірантуру, поїхав у Черкаси, у найжвавіший центр їх — пединститут, і десь ділись борозни в мозку і навіть зморшки на обличчі. Натренувався жити — і все заокруглилось: голова кругла, обличчя кругле, думки круглі, почуття круглі — ідеальний м'яч, який котиться без перешкод по асфальту кар'єри!..

---

*) Подаємо дещо розширений пізніше текст, відомий у Самвидаві під назвою «Симоненко — ідея».

Чому ці люди так мертв'ють духовно, так тупіють і опускаються мовчки, навіть не повторюючи лермонтовської «Думки»:

Мы жадно бережем в груди остаток чувства,
Зарытый скупостию клад.

За відсутністю духовного життя навколо згасає їх маленький вогник — мрія юнацтва, затуляє непрохідне баговиння байдужости. Провінція — не тільки села і містечка, дрімотна провінція і в наших столичних вищих навчальних закладах, редакціях — скрізь, де панує пасивність і пристосовництво.

Василь був худючий і кострубатий. Його погляд навіть не зупинявся довго на круглих. Він вперто, насуплено дивився в корінь. Сам він, наче корінь, вийшов із землі, з органічною любов'ю до неї і свого селянського роду. Він добре знав, чим і як глибоко вона напоена — і не забував про це ні на хвилину. Знав не за чаркою, а з пером в руці і з смутком в очах.

У нас в літературі немало хвацьких хлопців, які віршують, наслідуючи Єсеніна, свою любов до стріхи, навіть до волів. Це затишні, самовдоволені віршовані спогади замшілого обивателя, який не знає ціни оспіваних мозолів, але знає ціну свого комфорту. Він уявляє себе поетом, приставленим більшими начальниками для того, щоб співати. Потримайте трохи в руках рукописи, що надходять з околиць, і побачите, як старанно і сліпо вони наслідують столичних титулованих графоманів, навіть не спробувавши поглянути власним оком на життя. Василя не втішали спогади про ремигання волів. Коли він і вводив волів у поезію, то тільки в своєму контексті — стриманого гніву: «В волячих наших жилах козацька кров клекоче і гуде».

Симоненко — єдиний, покищо, поет, що викристалізувався в провінції і вніс свій струмінь у поезію — струмінь оголеної правди і непідкупної чести.

Він знав народ у його побуті, як селянський син. Знав село по своїх заболочених чоботях як працівник газети. Але він дивився на життя не як «представник», а як людина, як син дивиться на безпорадну матір.

Він піднявся до верхніх щаблів сучасної культури і умів бачити колгоспника на тлі космічного віку — весь діапазон крайностей життя і «парадоксів доби»:

Цілую руки, що крутили жорна
У переддень космічної доби.

Над цими словами не усміхнеться навіть випечений серед міських достатків блазень, що не любить села не то за високі ціни на базарі, не то бідність і неосвіченість.

Глибинне розуміння Симоненком значення свого кореня, постійне відчуття сили, що йде від рідної землі, відчуття радості й гіркоти

обов'язку перед рідним народом — все це було у нього таке елементарно сильне, як і слова:

Я без тебе нічого не значу,
Ніби птиця без крил.

Як це громадське кредо Симоненка підноситься над тисячами дзвінких патріотичних декларацій!

У його простоті ви відчуваєте людину високої інтелектуальної культури — масштабний розум, який вмів відсівати дрібниці і оголювати суть. Його простота безоглядна і гостра, як його вірш «Злодій».

Пригадую — вечір в Черкаському педінституті. Виступ Василя був найцікавіший, найяскравіший, хоч виступав він разом з Миколою Вінграновським. Відчувалось, що його там любили, бо саме його ім'я викликало хвилю оплесків. Але хтось із тих, що не дуже заслухуються віршами, в силу вродженої пильності зафіксував непевний звук і тут же, щоб налякати, послав записку: «Яку це ви самостійну Україну маєте на увазі, коли пишете — »Хай мовчать Америки й Росії...«, »Маю я святе синівське право з матір'ю побути на самоті«.

Василь спокійно й наче недбало прочитав цю записку і сказав:

»У мене Україна одна. Якщо автор записки знає другу — хай скаже. Будемо вибирати«. Ось його лаконічна і по-справжньому народна простота і мудрість.

З ним не можна було сперечатися — він не висловлював квапливих напівдумок, він про все подумав і там, де інші багато і неясно балакають, — мовчав. Вся наша втіха, що цей його стиль відбився в тому, що він залишив нам. Але залишив для нас він тільки свій початок сходження на верховину. У важкій боротьбі з собою, з атмосферою дрімотної байдужості і мертвого стандарту він вибився на свій шлях і тільки почав ним іти.

Він тільки навчився всупереч всім вітрам відчувати радість боротьби і силу, яка переливається в людину від сили земного тяжіння:

Земле рідна! Мозок мій світліє
І душа ніжнішою стає,
Як твої сподіванки і мрії
У життя вливаються моє.

Він тільки навчився вчленовувати з пороку буденності великі проблеми життя — проблему збереження людської індивідуальності («Я») і нової думки («Суд») в світі категоричних стандартів, проблему красивої ходи і власної дороги серед камінних потвор, що —

Роззявляли пащі, мов кратери,
І гукали: — Ми символ доби!
Хто не з нами — той проти нас!

Він навчився і тим самим навчив нас. Він житиме невід'ємною часткою нас самих, як живий розум і совість, що не гасне.

Пригадую, що коли несли труну Василя Симоненка крізь голий пустир, де свавільно шугав пекучий вітер, раптом заблисло примарне холодне сонце. Його проміння наче зламалось у нагромадженні льодових гір і кинуло на землю тільки оранжовий прощальний відбиток.

Здавалося, що нагромадження прозових крижаних скель міцно ізолює вогонь поетичного слова від серця читача. Частково — це зовнішні історичні нагромадження громадського індивідуалізму, частково — наші внутрішні нагромадження. Бо справді, порівняно миршавенький, кульгавий віршик модного поета доходить умить навіть до нашої провінції, і люди з серйозним виглядом шукають у ньому якогось глибшого змісту. А от дужий і глибинний голос Симоненка губиться в крижаних завалах і глохне в холодній пустелі.

А між тим Василь Симоненко абсолютно доступний за формою кожній грамотній людині й глибоко хвилюючий змістом. Він постійно говорить про те, що тривожить людей, про що й вони говорять, але — без тієї громадської висоти, ясності розуму і пристрасті слова.

Кожен його вірш нагадуватиме нам і тим, що будуть після нас, елементарні істини, без яких не можна змістовно жити —

Ти знаєш, що ти людина . . .

А все ж таки на Симоненкову простоту треба поглянути очима його самого. У нас часто простим називають лінивий загальник, заримований трюїзм, наперед зрозумілий навіть тому, хто не звик думати. З такою »простотою«
Симоненко боровся ще в університеті, як бореться гострий молодий розум з фальшивою імітацією мислення. Якимось він згадував одну студентську витівку проти ледачої простоти. Серед студентів виникла суперечка з приводу Блока. Проти Блока виступав студент-графоман, який не розумів »складної поезії«. Василь поставив викладачеві літератури на лекції таке питання: »Чи може бути поетом людина, яка не сприймає Блока?«
Викладач сказав: »Мабуть, ні«, а ледача простота не стільки засоромилась, скільки розсердилась.

Публікації в »Літературній газеті«
перших віршів Драча і Вінграновського Симоненко сприйняв як подію у власному житті, як початок відродження поезії. Під час нової кампанії в галузі літератури можна було припускати, що Симоненка протиставлятимуть »формалістам«. Сам він теж побоювався цього і саме тоді виступав так, що наглядачі над поезією воліли б вже краще чистий формалізм.

Взагалі вірш Симоненка тяжів до ускладненості, оскільки його думка шукала своєї форми і простору.

В білій стерильній тиші лікарні голос Василя заламувався, але погляд його ні разу не вертався назад, а продовжував прориватись до

незвіданого. Здавалось, все життя зосередилось тільки в гарячому блиску болісно великих очей. »Поет мусить час до часу проривати кола, в яких опинився, — роздумує він вголос над згасанням одного знайомого поета. — Здається, був у нього талант, свіжість і навіть чесність думки, але закрутився в одному своєму колі і омертвів. Там про нього і забули. Поет мусить вирватись з цього кола на іншу орбіту... За ніч я спалював пачку сигарет — досі викашлюю...«

Дорогою ціною давався йому прорив. Але за свою коротку і вбогу юність він зумів назавжди утвердити свою неповторність. Свою важку, але цілком усвідомлену дорогу до правди. Про це ми розмовляли після одного його виступу — чесного до зухвалості.

Це — життя. Наші прадіди запорожці вимірювали його, не роздрібнюючи. Вони клали життя для життя, не дозуючи крові. Той, хто виходить на поле честі, виносить все життя.

То яке ж моральне право маємо ми гратись у правду, гратись у слова, як паяц на арені цирку грається у серйозність. Симоненко гидував духовними карликами і паяцями. Він просто йшов на повен зріст, він красиво йшов, як його «перехожий» — і дивився перед себе мужніми очима мужицького сина.

Стежка його має чарівну силу випрямляти горбаті душі.

ВСТУПНЕ СЛОВО ІВАНА ДЗЮБИ НА ВЕЧОРІ В ПЕРШУ РІЧНИЦЮ СМЕРТІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА 12 ГРУДНЯ 1964 Р.

(Київ, клуб інституту нафти і газу)

Сьогоднішній вечір проходить під знаком нашої вірності пам'яті Василя Симоненка та тим зобов'язанням, які з цієї пам'яті випливають. Рік тому, коли Василь помер, у нього були друзі й прихильні читачі, але менше, ніж хотілося б. Сьогодні їх у сто разів більше, ніж було тоді. Треба зробити, щоб їх стало ще востократ більше. І так буде. Бо Симоненко віддав себе справі, яка »не вмере, не загине«, за якою майбутнє, — хоч би що там плянували щедринські градоначальники.

Але це не станеться само собою. Потрібні наші зусилля, наша робота, наша боротьба. І тут найближчий зразок для нас — Василь Симоненко.

Василь Симоненко став поетом не тоді, коли написав свої перші, чи й не перші, вірші, а тоді, коли на повний голос заговорив про найбільші болі свого народу. Так він опинився в центрі важливих процесів, що охопили нашу молоду літературу, твердо став серед тієї групи літературної молоді, що відроджує Шевченкове начало, його велике звертання до мертвих, і живих, і ненароджених земляків своїх, продовжене Франковим »народе мій, замучений, розбитий...«, продовжене Лесею Українкою, так гостро і по-новому голошене в 20-ті роки і так трагічно збіране в роки 30-ті.

Тепер, на наших очах те, що так послідовно й люто вирубувалося і топталосся, — тепер »знову оживає і сміється знову«. »Не вмре душа наша«, в ній — і Василева частка. Ось у чому причина його успіху та його зростаючої слави. Своім побратимам по перу Василь Симоненко заповів вірність отій великій Шевченківській традиції нашої літератури.

Але мені сьогодні хотілося б сказати і про інше. Є обов'язок літератури перед читачем, але є і обов'язок читача перед літературою. Про це останнє ми не завжди думаємо. Український читач має величезні гріхи перед українською літературою, від Шевченка починаючи. І зараз ми охоче пред'являємо своїй літературі найбільші претенсії, не задумуючись над тим, чи створили ми їй найелементарніші умови для існування. Дехто хотів би, щоб за нього все зробили поети, щоб поети йому й Україну на блюдечку піднесли. Надто багато в нас того, що можна назвати »споживацьким патріотизмом«. Багато страху, який походить з індивідуалізму, з браку почуття своєї взаємозв'язаності з безліччю однодумців, почуття своєї причетності до загальної справи. Тоді людина покладає сенс свого існування в собі самому і починає дорожити собою більше, ніж тою метою, тою ідеєю, заради якої живе, почувает себе »смертним«, а не частиною безсмертної справи.

Хай буде не страх, а радість. Хай кожен на своєму місці зробить все, що можна. Хай не гадає, що за нього це зробить хтось інший. Це найбільше, що може сказати кожен з нас собі у річницю смерті Василя Симоненка.

Колись давно, з нагоди однієї трагічної втрати, Микола Чернявський писав:

Нещасна, бідна Україно!
Лежить прокляття на тобі:
Усе, що світлого є, гине,
Живучі тільки є раби.

Наш обов'язок перед пам'яттю Василя Симоненка — зробити так, щоб, коли помирає світла людина, залишилися після неї не »живучі раби«, а живі душі, здатні до боротьби.

ВИСТУП ІВАНА ДЗЮБИ НА ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ
30-ЛІТТЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА,
В РЕСПУБЛІКАНСЬКОМУ БУДИНКУ ЛІТЕРАТОРІВ
16 СІЧНЯ 1965 РОКУ

Грудень і січень пройшли для нас під знаком Василя Симоненка. До першої річниці з дня його смерті вийшла посмертна збірка «Земне гяжіння». На жаль, до неї увійшли не всі кращі поезії Василя Симоненка, хоч вони поширені в списках, — а ті, що увійшли, не завжди надруковані так, як вони вийшли з-під пера автора. Однак і в такому вигляді збірка дає неабиякий матеріал для широкої розмови про проблематику нашого суспільного життя і нашої літератури. Особливо, якщо творчість Василя Симоненка брати не як поодинокі, ізольовані явище, а в зв'язку з усією сучасною молододою поезією.

Це останнє я підкреслюю не випадково. Можна наперед передбачити, що будуть зроблені різноманітні спроби відірвати Василя Симоненка від усього процесу творення нових цінностей, що впродовж кількох років відбувається в молодій українській літературі, і протиставити його решті молодих поетів, щоб «побивати» їх ним. Адже це в наших традиціях: померлими бити живих. Хіба ті, хто цькував Довженка за життя, після його смерті не стали використовувати його ім'я для боротьби проти всякого нового чесного слова, хіба не пробували його авторитетом посилити захитаний «авторитет» лакувальництва?

От і тепер ми почули недавно від одного високопоставленого критика, що Василь Симоненко — «єдиний зрілий поет серед молодих». Ясно, чому він «єдино зрілий» для цього бонзи: тому, що він мертвий і не може відповісти тому чоловікові так, як він заслужив, — на цю «безответственность» той чоловік розраховує. Але шановний бонза помиляється: хай прочитає вірші Симоненка, там про нього багато сказано, сказано в самісіньку печінку. А з свого боку нагадаємо, що ті молоді поети, яких критик вважає «недозрілими», були прикладом і натхненням для Василя Симоненка, як він тепер є прикладом і натхненням для них і для всіх нас.

Ні, не відірвати творчість Василя від живого, радісного процесу творення нової української літератури. Тільки в зв'язку з цим процесом вона повністю зрозуміла і в свою чергу дає величезний матеріал для характеристики цього процесу.

Тут не місце й не час докладно говорити про всі ті проблеми, які з цього випливають. Я тільки хотів би коротко зупинитися на трьох моментах, які мені здаються особливо повчальними в тому «уроці», який усім нам дав Василь Симоненко.

Перший. Василь Симоненко починав з плитких сентенцій, а прийшов до філософсько-політичного думання, до творення ідей, до поезії як арени самостійного мислення. Від газетярського моралізування він ішов до високої публіцистичності, до політичної лірики Шевченківського зразку. Від звичайних силогізмів він ішов до сердечної повноти і чуттєвої краси. І цей шлях дуже повчальний, а водночас він показує, як багато втрачено сил і можливостей в нашій літературі. Адже більшість молодих поетів починали і починають не з гіршого рівня, як починав Василь Симоненко, і «стихійного таланту» в них було певно не менше. Отже, багато хто з них міг би стати таким, яким став Симоненко, — але стають такими одиниці. Решта йде не вгору, а вниз — скільки вже на наших очах здригнуло, збаналізувалося й занепало талантів! В чому ж справа? Причин, очевидно, багато, але тут назвемо дві.

Коли людина говорить на повний голос — голос її міцніє. А коли привчає себе говорити напівпошепки — цей шепіт стає її «нормальним» голосом. Василь Симоненко мужньо говорив правду, і правда його самого робила все більшим і більшим. Поетові потрібен простір «прикладання сил» для того, щоб його сили множилися. А хто собі той простір звужує, хто своїх сил не вживає, не напружує до краю і постійно, — того м'язи непомітно слабшають, того сили меншають, той мізернішає. Є в медицині таке поняття: «ледаче серце». У багатьох наших поетів — ледачі душі, ледача совість.

І друге. Василь Симоненко був людиною немилосердно критичною і вічно собою незадоволеною по високому рахунку, а не дріб'язково. В нього було надто високе уявлення про літературу, надто високі ідеали й критерії, щоб він міг задовольнитися тим, що робив. Вийшла перша його книжка, всі її хвалили, всі захоплювалися, а Василь говорив про неї хіба що іронічно. Він уже не любив її, бо переріс її. Сьогодні він стояв вище, ніж учора, а завтра ставав вище, як сьогодні. Ось дорогоцінна здатність постійного умудрення, зростання, самовдосконалення, оця жадоба знань, жорстока дисципліна самонавчання, — це один з добрих уроків Василя Симоненка усім нам. Адже, без перебільшення кажучи, дев'яноста відсоткам українських літераторів цих якостей бракує, через що вони не йдуть угору, а сповзають донизу.

Другий. Ніяка не таємниця, що Василь Симоненко — перш за все поет національної ідеї. Всякий, хто прочитає книжку, побачить, що саме ця ідея складає домінанту його поезії. Правда, Леонід Миколайович Новиченко, який сьогодні тут у президії сидить, запевняє, що поняття «національна ідея», «національна свідомість» зараз неправомірні, несучасні і немарксистські. Я б порадив йому сказати про це китайським комуністам, або італійським комуністам, або англійським

комуністам, або польським комуністам, — або, зрештою, російським комуністам. Або хай скаже це Карлу Марксу, в якого про ці національні справи, «національні почуття», «національний сором» є, особливо в листуванні, такі речі, що як процитувати зараз і не попередити, чіт то слова, — то багатьох треба буде водою відливати. Очевидно, національна ідея є і буде, сьогодні вона для нас актуальна і означає ідею про повноту суверенного, державного і культурного існування української соціалістичної нації, про повноту і суверенність її національного внеску в загальну справу миру, демократії та соціалізму. Ця ідея лежить в основі поезії Василя Симоненка, нею вона надихана.

Але я говорю це ось чому. Примат національної ідеї дуже часто несе в собі загрозу певного збайдужіння до інших ідей; у декого вона вбиває інтерес до інших проблем людського духу. Бували поети, бували цілі літератури, які ставали одноманітними і монотонними через те, що змушені були історичними обставинами цілком віддаватися національній ідеї, — і вони багато чим поступалися перед літературами, що не мали такої потреби в приматі національної ідеї. Але є історичні прецеденти протилежного порядку, коли національна ідея не витісняє, а втягує, не пригнічує, а збуджує, не вбиває, а каталізує безмежжя інших загальнолюдських ідей. І саме заглиблення в національну ідею, відданість їй веде разом і в найпотаємніші глибини інших соціальних і духовних проблем. Приклади цього ми бачимо в Шевченка, Франка, Лесі Українки; це ми бачимо в Шандора Петефі, Шіллера.

Але, якщо говорити про українську літературу, далеко не в усіх поетів це було й є.

Симоненко належав до числа тих, хто гостро відчував зв'язок національної ідеї з усіма загальнолюдськими цінностями, з поняттями людської гідності, честі й совісті, з поняттями особистої та соціальної етики й справедливості. Власне, саме ці поняття гідності, совісті й справедливості і привели його до національної ідеї, до нового усвідомлення України.

Колись Достоевський питався: «Согласились ли бы вы построить мировую гармонию на одной-единственной слезе одного-единственного ребенка?» Так і ми питаємо: «Чи може бути «світова гармонія», чи може бути вселюдське суспільство, чи може бути загальнолюдська справедливість, — для досягнення яких потрібна якась, хоча б найменша, несправедливість щодо будь-якої, однієї хоча б, нації, — в даному разі щодо української нації?» Ні, такого суспільства й такої «гармонії», заснованих на таких підвалинах, — бути не може. Ось чому національне питання тисячами найтонших ниток зв'язане з найскроєнішими питаннями людської совісті. Ось чому, при високому його розумінні, воно може наснажити поета найбільшим загальнолюдським змістом і патосом самопошви.

До цього дійшов і Василь Симоненко, що засвідчують його опубліковані й неопубліковані твори.

Нарешті, *третій* момент. Маю на увазі той моральний урок, урок громадянської етики, який дав Василь Симоненко.

Бувають епохи, коли вирішальні битви відбуваються на площині соціальної моралі, громадянської поведінки, коли навіть елементарна людська гідність, опираючись брутальному тискові, може стати важкою бунтівничою, революційною силою. До таких епох, на мою думку, великою мірою належить і наша доба.

Історично склалося так, що значна частина наших проблем полягає у невідповідності слова й дії, теорії й практики, прожектів і реальності, у занепаді суспільної моралі й виродженні громадського життя. І, відповідно, значна частина наших завдань зводиться до усунення цих невідповідностей і до утвердження високої громадянської активності, до піднесення національно-політичного життя. І тут на перешкоді стоїть величезна й тупа сила інертності, збайдужіння й громадянської деморалізації, народжених добою Сталіна й живлених сьогодні, з одного боку, безпробудним офіційним фарисейством, а з другого боку тим мелодраматичним скепсисом, в який залюбки й «вишукано» тікають від тяжкого громадянського обов'язку, тікають з лінощів, зі страху і по сліпоті; жалюгідним скепсисом мудруючого раба, який хоче сам себе обдурити і вдає, буцімто так захоплений грою в парадокси, що й не помічає ярма на шиї; тим скепсисом котрий при всіх своїх модерних й вічно змінних пікантних одешинках зводиться до старої премудрості інтелектуаліста: «Летай или ползай — конец известен: все в землю ляжем, все прахом будет».

Ось чому, може, ніщо інше не має зараз такого значення, як висота громадянської поведінки. І нічого іншого люди так не ждуть, як живого прикладу героїчної громадянської поведінки. Людям потрібен цей приклад не тому, що вони без нього не можуть скласти уявлення про істинне громадянське діяння, а тому, що їм потрібна певність, що і сьогодні таке героїчне діяння можливе, і сьогодні воно не безплідне, і сьогодні, як і завжди, — «безумство храбрых — вот мудрость жизни». І сьогодні, а може сьогодні, як ніколи — можна і треба боротися.

Ось у цьому і полягає головний урок Василя Симоненка. Особиста принциповість, безкомпромісність і спокійна мужність сполучалися в нього з власним і зобов'язуючим громадянським чуттям; людська гідність і самоповага, людська честь і совість були в його розумінні головною підставою соціального життя, а в його творчості відбилася становлення серед української молоді нового самопочуття, де крізь нашарування минулої доби цупко проростає вічна зелень і юнь людської гідності, людської розкутості і незалежності, незборимого і

невичерпного людського «духу, що тіло рве до бою», що кличе стояти за свій народ і в цьому покладати смисл людського життя.

Такий урок дав нам Василь Симоненко і своєю творчістю і всією своєю морально-громадянською істотою. Тепер постає питання: чи зможемо ми той урок засвоїти?

І ось у цьому смислі мене особисто тривожить і засмучує не що інше, як наша «одностайна» любов до Василя Симоненка.

Виходить так, що Симоненка сьогодні люблять усі. Любить його «посполита публіка» і люблять сановні чини. Любить редагована, як стінгазета районного відділу міліції, «Літературна Україна». І любить доктор філологічних наук, академік АН УРСР, секретар правління Спілки письменників СРСР Леонід Миколайович Новиченко, який нещодавно прилюдно заявив, що він прочитав книжку Симоненка і вона його потрясла. І всі ми разом дуже любимо Василя Симоненка. Настільки, що в засліпленій любові (а, може, й по своїй скромності) дехто й не помічає, що йому ніби й не варто любити, що йому було б не подорозі з Василем за його життя, не подорозі й після його смерті. Хочеться попросити їх: будьте великодушні, не любіть Симоненка! Але вони не такі безсеребренники, щоб не любити. Вони хитрі, вони любитимуть, бо знають: ненавистю можна вбити тільки живого, а от любов'ю можна вбити і померлого. Але ми все-таки повинні їх переконати, що не в їхньому інтересі любити Симоненка, що він і з того світу ще не раз таке втне, що доведеться їм довго від нього відхрещуватися.

Бо в той час, як вони підписували сміливі громадянські листи до газет з протестом проти вирубування ялинок під Новий Рік, — Василя Симоненка турбувало вирубування зовсім інших дерев. А ще більше його турбував такий феномен, коли дерева ніхто й не рубав, — біля нього ходили спеціально приставлені кваліфіковані садівники, на його плекання відпускалися кошти з обтяжених і без того державних бюджетів, — а воно все одно сохло. Люди проходили повз нього, дивувалися і говорили: «Мабуть, таке плохе дерево, що само сохне». А філософи роз'яснювали: «Ні, дерево не погане, рівноправне, але такий закон історії». А в цей час подалі від людського ока, під землею, вирубувалося тому дереву коріння з використанням усієї сучасної земельної техніки.

В той час, як вони були великими реалістами, добре знали, яке діло виграшне, а яке не виграшне, куди дозволено котитися славнозвісному колесові історії, а куди не дозволено (і те колесо уявлялося їм на зразок коловорота в шахті, що його розкручують осліплі від ходіння по колу коні, а безпосередній погонич — це вже персональний уповноважений самої історії, що батогом переповідає її скрижалі), — в цей час у їхню добу торгашескої тверезости Василь Симоненко був безнадійним Дон-Кіхотом, кажучи словами Лесі Українки, відмовлявся визнати так

звану «історичну прірву» за «прірву реальну» і вимагав зовсім неможливого: »Хай мовчать Америки й Росії, коли я з тобою говорю«, а з ким він говорив — звісно, — і все це ой як неможливе й безнадійне з точки зору вченого й премудрого поросяти, що добре знається на законах історії і добросовісно всмоктало політичну мудрість з механізованого корита. А як іронічно і благородно хрюкне, почувши, скажімо, таке:

Народ мій е! Народ мій вічно буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!
Пощезнуть всі перевертні й приبلуди
І орди завойовників-заброд!
Ви, байстрюки, катів осатанілих,
Не забувайте, виродки, ніде:
Народ мій е! В його волячих жилах
Козацька кров пульсує і гуде.

Незвичні ці слова для начальства, незвичні й для похлибих патріотів.

В той час, коли вони запевняли, що найсвятіша громадянська віра — це віра в щедринських градоначальників, а найбільша громадянська мужність — це стояти перед ним на витяжку, Василь Симоненко писав інакше:

Тремтіть, убивці! Думайте, лакузи!
Життя не наліза на ваш копил...

В той час, як вони славословили і розраджувалися романами з приводу кожного чергового »заходу«, що мусів ось-ось ошчасливити колгоспне селянство, але чомусь незабаром виявлявся склеротичним, — Василь Симоненко в цей час написав свого »Злодія« та »Некролог кукурудзяному качанові, що згинув на заготпункті«.

Є в нас категорія поетів, що хизуються своїм сільським походженням і на цій підставі вважають себе великими »мужицькими демократами«. Вони ставлять собі в обов'язок »возвеличувати« »простих трудивиків« усякими хитро-мудрими словесами: той назове бідолашного колгоспника Прометеем, той Гераклем охрестить, а той нарахує в своєму селі дюжину Антеїв. І при цьому вони дуже горді зі свого благородства: от, мовляв, як уміємо надавати шану народові. А то, що ті Антеї й Прометеї діставали жалюгідні копійки за працю, не мали права на пенсію, а пашпортів і досі не мають, — це народолюбців не бентежило. І не думали вони про те, чи потрібна народові їхня дорого-сплачувана краснбайська »шана«, чи, може щось інше народові потрібне. Інакше розумів це Василь Симоненко, коли писав свою »Думу про щастя«.

В той час, як один »добрий чоловік« у Кремлі офіційно розділив усю радянську творчу інтелігенцію на »чистих« та »нечистих«, і на виконання цього зловісного жарту літературні яничари кинулися уточняти списки: кого в рай, а кого в пекло, — Василь Симоненко пише вірш »Покара« — про щастя бути вигнаним з раю.

І так, хоч би скільки продовжувати це порівняння, побачимо, що не тільки дві паралельні прямі ніколи не перетинаються, але пряма і крива таксамо ніколи не перетинаються. Це, звичайно, не означає, що крива ніколи не може стати прямою. Це не означає, що хтось має право любити Симоненка, а хтось того права не має. Ні. Але ж Василь Симоненко — не оперний тенор, якому з однаковим азартом і однаково »без последствий« для своєї поведінки можуть аплодувати всі, від філософа до казнокрада. Василь Симоненко — поет цілком певної ідеї. І той, хто заявляє свою любов до нього, тим самим бере на себе і цілком певні зобов'язання. Цілком пристойно не визнавати його. Але не пристойно, щоб сьогодні проливати сльози над Симоненком, а завтра, щоб ті сльози з тих самих очей капали на тяжко вимучений донос у »Літературну Україну« на Ліну Костенко. Не пристойно сьогодні говорити про те, що тебе потрясла книжка Симоненка, а завтра, як і вчора, винюхувати і цькувати Симоненкові начала в українській літературі: свою суб'єктивну переляканість видавати за об'єктивний закон природи і вимагати її від інших, а своє становище, свій авторитет і свої знання використовувати не для підтримки чесного напрямку в літературі, а для того, щоб накинути флер інтелектуальности на свої вельми користливі функції літературного конвоїра.

Одне слово, таким людям треба сказати: лете сльози над Симоненком, запевняєте, що любите його, — так учіться в нього бути людьми, а не тими донощиками і фарисеями, про яких сказав Шевченко:

О роде суетний, проклятий,
Коли ти видожнеш?!

*

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ »ЛІТЕРАТУРНІЙ УКРАЇНІ«

(за рукописом автора із збереженням всіх особливостей оригіналу,
навіть помилки*)

Шановна редакціє!

Маю постійну потребу висловити уголос те, що мене бентежить і що болить. Приводом до цього стали тенденційно вибрані місця з щоденника В. Симоненка, озаглавлені »Окрайці думок«, чиеюсь недоброчливою рукою розмножені і передані за кордон. Збентежили вони мене не тому, що сумніви й роздуми людини, довірені паперові, комусь вигідно видавати за одкровення, здатні вплинути на нестійкі уми й вітрянні голови.

Щоденникові записи В. Симоненка я інакше не розцінюю, як плід моральної й духовної кризи поета, спричиненої обставинами, про які я нижче скажу.

З В. Симоненком зв'язувала мене (нерозбірливо, — »У.В.«) дружба: на ґрунті якої було те спільне, що так об'єднувало, і те, що різнило. І я і Василь росли без батьків: мого вбили куркулі, Василів — ошукав матір. Свого, не баченого в житті, батька я любив і люблю синівською любов'ю. Василь, навпаки, живого батька не хотів бачити й знати. Василь закінчив університет. Я закінчив літвуз, де разом зі мною навчались представники сорока семи національностей і народностей, я виніс глибоке відчуття братнього єднання народів і їх культур. З столиці мене потягло на рідну Черкащину, щоб неспішно й надовго віддатися творчим задумам. Василь приїхав сюди за призначенням, і згадуючи галасливі столичні викрики, був пригнічений периферійною тишею.

Ми познайомилися й здружилися в перші дні його приїзду в Черкаси. Він був розумний і дотепний співбесідник. Згадуючи студентські юнацькі витівки й галасливі столичні виступи сміявся з своєї наївності, коли легкі і дрібні успіхи запаморочували голови. Не заздрих, іронізував з тих ровесників, хто видавав скороспілі метелики. Не знаходив за потрібне глузувати з тих, кому ціною будь якої, бодай і скандальної слави, кортіло дорватися до Парнаса. Здорова й творча атмосфера, життя й робота в Черкаській редакції, позначилась на тому... (нерозбірливо, — ред. »В. Ш.«) в Симоненковій поезії. Саме тут написані ним

*) »Відкритий лист »Літературній Україні« Миколи Негоди — зразок цькування »лігмеїв і лицедіїв«, як звав їх сам В. Симоненко, або точніше — яничарів і вислужників. Публікацією цього листа »Український Вісник« розкриває ганебну дію Миколи Негоди і всіх тих, яким В. Симоненко кинув: »Прокляття вам, плюгаві лицедії, в яких би ви не шлялися чинах!« — ред. »В. Ш.«.

»Жорна«, »Дід умер«, »Ні не вмерла Україна«, »Симфонія прощання«, »Прокляття« і всі кращі речі, що визначили обличчя його першої збірки »Тиша й грім«. Після виходу книжки Симоненко частіше і частіше робить, за його висловом, »кавалерійські наскоки на Львів, Одесу, Кривий Ріг. В той час на арені з'явилися Вінграновський і Драч. Вони заявляли про себе крикливо і претенціозно. Він дещо розповідав про них черкасьцям: »Молода плеяда«, »Ця молода плеяда поетів і критиків«.

Не можна було не помітити, як з кожним приїздом з »кавалерійських наскоків« В. Симоненко мінявся до не впізнання.

Звідкись з'явилась манірність, позерство у судженні і хто з ним не погоджувався, наділяв кличкою, пігмей. Це було не органічне, а наносне. І Василь сам собі дорікав за це в щоденнику ». . . соромно згадувати свою вчорашню поведінку. Я вів себе, як покидьок, навіть ображав людей«. А ось знову роблять наскоки на Черкаси його київські друзі. Василь виступає з ними перед студентами, і читає не для них, а для вузької групи цінителів поезії, які потім поплескують його по плечу. На одну з поданих йому записок відповів, скрегочучи зубами »Який пігмей міг це написати?«

Із щоденникових записів Симоненка не трудно побачити ту платформу, на якій сходилися поети »молодої плеяди«. Усім їм хотілося бути великими, хоча й прибіднялися: »Ми своїми кволими думками угноїмо ґрунт, на якому виросте гігант, прийдешній Тарас, або Франко. Ждую його, як віруючий пришесть Христа. Вірю, що мені пощастить почувти радісну Осанну на честь його приходу. Хай тільки він не зневажає нас, маленьких чорноробів поезії. Він виросте з нас«. Щоб стати новоявленим Месією, треба щось грандіозне звершити, чимось потрясти світ. Знайти ту точку опори, щось відкрити, проти чогось боротись і щось захищати. І ось точка опори знайдена.

»Я виступав проти нової релігії, проти лицемірів, які не без успіху намагаються перетворити марксизм у релігію«. Логіка мислення »нового месії« приводить до твердження з запозиченого з старого й заіржавілого арсеналу буржуазної пропаганди: »Ніяке вчення не сміє монополізувати духовне життя людства«. Нема потреби тут захищати марксизм. Він захистив і утвердив себе практично, вікового історичного й суспільного розвитку людства. Хочеться показати, як забавка у великого може привести, привела людину на прикладі Симоненка.

Але простежимо, як забавка у великого приводить до морального й фізичного (отой черв'як, що як шашель точить деревину з середини) виснаження. Все прожите й зроблене ним до цього, здається йому дрібним і мізерним. Хочеться бунтувати. Всі навколо нього лицедії, брехуни, обізвателі. У віршовані рядки, замість думки і почуттів вриваються роздратовані окрики. »Прокляття вам, плюгаві лицедії, в яких би ви не шлялися чинах«. Хочеться бунтувати. А проти кого, проти

чого? В години просвітління він сам розуміє, що повторен . . . Думки про «вбитих вір і надій» переходять із вірша в вірш, хоч думка не своя, а вичитана в «правді і кривді» Стельмаха.

Відірваність од народного життя, од насущних проблем народить життя все вужчим колом інтересів цінителів бунтарської поезії. Хочеться бунтувати. Але проти кого, проти чого?

»Не знаю, чи з кожним так буває«, розмовляє сам з собою поет . . . »Думка прагне потрясінь, а розум боїться їх«.

Про які випробування й потрясіння йдеться? Звичайно, не про ті, на які зважуються покорителі космосу, чи борці за велику народну справу. Безперспективність, зневіра пагубно позначилися на моральному й фізичному стані поета. »Мабуть почалося мое згасання«, — записував він 22 липня 1963 р. — Дивна річ, я не хочу смерті, але й особливої жадібності до життя немає«. В Черкасах він не знаходить однодумців, »духовної рідні« і відчуває себе самотній, як Крузо на дикому острові. І тут же признається собі — »здається став я писати гірше, ніж рік тому. Зледачили мозок і серце«. Невмолима хвороба взяла своє над морально виснаженим організмом.

Шанувальники Симоненкового таланту знають його не таким, яким він постав із щоденникових записів. Книга »Тиша і грім«, »Земне тяжіння«, веселі й повчальні казки для дітей, майстерно витончені новели знайшли і знаходять все нових і нових читачів. Справжніх поетових друзів. Все цінне, що створив Симоненко за коротке своє життя по праву увійшло в українську літературу й збережеться надовго.

Не хотілося б торкатися його »окрайців думок«, бо сам поет виніс в епіграф: »читати без дозволу чужі щоденники — Еверест підлості«. Але знайшлися »друзі«, забрали всі рукописи в поетових рідних і без їх дозволу пустили гуляти їх по руках у фотокопіях і передруках, дали поживу нашим закордонним недругам, на всякий лад смакувати ними, цитувати й як їм заманеться.

Це підлість. Це вершина підлості, якщо не сказати більше.

В квітні 1965 р.

Микола НЕГОДА

Іван ДРАЧ

ВАСИЛЕВІ СИМОНЕНКОВІ

Як тобі ведеться там, Василю?
Під землею, під ріллею — там...
По якому цвинтарному стилю
Нам ростити крила телеграм?
Та й на думи стільки того попиту,
На задуми стільки того потопту,
Аж погіркли молоді меди,
Смерте, чорну руку одведи!

Що тобі там чути під землею
Вухами припавши — на цей світ...
Що тобі од нашого елею
Юних ювілейних гірколіт?

Та й на брови впали зорі чорні,
Та й зчорнили думи в ілюзорні,
Та й зчорнили золоті меди,
Смерте, чорну руку одведи!

Спи мужицький. Золоте коріння.
Одчайдушна блискавка брови.
Спалах — і холуйське павутиння
Запалив пожаром голови.

На пожежі — стільки тих пожежників,
Стільки обережних обережників,
Стільки безголосої води.
Смерте, чорну руку одведи!

Пахне сонцем наше грішне небо,
В сонці — твоє полум'я руде.
Всі ми прийдем на той світ, до тебе,
Тільки Україна хай не йде!

Хай на думи завжди стільки попиту,
Завжди стільки тупоту і потопту,
Та не згіркнуть молоді меди,
Вічно пахнуть золоті меди,
Смерте, чорну руку одведи!

ВАСИЛЕВІ СИМОНЕНКОВІ

Я все віддав вам.
Із мого жолуддя
збунтуються колись
дубові факели...
А що в мені?
В мені лиш сльози-груддя,
які всміяли в мене ви
і вплакали.
На вашому жалі
моє останнє ложе гойдається —
моя труна, —
наллята болями й калиною.
Під нього підливав я воду, може,
коли було ялиною.
А може, коли ніс я серце вдовам,
щоб засклити вікна в їхніх хатах,
воно до мене напросилося їздовим?
А може, миготіло по-п'ятах?
Ви в небо українське
вмурували гроб.
Хай буде так. Але не копірсайте пір'я:
планета я, болід чи змет сузір'я,
чи тіло, що не стало тим, чим стать могло б?
Вдивлятимуся в землю,
зв'язану трудом і карами.
І кам'янітиму в тривозі,
коли до мене будете летіти і карами,
згоряючи напівдорозі.

СИМОНЕНКОВІ

Знаєте, є така радість,
Є таке дивне щастя:
Днини ясної ради
Соколом з неба впасти.

... Неба скуйовджене мево
Висне на сірих антенах,
Білим розпатланим левом
Львів стрепенувся у темені.

Замок поник головою,
Сивіють клени, мов люди,
Тужать над містом гобої
Довгим цвинтарним прелюдом.

... Там, де Дніпро кобзарює,
Там, де могили високі,
В сінях Онисі старої
Впав блискавицею сокіл.

Шлях у поета — довгий,
Шлях не легкий у поета:
Терни, Дантеси, вдови,
Сонце і ... грань постамента.

Є ще в поета радість,
Є ще в поета щастя —
Днини ясної ради
Соколом з неба впасти.

... Стало для нього потребою
Сонце роздати людям.
Падав з глибокого неба
З краплею сонця у грудях.

Падав дзвінким метеором,
Сонце спікало груди.
Є і поети хворі,
Аджеж поети — люди.

Аджеж поети люблять,
Аджеж поети мріють,
Очі поетів голублять
Сильних синів у мріях.

Вміють поети радіти,
Люблять холодні вина,
Знають красу Афродіти,
Слухають Робертіно...

Є проте інша радість,
Є проте інше щастя...
Днини ясної ради
Соколом з неба впасти.

... Там, де Дніпро кобзарює,
Там, де могили високі,
В сінях Онисі старої
Впав блискавицею сокіл.

Є ж така дивна радість,
Є ж таке дивне щастя, —
Днини ясної ради
Соколом з неба впасти.

ХРОНІКА

КИЇВ

Незаконно звільнено з роботи викладача креслення і малювання київської школи номер 97 — *Олександра Сергієнка*.

Напередодні суду над Валентином Морозом в Івано-Франківському О. Сергієнко захворів і не прийшов на роботу. Того дня до нього додому з'явилася делегація учителів. Не повіривши, що їхній колега в поліклініці, вони й туди пішли шукати Сергієнка. Після одужання, директор школи (української) викликав Сергієнка на розмову й цікавився, «як это далеко у него зашло, что он должен бил ехать на какой-то суд». Причину візити вчителів він пояснив відверто: «Товарищі вамі інтересовались, і педколлектив должен бил убедіться, действительно лі ви болесете». Директор спочатку вирішив, аби врятувати Сергієнка від згубних впливів, збільшити йому навантаження, додавши лекцій фізики. Але це не вдалося зробити, бо Сергієнко не мав відповідної освіти.

7-го грудня 1970 року О. Сергієнко виступив на похороні Алли Горської. Другого ж дня директор запропонував О. Сергієнкові звільнитися «за власним бажанням», бо йому вже набридло, що Сергієнком «постоянно інтересуються *товарищі*», а йому хочеться мати у школі спокій. Подати таку заяву Сергієнко відмовився.

27-го грудня він із дозволу директора (оскільки лекцій у нього не було й ніяких інших заходів у школі наступного дня не намічалось) поїхав до родичів. Коли ж повернувся на роботу, його зустрів наказ про звільнення... за прогул 28-го грудня. Про свій дозвіл директор нічого «не пам'ятав». Зараз Олександр Сергієнко безробітний.

*

Зазнає переслідувань з боку КДБ і мати О. Сергієнка — пенсіонерка *Оксана Мешко* (відбула 10 років у сталінських таборах, реабілітована). Вона відома своєю громадянською активністю, протестами проти репресій, зокрема проти арешту В. Мороза.

Останнім часом О. Мешко все частіше зауважувала, що за нею слідкують — у магазинах, в кав'ярні, в тролейбусі. Особи, що її супроводжали, намагалися спеціально потрапляти їй на очі (коли вона, на-

приклад, затримувалася в черзі, то «провожатий» обов'язково кілька разів нетерпляче зазирає крізь вікно або двері).

Коли виявилось, що О. Мешко не проявляє ніяких ознак страху, дії щодо неї дещо змінилися.

Після однієї з репетицій хору «Гомін», що працює від республіканського Хорового товариства у клубі «Жарчовик», О. Мешко затримали працівники КДБ і нібито працівник РК КПУ та запропонували їй піти на розмову до директора клубу. Майже силоміць затягнули її до кабінету, почали допитувати, що вона тут робить, хто за фахом, де працює, де мешкає. Після цього директорка клубу пояснила, що їй «не нравітся поведанія» О. Мешко, яка нібито «переманіваєт членов другіх самодеятельних коллективов в етот свой хор «Гомин», що, до речі, не відповідає дійсності.

Директорка заявила керівникові хору Леопольдові Яценкові, що вона не допустить більше О. Мешко до клубу як «вороже настроену людину». В результаті О. Мешко змушена була залишити хор.

*

Широкою популярністю користується в Києві самодіяльний хор «Гомін» (керівник — кандидат мистецтвознавства *Леопольд Яценко*, викинутий 1968 року з Інституту мистецтвознавства, фолкльору та етнографії АН УРСР за підписання заяви-протесту проти порушень соціалістичної законності). В репертуарі колективу давні українські народні пісні, здебільшого обрядові. Учасниками хору є робітники, службовці, студенти, аспіранти.

Від часу самочинного заснування хору йому робилися постійні перешкоди (відсутність приміщення для репетицій, заборони виступати з веснянками на вулицях, у парках і т. ін.).

Коли ж хор, поборовши труднощі, утвердився, почалася індивідуальна обрібка його учасників. Аспірантів викликають для розмов на кафедрі, нових співаків допитують, хто загітував їх до цього хору, від кого вони про нього дізналися. В результаті дехто залишив хор, боючись поплатитися працею чи навчанням, дехто ходить на репетиції з острахом.

У жовтні 1970 року критика й перекладача *Івана Світличного* викликали до начальника райвідділення міліції і ультимативно запропонували йому негайно влаштуватися на роботу, погрожуючи притягненням до відповідальності за «тунеядство».

Як відомо, *І. Світличний* закінчив аспірантуру при Інституті літератури АН УРСР, наприкінці 50-их і на початку 60-их років часто виступав як літературний критик. Репресивні заходи щодо нього застосовувалися ще на початку 60-их років (увільнення від праці в журналі «Дніпро» тощо). На початку 1964 року *І. Світличний* був звільнений з Інституту філософії АН УРСР за виступ на вечорі пам'яті *В. Симо-*

ненка в Київському медінституті 20-го грудня 1963 року. 12-го липня 1965 року він був звільнений з посади зав. редакції мови і словників видавництва «Наукова думка» за вказівкою академіка І. Білодіда, наукову неспроможність якого І. Світличний розкрив у статті «Гармонія й алгебра» («Дніпро», ч. 3, 1965 р.).

На початку вересня 1965 року І. Світличний був заарештований разом із великою групою української інтелігенції. Звільнений з-під слідства 30-го квітня 1966 року внаслідок активних протестів громадськості в Україні й за кордоном. Відтоді роботи за фахом підшукати не міг, займався літературною працею дома. 1970 року у видавництві «Дніпро» вийшли «Пісні» Беранже, більшість яких перекладена І. Світличним.

Вдруге І. Світличного викликали з аналогічними погрозами тоді, коли в Івано-Франківську судили В. Мороза. І. Світличний довів, що він мав видавничі договори, одержує гонорар і не «тунеядствує» — і йому дали покищо спокій.

*

У жовтні 1970 року під загрозою звільнення опинився літературний критик і публіцист *Євген Сверстюк*.

Є. Сверстюк був викинутий у 1965 році з наукової роботи в Інституті педагогіки за гострий виступ перед учителями з Волині. Влаштувався відповідальним секретарем «Українського ботанічного журналу» і працює там понад п'ять років.

Тепер Є. Сверстюкові було заявлено, що він працює не за фахом і запропоновано шукати собі іншу роботу. Кілька разів установлювалися терміни, й хоч Є. Сверстюк іще не звільнений, але така загроза постійно над ним висить.

Ні для кого не є сумнівом, що спроби репресивних заходів щодо Є. Сверстюка та І. Світличного викликані тільки їхньою громадською діяльністю.

*

Щороку більшає в Києві щедрівників на Новий Рік. З 1971 роком вітали кияни понад двадцять «ватаг» щедрівників.

Але навіть у цьому безневинному обряді, мабуть, через його український характер й українську мову, продовжують бачити «крамолу».

В Дарниці на ватагу «Рух», що складалася із студентів Київського політехнічного інституту, напав із міліцією голова Дніпровського райвиконкому м. Києва. Особливо дратував його чомусь «козак Мамай», якого несли щедрівники. «Окружить и забрать, арестовать хулиганов», — давав він вказівку міліції. Студенти із свого боку вимагали від міліції арештувати п'яного чиновника.

На вокзалі особи в цивільному затримали іншу групу щедрівників, завели в кімнату міліції, перевірили пашпорти й категорично заборонили щедрувати на вокзалі.

На закритих партійних зборах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР розглядали справу наукового працівника Інституту *Тамари Гірник*, яка їздила щедрувати з хором «Гомін». Т. Гірник вивчає народні обряди, вона є членом комісії при Президії Верховної Ради УРСР по впровадженні нових обрядів. Бажаючи спостерегти на місці, як відбувається тепер щедрування, вона домовилася із хором «Гомін», який навіть офіційно найняв автобус. Після цього Т. Гірник виступила із статтею про щедрівки в газеті «Літературна Україна».

Обговорення «справи» Т. Гірник в Інституті закінчилося винесенням їй усної догани за участь у щедруванні.

*

У тому ж Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР застосовано адміністративні репресії до наукового працівника, прізвище якого потребує уточнення. Зветься — *Василь Микитович*, працює у відділі фольклору. Він написав кілька праць із фольклористики й дав на перегляд своїй начальниці. Вона вирішила, що праці написані з ворожих позицій, автора відсторонили від наукової праці і перевели на низькооплачувану посаду бібліографа. Під час розгляду його «справи» допитувалися, під чім впливом він знаходиться, на що науковець відповів: Костомарова, Драгоманова . . .

*

Вчинено розправу над бандуристом оркестри українських народніх інструментів *Василем Литвином*. За недовгий час існування ця оркестра набула популярности. Велика заслуга у цьому братів-бандуристів із Кіровоградщини — Василя та Миколи Литвинів, виступи яких глядачі завжди приймали з величезним піднесенням, що стихійно переростало в патріотичні демонстрації.

Злякавшись цього піднесення, за особистою вказівкою заступника Голови Ради Міністрів УРСР П. Тронька, братам Литвинам заборонили виступати із сольовими нумерами, проти них почалися репресії. Їх не забезпечили ні житлом, ні припискою, хоч вони зараховані до оркестри в результаті конкурсу й мали на це право. Дружину В. Литвина *Антоніну Гармаш* звільнили з видавництва «Молодь», де вона працювала редактором, під тим приводом, що вона не має київської прописки. Василеві Литвинові вдалося придбати напіврозвалену халупу за 70 км від Києва, де він і поселив дружину з двома малими дітьми, а сам жив у гуртожитку. Дружина влаштувалася працювати листоношею.

Художній керівник оркестри Орлов між тим дав зрозуміти братам Литвинам, що при першій нагоді він їх з оркестри викине. У січні 1971 р. у Василя Литвина захворіли діти і він кілька днів не був на репетиціях. Про хворобу дітей він подав довідку. Однак Орлов ультимативно вимагав від В. Литвина подати заяву про звільнення за влас-

ним бажанням, бо інакше він буде звільнений за прогул. В. Литвин змушений був подати таку заяву — і з кінця січня 1971 р. безробітний.

Крім дуже високої виконавчої майстерності, брати Литвини самі написали кілька пісень. Найвідоміша — «Там, у степу, схрестилися дороги» на слова Василя Симоненка.

*

З ініціативи КДБ заборонено створити в Києві Українську камерну естрадну оркестру, що мала функціонувати при Українському хоровавому товаристві. Організацію оркестри доручено молодому композиторові *Вадимові Смогителю*, який перед тим керував естрадним колективом при ресторані «Полтава». Два місяці ентузіясти підготовляли у вільний від роботи і навчання час репертуар. Нарешті їх прослужала Комісія Хорового товариства на чолі із головою товариства композитором Козаком. Колективові була дана найвища оцінка, заявлено, що найближчими днями оркестра буде офіційно затверджена. Запропонували тільки змінити назву на... Камерний оркестр російської, української та білоруської пісні та внести відповідні корективи в репертуар. В. Смогитель, щоб зберегти колектив, змушений був погодитися на таку дивну пропозицію.

Однак наступного дня солістці оркестри потелефонували, що з нею хоче зустрітися в справі оркестри представник міністерства, який чекає її біля входу в театр ім. Івана Франка. Біля театру до дівчини підійшов самовпевнений пещений чоловік, який назвав себе Аркадієм Петровичем, показав посвідчення КДБ і запропонував «поговорити». Він допитувався, що це вони за оркестру створюють, чи не має вона націоналістичного характеру. Казав, що В. Смогитель — людина неблагонадійна і т. п.

Солістка розповіла про цю розмову В. Смогителю, а той обурився і пішов у Хорове товариство допитуватися, хто в нас все-таки керує мистецтвом — КДБ чи мистецькі організації. У результаті оркестру заборонено. В. Смогитель, який перед тим розраховувався на попередній роботі, залишився безробітним.

*

Черговий раз зазнала репресій філолог *Лідія Орел*, що останнім часом учителювала в 49-ій київській школі. Л. Орел — прекрасний педагог, і педагогічний колектив давав їй роботі високу оцінку. Так було, доки директор не одержав від відповідних органів інформації. Він викликав Л. Орел на бесіду і почав допитуватися, на які це співи вона ходить, де збираються непевні особи, якими керує якась людина, що ніде не працює (мався на увазі хор «Гомін», яким керує чоловік Лідії Орел Леопольд Ященко, брутально викинутий 1969 року з Інституту мистецтвознавства). Директор поставив умову: «Або співи, або школа». Л. Орел заявила, що на репетиції ходити буде, з колядниками на Новий рік піде, — на початку 1971 року була змушена звільнитися з роботи.

*

Про обшук на роботі в кандидата філологічних наук, старшого наукового працівника Інституту літератури АН УРСР, члена Спілки письменників УРСР, *Віктора Іванисенка* повідомлялося у попередньому випуску. Гадалося, що справа закінчиться на викиненні з партії і проробці на зборах. Однак, за чисюсь вказівкою, після тривалої перерви знову повернулися до тієї ж справи. В. Іванисенка переведено на низькооплачувану посаду ляборанта, хоч фактично він виконує ту саму роботу. Захист докторської дисертації, яку він підготував, унеможливлено. Нарешті, на засіданні правління Київської обласної письменницької організації Віктора Іванисенка виключено із Спілки письменників (це виключення повинна ще затвердити Президія СПУ). На засіданні правління в Іванисенка вимагали каяття і допитувалися, де він узяв самвидавівські видання, які були в нього вилучені. На це Іванисенко висловив здивування, що письменницька організація взялася за допити, які в нас проводять інші органи. Особливо гостро нападав на Іванисенка член правління Київської письменницької організації проф. *Арсен Іщук* . . . Проти виключення В. Іванисенка із СПУ голосували письменники *Борис Олійник*, *Григорій (чи Анатолій?) Коваль* і *Дмитро Міщенко*.

Хоч Віктор Іванисенко ще остаточно із СПУ не виключений, у книзі «Письменники Радянської України, бібліографічний довідник» («Радянський письменник», Київ, 1970 р.) було з усього тиражу видерто сторінки 163-164 і 529-530 і вклено інші — вже без згадки про Іванисенка.

*

30 листопада 1970 року заборонено вечір молоді української радянської поезії в Київському політехнічному інституті, який мав провести актор Львівського академічного театру ім. М. Заньковецької *Святослав Максимчук*.

У жовтні 1970 року С. Максимчук виступив із двома великими концертами у Києві — в філярмонії та в республіканському Будинку архітектора. Концерти пройшли з великим успіхом, у пресі, зокрема, в газеті «Молода гвардія», з'явилися схвальні відгуки.

На цих концертах був студент 2-го курсу механіко-машинобудівного факультету КПІ *Віктор Дюмін*. Дюмін — відмінник навчання, член комсомольського бюро факультету, росіянин за національністю. Йому дуже сподобалися виступи Максимчука і він, з газетою «Молода гвардія» в руках, звернувся до факультетського комсомольського бюро з пропозицією запросити Максимчука на свій курс, для продовження вечора поезії. Бюро підтримало Дюміна і дало офіційний запит в бюро пропаганди республіканського Будинку літераторів, яке й запросило С. Максимчука на 30 листопада виступити в КПІ.

30 листопада були вивішені оголошення про те, що в актовому залі відбудеться вечір молоді української поезії. А о 14-ій годині партком

інституту створив спеціальну комісію, яка позирала всі афіші. Дюміна викликали в партком і заявили, що ніякого вечора української поезії в інституті не буде. Чітких аргументів не приводили. То казали, що в Максимчука програма націоналістична, то, навпаки, раптом заявляли, що якісь «націоналісти забросят тухлими яйцями» актора. Дюмін відповів, що програма Максимчука затверджена, що він з нею виступав від філармонії з платиним концертом і ніяких ексцесів там не було. Тоді в парткомі заговорили, що курсові не може бути наданий зал, що треба буде взяти на цей вечір дозвіл у парткомі (хоч на такі ж вечори російської поезії ніхто ніколи не бере ніяких дозволів і проводить їх в актовому залі).

Вечір таки був заборонений. Актовий зал замкнули, а біля дверей поставили дві шеренги дружинників, які мали фіксувати, хто саме прийде на вечір української поезії.

Нагадуємо, що в Київському політехнічному інституті жодна лекція не читається українською мовою. Ректором інституту є завзятий русифікатор *Плигунов* Сергій Іванович.

Після згаданої історії, Дюміна та інших студентів допитували, чи часто вони ходять на українські вечори і чого вони туди ходять.

ДНІПРОПЕТРОВСЬК

У попередньому випуску коротко повідомлялося про пропагандистську кампанію в Дніпропетровську після суду Сокульського та ін. у січні 1970 року. Зараз є можливість подати точніші й повніші дані на основі статті *Ф. Цуканова* в обласній газеті «Зоря» за 31 липня 1970 року й у них повідомлень.

На підприємствах і в установах Дніпропетровська й області були організовані збори для засудження «злочинців» — «буржуазних націоналістів» Сокульського і Кульчинського. При цьому текст «Листа творчої молоді» ніде не зачитувався, а про «злочин» говорили на підставі інформації секретарів парторганізацій. Так, наприклад, в автоколоні 21-90 про «хижі наміри націоналістів» інформував секретар партбюро *М. Щуренков*, який сам «Листа творчої молоді» не читав.

Позиція засуджених перекручувалася, зміст «Листа...» фальшувався: нібито в ньому містилися заклики до відриву України від Союзу, пропагувалася ворожнеча до російського народу тощо (текст «Листа творчої молоді Дніпропетровська» див. у першому випуску «Вісника»).

У автоколоні 21-90 обговорювали «ідейно шкідливу поведінку» шофера цієї автоколони *Олександра Кузьменка*, свідка по справі Сокульського. На суді Кузьменко тримав себе незалежно, говорив про підсудних: «Це чесні люди. Я з їх уст не чув нічого поганого, ніякої крамолі. Якби всі люди були такі, як Сокульський, у нас був би комунізм» (наводимо ці слова за статтею Цуканова). Не чуючи за собою ніякої вини, він і на зборах спочатку тримався гідно. Про це з обурен-

ням пише в газеті Цуканов: »Вийшовши до сцени, він театральню схрестив руки на грудях і зухвало поглядав у зал, мовляв, що від мене хочуть, у чому звинувачують«. Але його знайшли за що звинуватити — і за те, що знався із Сокульським, і ще за якісь вчинки в час війни, коли Кузьменкові було 16-17 років. До речі, свого часу Кузьменко був реабілітований, але сьогоднішні вчорашні реабілітації вже перестають бути дійсними. Кузьменкові у вину ставили навіть те, що він збирав матеріяли для вшанування Шевченка і Леніна. Мовляв, не сміє він цього робити своїми »брудними руками«. Кузьменкові недвозначно заявили, що його чекає тюрма (в газетній статті теж написано, що Кузьменко повинен був бути на суді не свідком, а підсудним) і примусили покаятися.

У другому випуску »Вісника« було подано відкритий лист до дніпропетрівських газет київського лікаря *Миколи Плахотнюка*. Ось як відповів на цей лист Ф. Цуканов у »Зорі«: »Недавно редакційна пошта принесла лист із Києва. Якийсь Плахотнюк, лікар за фахом, виступає в ролі добровільного адвоката Сокульського і компанії. Не знаю, чи поділиться Кузьменко з ним своїми враженнями від зборів, чи розповідь про почутий ним голос народу (вони ж такі друзі), але ми, із свого боку, пропонуємо цю статтю як нашу відповідь на здавлений крик відчаю націоналіста...«

ДОНЕЦЬК

Наприкінці 1970 року ще тривало слідство у справі заарештованого влітку викладача медінституту, кандидата медичних наук *Івана Сука*. Звинувачено його за нереалізовану спробу зібрати матеріяли й написати працю з національного питання, зокрема про становище на Україні. Для фабрикації звинувачення і шантажу заарештованого використовують його дружину — студентку медінституту.

За останніми даними — І. Сук у в'язниці збожеволів.

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

Тривають переслідування художника *Панаса Заливахи*, який повернувся у серпні 1970 року із 5-річного ув'язнення в Мордовії. Уже повідомлялося про встановлення над Заливахою гласного нагляду із забороною виходити з дому від 11 години вечора до 8 години ранку, відмітками в міліції раз на два тижні, перевірками вдома і т. п.

На початку грудня 1970 року П. Заливаха поїхав до Києва на похорон художниці Алли Горської, з якою був у дружніх стосунках. Про поїздку попередив заявою міліцію. Однак, після повернення його покарали. Тепер він не має права виходити з дому від 8 години вечора до 8 години ранку, повинен відмічатися у міліції щотижня, міліція з'являється для перевірки в будь-який час дня і ночі.

*

Зводяться порахунки із дружиною засудженого *Валентина Мороза Райсою Мороз*. Вона вже п'ять років бездоганно працює в Івано-Франківському медінституті, де викладає німецьку мову. Після суду над Морозом. Раїсі Мороз недвозначно дали зрозуміти, що працює вона в інституті останній рік. На весну оголошується конкурс на заміщення посади, яку займає Р. Мороз.

Родина Морозів будувала собі квартиру кооперативним способом. Рішенням загальних зборів кооперативу, їм було дозволено мати трикімнатну квартиру, вони вплатили необхідну суму і були поселені. Зараз за вказівкою КДБ в Р. Мороз вимагають виселитися із її квартири в однокімнатну. Голова кооперативу не приховує на зборах, що це робиться за те, що чоловік Р. Мороз засуджений за «політику».

*

Про обшук 4 травня 1970 року по справі В. Мороза у священника села Космача, на Гуцульщині, *Василя Романюка* повідомлялося у попередніх випусках. Після суду над В. Морозом, Романюкові повернено тільки кілька релігійних книжок. Решта — конфісковані Івано-Франківськими кагебістами, як заборонені. До заборонених потрапили: ряд релігійних книжок, у тому видані ще наприкінці минулого й на початку нашого століття, драматична поема Лесі Українки «Бояриня» (фотокопія із радянського видання 20-их років), книжка М. Возняка «Історія української літератури, т. 2, віки XVI-XVII, 1921 р.», «Історія України» М. Аркаса, 1909 року видання, підшивка газети «Неділя» за 1934-1936 рр., книжка «Всесвітня історія», календарі, колядки, вірші Лепкого тощо. Забрано також листування, різні нотатки, конспекти релігійного характеру (В. Романюк учиться у духовній академії в Москві). На запитання В. Романюка: невже можна вважати антирадянською «Історію України» Аркаса, видану 1909 року і дозволену навіть царською цензурою? — капітан КДБ Пригорницький відповів: «Вона хоч і не антирадянська прямо, але може привести до антирадянського думання».

*

Виступаючи у м. Косові Івано-Франківської області перед учителями, якийсь партійний лектор назвав І. Дзюбу, І. Світличного, В. Чорновола та інших «шизофреніками». Такими ж «психічно ненормальними» людьми, на його думку, є генерал Григоренко, історик П. Якір і академік А. Сахаров... Про В. Мороза було сказано, що він встиг наробити в Космачі біди, але його все ж вчасно знешкоджено.

ЛЬВІВЩИНА

У Галичині триває переслідування залишків греко-католицької церкви. Подаємо два уточнених факти (решті бракує конкретності — прізвищ, назв місцевості тощо).

У Самборі, коли греко-католицький священник *Осип Роман* проводив у приватному будинку богослужбу, якраз під час читання «Апостола»,

в хату ввірвалося 5 осіб на чолі з заступником голови міськради Тесленком. Вони розігнали присутніх, декого (молодших) поштрафували на 10 карб. кожного.

Масовий виступ населення у зв'язку з релігійним гонінням стався кілька місяців тому у селі Пиняни Самбірського району. В цьому селі немає священика, але закрити церкву і перетворити її в склад люди не дозволяють. На якое релігійне свято вони закликали для богослужби трьох греко-католицьких священиків. Відправивши службу в церкві, священики пішли до однієї господині на обід. Саме туди й наскочила міліція, яку хтось поінформував, що в селі «діють» греко-католики. Однак люди виставили міліцію за двері. Тоді міліціонери і голова колгоспу Олач подзвонили в недалеко розміщену військову частину й повідомили, що в селі з'явилися ворожі шпигуни.

Підняті по тривозі солдати вскочили в село й оточили вказану міліцією хату. Тим часом, пообідавши, два священики вже пішли звідти, а третій, побачивши, що хата оточена військом і міліцією та болячись побоїв (про побиття греко-католицьких священиків див. у першому випуску), закрився в коморі. Коли солдати, вибивши вікна, почали добиратися в комору, священик витягнув хреста і почав їх благословити. Солдати збентежилися. Почулися репліки: «Да ето же поп! Какой же ето шпiон?».

Зібралися розлучені безчинством селяни, все пояснили солдатам і при їхній мовчазній згоді визволили священика. При цьому вони перекинули машину голови колгоспу, а лейтенанта, який командував солдатами, замкнули в стайню. Солдати розійшлися по хатах випивати і закушувати з нагоди свята.

Через кілька тижнів за фальшивими показами однієї особи, двох чи трьох жінок було засуджено за «організацію громадських безпорядків». Одній жінці дали 4 роки таборів, а одній (чи двом) два роки.

Посилилися виступи в пресі проти греко-католицької церкви і навіть проти колишніх греко-католиків, що перейшли в православ'я. Характерна з цього огляду стаття В. Костенка «Нащадок отця Сойки» (львівська обласна газета «Вільна Україна» за 3. XI. 70 р.) про нинішнього настоятеля Преображенської церкви у Львові Петра Козицького. Автор статті не знайшов ніяких гріхів у теперішній діяльності Козицького, крім того, що він «дурманить голови» релігійним чадом (що В. Костенко міг би написати про будь-якого священика) та що в церкві, буцімто для наживи, продається свічки (це теж робиться скрізь). Головні ж нападки на Козицького посипалися за його минуле, за те, що він був греко-католиком, редагував тижневик «Мета» — видання митрополита греко-католицької церкви Андрея Шептицького. До речі, за це свого часу Козицький відбув тривале покарання.

Особливо ж насторожують нападки на синів Козицького, як очевидний рецидив сталінщини, коли батьки відповідали за «злочини»

дітей, а діти — за батьків. Вся їхня «вина» в тому, що — бажаючи здобути вищу освіту — вони не зголосили при вступі, що їхній батько — священик. За це В. Костенко пропонує повикидати їх з роботи.

Не вдоволившись статтею В. Костенка, газета наприкінці січня 1971 року подала цілу добірку відгуків на статтю В. Костенка під назвою «Підступні дії фарисея». Там, зокрема, можна прочитати таке:

»Хіба можна уніятові, який про людське око »оправославився«, бути настоятелем у церкві, біля якої загинув Г. Костельник«; або:

»Сини Козицького стали викладачами, навчають синів робітників і селян. А чого вони можуть навчити, маючи такого вихователя, як їхній батько?.. Не мають вони морального права бути вихователями наших синів і дочок, що навчаються у вузі, вони не заслужили його!«

Найближчим часом, очевидно, слід чекати репресії проти Козицького та його синів.

*

Колишній політв'язень *Іван Гель*, який виступив на похороні Алли Горської у Києві, після повернення з похорону дістав на роботі сувору догану за »прогул«. Спочатку йому дозволили поїхати на похорон, але після сигналу з КДБ — І. Геля покарано. Працює він техніком Самбірського управління експлуатації осушних систем і гірських рік на Львівщині.

*

Покарано доганою за поїздку на суд Валентина Мороза у Івано-Франківську інженера ґрунтознавчої лабораторії Львівського університету *Атени Волицьку*. Для стеження за нею — з ким розмовляє по телефону, хто до неї приходять — закріплено її співробітницю.

*

За вказівкою секретаря Львівського обкому партії Подольчака, знято з посади директора природничого музею АН УРСР науковця *Малиновського*. Причина: Малиновський працював при німцях. Але йдеться не про якесь злочинне співробітництво з окупантами, а про звичайну працю задля прожиття. Малиновський відомий як серйозний науковець, що — не рахуючись із вказівками партійних органів — відсівав із музею науково неспроможних кар'єристів.

*

Як уже повідомлялося, після повернення з ув'язнення журналіст *Вячеслав Чорновіл* довгий час не міг здобути ніякої роботи, йому не хотіли дати навіть посади бібліотекаря (див. про це заяву Чорновола у випуску першому). Восени 1969 року він влаштувався на метеорологічну станцію в Закарпатті, але, одержавши інформацію від КДБ, його звідти через п'ять місяців незаконно викинули. Влітку 1970 року В. Чорновіл працював землекопом у археологічній експедиції на Одещині, а восени влаштувався вагарем на залізничній станції у Львові, з оплатою 60 карб. на місяць.

Але й ця «посада» чомусь не влаштувала кагебістів. Через місяць, якраз перед судом В. Мороза, на станцію з'явився кагебіст на прізвище Світличний, скликав керівників станції і розповів, що Чорновіл — ворог, який мусив би сидіти 25 років, але викрутився і просидів тільки 1,5 року. Він дорікав, чому його взяли на роботу, не помітивши відмітки в паспорті про судимість, розпитував, хто до Чорновола приходив, хто йому дзвонить по телефону. Переляканий начальник станції виявив готовність негайно звільнити Чорновола з роботи. На це кагебіст відповів: «Не поспішайте, ми скажемо, коли це треба буде зробити».

*

Брутальна розправа вчинена у 1970 році над *Галиною Дудикевич* та її родиною.

Галина Дудикевич розлучилася із чоловіком, який є сином відомого Богдана Дудикевича, колишнього москвофіла, потім — члена КПЗУ, ще потім — радянського партійного працівника. Вже довший час він є директором філіялу музею В. І. Леніна у Львові.

Дудикевичі вирішили помститися на молодій жінці і відібрати від неї сина. За радянськими законами позбавлення материнства допускається тільки у надзвичайних випадках, буває таке дуже рідко. Але, чувши за собою підтримку КДБ і вищих партійних чиновників, Дудикевичі не зупинилися перед злочином. Вони намовили опікунську раду Ленінського, а потім Залізничного районів міста (опікунські ради складаються з кількох пенсіонерів, колишніх партійних працівників), які «провели обстеження» і цілком голосливо звинуватили Галину Дудикевич в «аморальності», а також у тому, що вона є членом і навіть ватажком «підпільної націоналістичної організації!». Цей останній висновок було зроблено на основі того, що до Дудикевичів, коли вони ще жили разом, кілька разів зайшли друзі і вели розмову про поезію та інше. Крім того, колишній чоловік Галини викрав у неї поему Г. Чубая «Вертеп», яка фігурувала на суді єдиним доказом «контрреволюційної» діяльності Г. Дудикевич.

Саме на таких «висновках» пенсіонерів і побудував свій вирок Залізничний райсуд Львова. Справа була настільки незаконна, що деякі судді відмовилися її вести, і за справу взявся голова Залізничного райсуду Хорунжикевич, якого совість не муляла. Свідками перед опікунською радою на суді виступали високопоставлені особи, що жили в обкомівському будинку поруч із Дудикевичами: дружина депутата Садова, донька героя Радянського Союзу Стеблевська, теща начальника обласного КДБ Полудня, військовик, член КПРС, Музика та інші.

За намовою Юрія Дудикевича, брехливі покази про «націоналістичну діяльність» Галини Дудикевич давала студентка Дрогобицького педінституту Євгенія Хоманчук.

На суді виявилось, що протоколи опікунської ради фальшовані, що

свідки плутаються у завчених показах. Незадоволення таким судом висловлював не лише адвокат, а й прокурор. Все ж суд вирішив відібрати в Г. Дудикевич дитину і виніс окрему ухвалу про її політичну неблагонадійність, яку передав у КДБ для «вжиття заходів». Рішення районного суду затвердив обласний суд (там вела справу суддя Смірнова).

Не бажаючи віддавати дитину, Г. Дудикевич відвезла її до знайомих у Ленінград, а сама звернулася у всесоюзні юридичні інституції. Там поспівчували, що «на Україні твориться произвол», пообіцяли допомогти, але до цього часу нічого не зробили.

Тим часом, як тільки Г. Дудикевич привезла дитину додому, Ю. Дудикевич організував групу молодиків, які вломилися в квартиру батька Галі, зв'язали і побили її батька та викрали дитину. Ніякої управи на злочинців, які мають високих опікунів, Галина Дудикевич знайти не може.

Влітку 1970 року по «справі» Г. Дудикевич на допити в КДБ викликали поета Г. Чубая. Розпитували про те, чи знайомий Чубай з Г. Дудикевич, чи давав їй свою поему. Поему «Вертеп» при цьому визнали антирадянською.

*

Викинута із Львівського університету студентка 2-го курсу українського відділу філологічного факультету *Галина Савронь* — молода поетеса.

Протягом 1970 року Галину Савронь декілька разів викликали на «співбесіди» в КДБ і пропонували знайомство із М. Осадчим, В. Черноволом, Г. Чубасем та іншими «неблагонадійними», погрожували виключенням з університету і навіть арештом. Залякали батьків Г. Савронь, які встановили над дівчиною домашній терор, аж до побиття включно, вимагаючи написати в КДБ покайну заяву і погодитися на співробітництво з кагебістами.

На зимовій сесії Г. Савронь поставили негативну оцінку з історії партії. До дальших екзаменів декан *Іолтар* студентку не допустив і водночас подав ректорові рапорт, що вона на ці екзамени не з'являється. На основі цього брехливого рапорту, не побажавши взяти до уваги вияснення Г. Савронь, ректор *Максимович* відчислив її з університету. У розмові з Г. Савронь, її свідками та поетом Р. Братунем, який клопотався за молоду поетесу, декан недвозначно заявив, що справжня причина виключення — зовсім не неуспішність, а погляди і знайомства студентки.

*

В день суду над В. Морозом львівського художника *Олега Мінька* викликали в автоінспекцію як власника машини, а звідти відвезли в КДБ на допити. Допитували Мінька двічі чи тричі. Головна тема допитів — зустрічі з іноземцями. О. Мінько — дуже оригінальний і тала-

новитий художник, якого в нас зовсім не виставляють як формаліста. Знаючи про його хист, до нього додому справді заходило кілька діячів української культури з-за кордону, дивилися на його твори і давали їм дуже високу оцінку (див., наприклад, виступ поетеси Віри Вовк, вміщений у першому випуску «Вісника»). Кагебісти застерігали О. Мінька, щоб він не смів більше зустрічатися з іноземцями, погрожували звільненням з роботи (О. Мінько працює художнім керівником у художньо-виробничій майстерні Спілки художників). Особливо грубо розмовляв з О. Міньком начальник оперативного відділу КДБ Горбань, відомий тим, що ще при Сталіні започаткував свою кар'єру биттям заарештованих і пізніше реабілітованих студентів університету.

*

Ось уже понад три роки після повернення з ув'язнення зазнає переслідувань письменник і журналіст *Михайло Осадчий*. Спочатку йому не дозволяли жити із сім'єю у львівській квартирі, по ночах його «ловила» вдома міліція, на кілька днів він був навіть арештований за «порушення паспортного режиму». Останніми місяцями його переслідують за підписання заяв протесту проти «камерної» справи С. Караванського та проти арешту В. Мороза. М. Осадчого викликали в обком КПУ, де з ним розмовляли грубо і погрожували.

У серпні 1970 року не була зарахована до Львівського поліграфічного інституту сестра дружини Осадчого, яка добре склала екзамени і набрала достатню кількість балів. Їй пояснили, що її не зараховано через те, що її сестра має такого чоловіка, а також тому, що перший чоловік її матері (не її батько) був бандерівцем... Ректор інституту не підкорився вказівці міністерства про зарахування дівчини. Коли Осадчий написав про ці неподобства заяву в обком партії, його викликали туди і сказали, що його заява написана в душі радіопередач Бі-бі-сі, погрожували новим арештом.

Коли М. Осадчий їхав автобусом до родичів дружини в село, до нього приставили кагебіста, який спочатку заводив різні провокаційні «анти-радянські» розмови, а потім прямо в автобусі, випивши дві пляшки вина, признався Осадчому, хто він такий і для чого посланий, каювся перед людьми, що виконує таку собачу роботу. Коли Осадчий повертався наступного дня із села, кагебіст, очевидно прохмелившись і пошкодувавши за свою відвертість, нацькував на Осадчого міліцію. М. Осадчого силою витягнули у м. Радехові з автобуса і хоч не мали якихось претензій, протримали якийсь час у районній міліції, погрожуючи покаранням не відомо за що.

*

Незаконно викинутий із редакції газети «Вільна Україна», органу Львівського ОК КПУ та облвиконкому, журналіст *Роман Янушевський*. Він — член КППС, багато років працював у газеті. Причиною викинення була зарисовка про художника-реставратора Львівського музею

українського мистецтва Петра Лінинського, який доклав дуже багато зусиль до реставрації унікальних українських ікон. Як виявляється, в молодості П. Лінинський брав участь в оунівському русі, за що відбував покарання. І хоч Лінинський вже багато років самовіддано працює для українського мистецтва (крім реставрації, відомі також його власні керамічні твори), Р. Янушевського звинуватили, що він написав кілька теплих слів про «ворога» і звільнили з роботи. Р. Янушевський, вважаючи своє звільнення незаконним, подав до суду. Тоді його викликав редактор «Вільної України» Ступницький і заявив: «Ти що смієш на мене скаржитися? Та ти знаєш, хто ти, а хто я? Ти г...о, а я — член бюро обкому партії!».

Відомо, що при розгляді в редакції персональної справи Р. Янушевського той же Ступницький і працівник ідеологічного відділу обкому партії примушували Р. Янушевського стати на коліна (в прямому розумінні!) і просити «пробачення у партії» за свій вчинок...

*

У грудні 1970 року, за вказівкою партійних органів, була закрита на другий день після відкриття виставка «Українське малярство XIV-XVII століття». На виставці було представлено українські ікони, значна частина яких відреставрована згаданим вище П. Лінинським. На відкриття цієї виставки зібралось як ніколи багато людей, які захоплювалися унікальними витворами народного генія.

Несподівану заборону виставки пояснюють по-різному. Дехто, згадуючи посилену популяризацію останнім часом російського середньовічного іконопису, вважає, що виставку заборонили, аби українська ікона не затьмарила бідніших набутків «старшого брата». Інші подають, що партійних керівників налякало піднесення глядачів, як лякає їх будь-яке піднесення з приводу українських мистецьких досягнень, яке неминуче набуває політичного забарвлення у зв'язку із становищем України. При нагоді згадують, що на виставці була експонована лише незначна частина іконописного багатства України, яке в іншій країні з гордістю показували б усьому світові. Тільки у Львові сотні прекрасних старовинних ікон знаходяться, нереставровані, під замком, у Вірменському соборі, у несприятливих температурних умовах, без нагляду і належної охорони. Останніми роками були вже спроби викрасти або підпалити ікони.

*

У Львівському політехнічному інституті КДБ розкрило дві нелегальні групи. До складу цих груп входила російська та єврейська молодь — діти військових чинів, партійних, радянських, господарських керівників. Якоїсь чіткої програми групи ніби не мали. Тут було й наслідування західних «гіппі», і пропаганда порнографії та сексуальності (гасло «геть сором!»), і глузування над ладом, над партією і комсомолом, і навіть пропаганда фашизму. Вийшло кілька машинописних

альманахів, для зібрань і гулянь наймали дім у дачній місцевості за містом, мали зв'язок з подібними організаціями в інших містах.

Заарештований нібито тільки «президент» однієї групи Єресько (за іншими даними — три особи). Інших учасників або повиключали з інституту, або дали їм догани й попередили. На факультетах інституту з цього приводу проводилися збори. В пресі жодної згадки не було.

Хоч ані українців у складі груп, ані чогось українського в їхній діяльності не було (навпаки, все це глибоко антинаціональне), поширюються чутки про «націоналістів». В одному з районів Львівщини про «підступні дії буржуазних націоналістів у політехнічному інституті» вже говорилося офіційно, з трибуни.

*

1 листопада, як і на Зелені свята, за усталеним протягом багатьох років звичаєм, у Галичині вшановують на цвинтарях пам'ять померлих. У ці дні кладуть також квіти і світять свічки на могилах Січових Стрільців, які загинули у боротьбі з Польщею у 1918-1919 роках, на братських могилах жертв масового знищення енкаведистами в'язнів по тюрмах у перші дні війни в червні 1941 року та інших. Особливо багато людей буває 1 листопада на Янівському цвинтарі у Львові біля могили Січових Стрільців. На центральну символічну могилу кладуть квіти і вінки з патріотичними написами, люди співають релігійних і стрілецьких пісень тощо.

Хоч розганяти людей із цвинтаря влада ще не осмілюється, однак спеціально послані особи фіксують, хто буває присутній на цвинтарі, інколи навіть фотографують людей. Відомі випадки репресій за вшанування пам'яті загиблих. Так 1967 року внаслідок доносу був усунений від відповідальної наукової роботи з політехнічного інституту здібний науковець *Плетінко* тільки за те, що кілька хвилин побув між стрілецькими могилами і поклав квіти. При обговоренні його вчинку, науковець казав, що не бачить нічого злого у вшануванні пам'яті людей, які боролися проти польських окупантів.

1 листопада 1970 року до хреста на центральній могилі стрілецького цвинтаря хтось приклеїв банкноту — 100 карб. грошей УНР із великим тризубом у центрі банкноту (виконання відомого художника Ю. Нарбута). Через якийсь час до хреста підскочив розлютований чоловік із «спостерігачів». Зірвавши банкноту, зіжмакавши і викинувши її, він виліз ногами на могилу і закричав до присутніх: «Що, тризуба захотіли? Самостійної України захотіли? Не буде вам тризуба! Не буде вам вашої України! Ану розходьтєся, розходьтєся!», і т. п. Але ніхто не пішов. Навпаки, люди, які стояли далі, подумавши, що хтось виголошує промову на честь стрільців, наблизилися. «Промовець» змушений був піти ні з чим.

РОВЕНЩИНА

Село *Белятичі* (Білятичі?) Сарнинського району. Є точні дані, що тут у січні 1970 року кілька разів підряд були розкидані по селі та розклесні в людних місцях листівки. Зокрема в клубі села поширено написані від руки листівки із підписом «Комітет *«Воля»*».

У листівках коротко повідомлялося про фактичну нерівноправність радянських народів в економічному й політичному житті, про шалену русифікацію України. «Комітет» закликав населення пригадати змагання за волю і незалежність, шанувати пам'ять односельчан і земляків, які в тих змаганнях склали голови, і в ім'я їх чинити опір русифікації.

Незабаром було заарештовано трьох школярів (учні 6-8 класів), яких примістили в Сарненському готелі, де КДБ вело допити. Допити велися жорстоко. Згодом школярів відпустили. Один із них після цього збожеволів.

У квітні 1970 року заарештовано учителя фізкультури Белятицької восьмирічної школи (він же студент-заочник Ровенського педінституту). Слідство ведеться досі потайки від громадськості.

Влітку 1970 року був заарештований інспектор фізкультури Сарнинського райвно, якого у вересні-жовтні таємно засуджено на 10 років таборів суворого режиму.

Є відомості, що і після цих арештів листівки подібного змісту з'являлися в сільському клубі.

За вказівкою Сарнинського райкому партії і за його сценарієм художня самодіяльність с. Белятич виступала 6 листопада із музично-літературною композицією, яка мала показати історію СРСР за 58 років і дружбу народів. Пісні та вірші були тільки російські і виконувалися тільки російською мовою. А 7 листопада у селі відбулася примусова святкова демонстрація. Очевидці розповідають: Було холодно. Селяни ішли в куфайках і керзових чоботях. Усі сумні, похмурі, згорблені. Із прапором, мовчки, з опущеними головами, «святкова» колона простувала від школи до клубу...

У селі по нинішній день панує атмосфера шантажу і залякування. Тривають допити.

ТЕРНОПІЛЬЩИНА

Минулого року в Тернополі заарештовано й засуджено за політичними звинуваченнями групу осіб, зокрема, з арматурного заводу. Прізвища невідомі, називають тільки інженера *Ярослава Скибу*.

*

На Тернопільщині у листопаді 1970 року КДБ заарештувало молодого поета *Горбалья* та художника з Борщівського району *Івана Балана*. Відомо, що по цій справі обшуки і допити проводилися також у Чер-

нівцях, де живе і працює один із арештованих. Про суть звинувачення та дальшу долю заарештованих невідомо.

ЧЕРКАСИ

Викинуто з роботи в редакції молодіжної газети «Молодь Черкащини» письменника *Василя Захарченка*, автора кількох книжок прози, члена СПУ. В. Захарченка обшукували і допитували як свідка по справі І. Сука. Рятуючись від цькування, він змушений був залишити Донецьк і переїхати до Черкас. Але переслідування тривали. Коли В. Захарченко за відрядженням Спілки письменників поїхав у Донбас для виступів перед робітниками, його поїздка була перервана за вказівкою з Донецького обкому партії. Мовляв, шахтарі обурені, що він виступає на «непонятном им украинском языке». Повернувшись із відрядження, не стримавшись, сказав щось різке приставленому до нього кагебістові, за що наступного дня був звільнений з роботи.

Про брутальне вилучення кагебістами у Захарченка письменницького архіву див. заяву В. Стуса у попередньому випуску.

ЧЕРНІВЦІ

Викинено з університету студента 2-го курсу філологічного факультету *Ярослава Павуляка*.

Я. Павуляк десь дістав «Щоденник» *Василя Симоненка* і читав його студентам у гуртожитку. 11 січня в університеті був офіційно вечір В. Симоненка. Виступаючи з доповіддю, викладач університету *Добрянський* обурювався, що за кордоном тенденційно підібрали уривки із *Симоненкового щоденника* і використовують їх для пропаганди. Слова попросив Я. Павуляк. Він сказав, що найкращий спосіб позбавити буржуазну пропаганду хліба — видати «Щоденник» *Симоненка* у нас без будь-яких скорочень. Я. Павуляк при цьому заявив, що читав цей «Щоденник» і розповів про його зміст.

В університеті відразу почалися допити. Студентів допитували, кому Павуляк читав щоденник, чи був то машинопис, а чи видана у Мюнхені книжка. Погрожували тим, хто слухав Павуляка в гуртожитку і не доніс. Самого Павуляка полякали тюрмою і викинули з університету.

*

Як стало відомо, політв'язні-українці в Мордовії з одностайним обуренням зустріли арешт В. Мороза через 9 місяців після звільнення і нелюдське 14-річне засудження за написання публіцистичних статей. Відомо, що політв'язень *Михайло Горинь* (табір номер 19) оголосив на знак протесту проти судилища над Морозом кількаденну голодівку.

У Самвидаві поширюється вірш Святослава Караванського, написаний у Володимирській в'язниці уже після повторного суду над ним.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

*

Вічні безсмертні шляхетні пориви!
Що ви є в світі? Закликання? Чари?
Перший змах крил у польоти за хмари?
Чистого серця до правди змагання?
Думки народження? Прокид кохання?
Спілка, братерство краси та відваги?
Спалах свідомости? Вибух наснаги?
Радість пригоди? Жагучість бажання?
Чи неповторність природних мотивів —
Гуркіт громів довгожданної зливи?
Що ви і нащо нестямні пориви?
Нащо серця ви ворухите й душі?
Нащо бентежите юність тривожну?
Стелете міфами даль бездорожну?
Старість обачну зриваєте з ліжка?
Тихих неволите йти у опришки?
Дужих вчите боронити слабого?
Щепите лють і зневагу до злого?
І на неорану кличете ниву
Тих, хто прибився у гавань щасливу?
Нащо? Де глузд ваш, шляхетні пориви?
З вами бійці не бояться могили —
Десь і в найслабшого трояться сили,
З вами у чорну годину і скруту
Легше зустріти останню минуту...
Поки живу я — живіте зо мною!
Кличте! Будіте! Зривайте до бою
З чадом смертельним розпуки німої!
Думці, душі не давайте спокою!
Юністю дихайте! Жарте весною!
Будьте зі мною!

Володимирська в'язниця, 1970 р.

СПИСОК ПОЛІТВ'ЯЗНІВ-УКРАЇНЦІВ*

38. *ЛЕВКОВИЧ Василь* — член ОУН, командир V-ої військової округи УПА «Буг». Заарештований у 1946 чи 1947 році, засуджений на 25 років ув'язнення. Вік — приблизно — 50 років. Знаходиться в Мордовії.

39. *ПОЛЬОВИЙ Омелян* — давній член ОУН, політ'язень із польських часів, потім офіцер в Українському легіоні в 1941 році, командир I-ої військової округи УПА «Лисоня» (Тернопільщина). Заарештований у 1946 році. Відбув дуже тривале слідство. Був засуджений, здається, до кари смерті, заміненої на 25 років ув'язнення. Перебував на Колимі, в Тайшеті, зараз у Мордовії.

40. *ПРИШЛЯК Григорій* — давній член ОУН, надрайоновий провідник Служби безпеки. Заарештований, приблизно, 1948 року. Учасник табірних рухів опору в 40-50 роках (активний). Віком біля 60 років. Був у Тайшеті, Казахстані, тепер у Мордовії. Термін — 25 років.

41. *ПРИШЛЯК Євген* — член ОУН, в момент арешту районний провідник СБ. Заарештований 1952 чи 1953 року. Засуджений на 25 років. До 1962 року перебував по в'язницях, потім — в Мордовських таборах. Вік — біля 60 років. Зараз у 17-му таборі (Мордовія).

42. *ПРУС Василь* — колишній есбіст, заарештований 1948 року, засуджений на 25 років ув'язнення. Відбував покарання на Колимі, у Тайшеті, тепер — у Мордовії. Має 50 років.

43. *ЛЕВИЦЬКИЙ Микола* — член ОУН, у 2-ій половині 50-х років був закинений з-за кордону. Заарештований і засуджений на 25 років 1957 року. 1922 року народження. Знаходиться у 17-му таборі.

44. *СОЛОДКИЙ Віктор* — член ОУН, заарештований 1948 року, засуджений на 25 років. У 50-і роки — один з організаторів табірних рухів опору. Був одним з ініціаторів і керівників масової голодівки у Тайшеті на початку 1956 року, в якій взяло участь понад 400 осіб, вимагаючи перегляду справ і покращання побуту. Як один з організаторів голодівки дістав тоді ще один 25-річний термін (судили тоді 5 осіб, трое одержали по 25 років, двоє — по 10). Перебував у Тайшеті, по тюрмах (Одеса, Ізмаїл, Тобольськ). Зараз — у Мордовії. Вік — приблизно, 45 років.

---

*) Продовження Списка політ'язнів-українців, початок якого надрукований у попередніх випусках «Українського Вісника», — ред. »В. Ш.«.

45. **ПІДГОРОДЕЦЬКИЙ Василь** — колишній розвідник СБ, заарештований 1953 року, засуджений на 25 років. 1956 року за організацію масової голодівки протесту в Тайшеті дістав ще один 25-річний термін разом з В. Солодким та іншими. 1925 року народження. Зараз у Мордовії (табір 19).

46. **ОНИШКІВ Микола** — колишній підпільник ОУН, заарештований у 2-ій половині 40-х років, засуджений на 25 років ув'язнення. Перебував на Колимі, у Тайшеті, зараз — у Мордовії. Віком приблизно 50 років.

47. **ДУБИНА Григор** — учасник оунівського руху, заарештований наприкінці 1940-их років і засуджений на 25 років ув'язнення. Перебував у Тайшеті, зараз — у Мордовії. Віком, приблизно, 45 років.

48. **ПАЛЬЧАК Степан** — засуджений у 1961 році на 10 років ув'язнення тільки за те, що підтримував зв'язок з кількома учасниками оунівського руху, що до 1961 року переховувалися у схроні на Тернопільщині. Серед них була його сестра Марія Пальчак, єдина вціліла з групи, яка була засуджена до розстрілу із заміною на 15 років ув'язнення. Перебуває в Мордовії.

49. **ЧУГАЙ Олександр** — учасник оунівського підпілля. Заарештований 1948 чи 1949 року і засуджений на 25 років ув'язнення. Був у Тайшеті, тепер в Мордовії. Віком, приблизно, 45 років.

50. **ОСТРОВСЬКИЙ Володимир** — заарештований вдруге, приблизно, 1958 року, через деякий час після звільнення. Засуджений повторно на 15 років ув'язнення. Вік — понад 35 років.

51. **СИНЯК Дмитро** — районний провідник СБ, з Гуцульщини. Заарештований 1946 (?) року, засуджений ОСО до кари смерті, яка замінена 25 роками ув'язнення.

52. **ВЕРХОЛЯК Дмитро** — підпільник ОУН, фельдшер. Заарештований 1948 року, засуджений до смерті, потім замінено на 25 років ув'язнення. Перебуває в Мордовії. 1926 року народження.

53. **РОМАНІВ Микола** — колишній комуніст, який потім перейшов до оунівського руху, простий селянин. Був у підпіллі районним господарчим на Гуцульщині. Заарештований, приблизно, 1952 року, засуджений на 25 років ув'язнення. Перебуває у Мордовії.

54. **ГУНДА** — років тридцяти. Засуджений за «антирадянську пропаганду й агітацію» (за іншими даними — за «зраду батьківщини») у 1956 році (мабуть, у 1966 р. —?). Термін великий, потребує уточнення. Родом з Гуцульщини.

55. *ШЕВЧЕНКО Іван* — років 60-ти, засуджений вдруге 1959 року на 15 років, пробувши якийсь час на волі. Перший раз його судили за участь у поліції, але в таборах він порвав з поліцаями ієднався з учасниками оунівського руху. Брав активну участь у всіх табірних рухах 40-50 років. Вдруге засуджений вже нібито за »націоналістичну агітацію«. Перебуває в Мордовії.

56. *ЛУЦИК Михайло* — районний провідник Юнацтва, з Бойківщини (Сколівський р-н, Львівської обл.). Вперше заарештований 1945 чи 1946 року, звільнений по комісії 1956 року, знову заарештований 1959 чи 1960 року і засуджений на 15 років. Був у Володимирі, зараз у Мордовії.

57. *ІЛЬЧУК Іван* — учасник підпілля, з Волині. 1925 року народження, заарештований 1948 року, засуджений на 25 років. Зараз у 17-му таборі (Мордовія).

58. *СЛОВОДЯНЮК Микола* — приблизно 1908 року народження, з Житомирської області, сидить із 1947 чи 1948 року за участь в поліції, але в таборах прилучився до учасників оунівського руху, з яким разом брав активну участь у табірних виступах протесту. Термін — 25 років.

(Далі буде)

ОЧИМА ЧУЖОЗЕМЦІВ

(Еманюель Райс, Передмова до книжки «Нова літературна хвиля на Україні», Париж, 1967 р., мова французька)

*

У другому випуску «Українського вісника» був надрукований початок статті французького літературознавця-україніста Райса. Через брак місця подаємо тут закінчення статті у поширеному викладі. Про автора статті відомо тільки, що він — добрий знавець української мови і літератури, за національністю — єврей (Ю. Косач у «Літературній Україні» вважає появу цієї передмови результатом змови між українськими націоналістами і сіонізмом).

*

6

Автор твердить, що, не зважаючи на жорстокі обставини, український народ дав блискучі імена в літературі, на жаль, мало відомі світові. Далі він робить огляд «найзначніших течій» нової української літератури, зачинаючи від Шевченка, який «зміг збудити приспаний дух народу політичною дією нежданої сили, створити вічні поетичні цінності».

Другою великою фігурою, яка «досі наймогутніша серед народжених Україною», автор вважає Івана Франка. Франко «дуже випередив свою епоху в усіх справах, за які брався», «його чекання прийдешньої революції дивують своїм ясновидінням, і не можуть кваліфікуватись інакше, як пророцтва».

«Кількість художнього доробку Франка досі найбільша в українській літературі, один з нечисленних західних вчених, добре обізнаних в українських літературних справах, мені недавно сказав, що геній Франко був завеликим для його народу.

День, коли Захід відкриє його для себе, введе ще одного гіганта у невелике коло тих, що сяють у всесвітній літературі.

... Якщо надалі і не з'явилася жодна фігура подібного масштабу, то тільки з такої простої причини, що рівні йому приходять не часто, і ще ні одна всесвітньо-важлива література не зродила навіть єдиної постаті типу Франка».

Про Лесю Українку автор передмови каже, що «вона здійснила творчий подвиг, безприкладний у світовій літературі». Він має при цьому на увазі не ліричну поезію, «яку епоха швидко випередила», а створення «у роки страждань... близько 20 шедеврів у формі коротких драматичних поем на сюжети, взяті із світової історії... Сукупність цих п'єс являла б вершини світової літератури, якби можливим було зберегти у перекладі рельєф і ясність експресії»...

Помітним явищем в українській літературі були короткі новели Василя Стефаника — «селянського аристократа старого світу» і проза Михайла Коцюбинського, насамперед, «незабутній шедевр» «Тіні забутих предків». Показаний перед тим у Парижі фільм, хоч і гарний, «дає тільки приблизно уявлення про цей твір, сповнений чутливості і точності, кольору та власної асоціативності, яку можна бачити тільки у найбільших. Мені не здається перебільшенням порівняти Коцюбинського з Шатобріаном в українській прозі».

7

У цьому розділі автор досліджує передумови українського літературного Відродження 20-х років ХХ ст. Він вважає його зв'язаним з російським відродженням 1890-1920 років: «Це відродження було значно більшим за російське, яке його визначило. На жаль, доводиться досить влучно назвати його «розстріляним відродженням».

Це відродження тривало всього 10 років і не мало «нормальних умов культурного розвитку». «Чисто утилітарна концепція літератури, стверджена партією, примушувала діячів українського відродження балаансувати, всі інші висловлювання мали характер неминучих компромісів. Вся різноманітність як концепцій, так і творчості була загальмована».

Зокрема Е. Райс відмічає відсутність розвитку у ці роки оригінальної філософської думки, хоч можна було б чекати протилежного, оскільки «найцікавіші філософи двох минулих століть... були українцями», давали багато для російської і навіть світової (особливо А. Потебня) філософської думки. З Києва вийшли і два найвизначніші мислителі російського відродження — Л. Шестов і Н. Бердяєв, «останній з давнього козацького роду». «Не зважаючи на виключні можливості, українська філософія навіть не змогла укорінитися в СРСР, де дозволена тільки офіційна версія марксизму».

«Що ж до літератури, то маючи виключні можливості, вона змогла скористати з короткої перерви завдяки політичній орієнтації радянського уряду протягом перших десяти років свого існування, коли основні зусилля були скеровані на обмеження російського націона-

лізму — однієї з мішеней першого етапу радянської революції». Література мала «мінімум свободи й ініціативи».

»Ось чому, ціною гідної подиву відваги, постійної винахідливості і самовідданої любові до літератури, групі інтелектуалістів удалося протягом 10 років ствердити зростання цієї парадоксальної рослини з оголеними коренями, якою було надто коротке українське відродження».

На початку 30-их років було здійснено справжній погром молодой української літератури, в якому більшість найвидатніших її представників зустріли смерть».

Наводячи вік найвизначніших українських письменників «у момент їхнього арешту чи капітуляції», автор нагадує французькому читачеві, що в такому віці Гете ще не написав першої частини «Фауста», тільки починалися Гюго і Поль Валері. «Саме в цьому віці найблискучіша плеяда в історії української літератури була розстріляна...»

8

Оцінюючи результати українського Відродження 20-их років, Е. Райс насамперед згадує «неоклясиків», які «створили справжній клясицизм, що водночас успадкував сталі приписи античності і асимілював весь внесок найсміливішого модернізму». Особливо виділяє він Миколу Зерова, «чия смерть у розквіті сил в одному з найжахливіших концтаборів Півночі до сьогоднішнього дня залишається кровоточивою раною у грудях українського народу». Великою заслугою Зерова автор вважає, крім створення груп неоклясиків, піднесення інтелектуального рівня української літературної мови. «Його поетична творчість, невелика за обсягом і за шириною діяпазону, вражає красою вислову. Вона є вершиною благородства українського слова, річ, якої, звичайно, досить для безсмертя у будь-якій літературі». Не зважаючи на різність характерів життя і творчості, автор знаходить можливість співставляти Зерова із Франком.

Про Рильського ж він пише: «Я люблю його найбільше», — і підкреслює при цьому уміння в досконалій формі сказати про «найпростіші найбуденніші речі», вміння вести розмову «на високому аристократичному рівні». «Сучасний Вергілій».

Схвально відгукнувшись про інших неоклясиків (Драй-Хмару, Клена, Ореста), Е. Райс так характеризує творчий шлях Павла Тичини:

»Протягом десятиріч Павло Тичина змагає серед мішури великого офіційного достойника..., чисто декоративного, позбавленого будь-якої реальної влади. Його вважають за дуже лякливого, може, необґрунтовано. В молодості він був одним з найбільших модерних поетів нашої епохи. У віці 30 років він писав кращі поезії, ніж Рильський у 50... Але починаючи з 40 років все, що з'явилося за його

підписом, могло бути сфабриковане будь-яким пропагандистським чиновником...»

Про Довженка Захід знає як про діяча кіно, але не знають його прози, а він «підніс сценарій до чудового літературного рівня, створивши автономний вид мистецтва реальної ваги». Згадує Е. Райс «Захаровану Десну», уривки із щоденника і заявляє, що це був «великий сучасний мистець».

9

У цьому розділі автор досліджує явища української літератури, які постали після погромів 30-их років за межами СРСР.

У Львові, «традиційній українській столиці Галичини», «стала можливою сліпуча поява Богдана-Ігоря Антонича, що помер у віці 26 років, одного з найбільших сучасних поетів, щось на зразок Рембо; поета, який бентежить як раптовістю своєї появи і зникнення, так і неймовірним вибухом метафор, сліпучою сміливістю і новизною». «З усіх великих українських поетів він має найменше втрачати в перекладі».

Згадується група поетів, що згуртувалися навколо «цілком націоналістичного часопису «Вістник», редагованого полемістом Дмитром Донцовим — Ольжича та Маланюка, яких названо «поетами великої ваги».

Нарешті, автор аналізує творчість молодих поетів, що виростили на еміграції, засвоївши західний спосіб життя і мислення, для яких «далека гноблена батьківщина набуває форми мрії чи фантазії» і які здійснили «переосмислення фолкльору... підійшовши до цього з усіма знаряддями сучасної науки». Називаються невідомі у нас імена Василя Барки, Богдана Рубчака, Богдана Бойчука, Віри Вовк, Патриції Килини, Юрія Тарнавського, Емми Андіївської. Декому з них дається дуже висока оцінка.

10

«В СРСР на руїнах майже повного розгрому будь-якої справді мистецької творчості — в розумінні спадкоємності будь-яких традицій — внаслідок злочинів, що не мають собі рівних в історії, зросла нова генерація, повна надії і сил, зросла, скориставшись із сміховинного послаблення урядових тисків, яке відбулось після смерті Сталіна. Досить було ледь відчутно прочинити віддушину, щоб могутня струмина соків українського дерева народила нові пагони правдивого вислову.

Саме цією найновішою струминою ми обмежуємо дану збірку.

Звичайно, деякі з репрезентованих тут авторів ще дуже молоді, тому всякий прогноз щодо них може так чи інакше спростуватись у майбутньому. Крім того, всі вони і зараз у значній мірі обмежені адміністративними заборонами та застереженнями, від систематичної не-

доброзичливості лицемірної преси аж до труднощів, часто нездоланих, у справі публікації творів, до особистих ускладнень: їхня свобода, навіть у порівнянні з попередніми генераціями, дуже відносна і дуже непевна.

Проте деякі з них вже мають в своєму активі досягнення, гідні все-світнього інтересу, досягнення, що ми їх намагались якнайкраще віддати у французькому перекладі. Особистості деякого з них вже вимальовуються досить точно — настільки, що можна окреслити їхні портрети.

І вперше за два століття українська літературна продукція значно переважає російську.

Справді, ці молоді автори видаються значно вищими за своїх російських колег того ж віку, як і вони, що також скористалися з тої ж відлиги. Євтушенко, Соснора, Вознесенський завдяки активно розгорнутій офіційній пропаганді з тріумфом пройшли по естрадах вільного світу, скориставшись із численних перекладів.

Зовсім не бажаючи применшувати здобутки ані мужність, часто гідну подиву, зокрема автора «Бабиного яру» . . . , ми гадаємо, що мистецькі здобутки молодих українських поетів, тут репрезентованих, є, передусім, «поезією» (тоді, як, наприклад, Євтушкові є передусім полемікою), — в той же час вони видаються нам сміливішими у пошуках нових форм вислову.

. . . Якщо, не зважаючи на це все, творчість Євтушенка користується величезним успіхом, — яким був би успіх І. Драча, Ліни Костенко, Гр. Кириченка.

З них, свідомих ризику у дечому помилятися, сильних своєю молодістю, Іван Драч видається найперспективнішим. Його доробок, хоч і невеликий за обсягом (в усякому разі те, що могло бути опубліковане і дійти до нас) вже зараз є чимось більшим за перспективи».

Далі проводиться детальніший аналіз творчої манери Драча, підкреслюється «метафорична сміливість», «виключно гостре чуття мови», «здатність поєднувати дуже різномірні елементи, характерні для сучасного світу, з вічним», нахил до епічної поезії, який «не має нічого спільного з офіційними стандартами». Аналізуючи Драчеві балади, Е. Райс саме в них передбачає «величезні можливості цього поета, ширину його діяпазону — від сміливого і невимушеного використання фолкльору до найрафінованіших нюансів модернізму».

Оскільки оригінальність Драча і зараз є об'єктом офіційного замовчування і обмежень правилами соцреалізму, його спокійна мужність тільки допомагає відчутти розмах цієї особистості, з її неповторною і дивовижною тональністю».

»Ліна Костенко має своєрідний стиль і просодію, створені відповідно до виняткової чутливості і дивовижно точно скоплених природних

вражень... Вітер, дощ, зелень живуть у її коротких поезіях життям, незалежним від життя автора, і дають нам враження своєї близькості... Спонтанність і органічність її концепції світу вражає глибиною, несподіваною для людини наших днів...»

»Микола Вінграновський, безумовно високо обдарований, не завжди рівний, але ніколи не відсутній. Навіть поразки носять карб його особистості, яку не можна сплутати ні з ким іншим. Він має нахил до риторичності, що дозволяє йому вибухово зрушувати деякі суспільні теми... Хоч іноді йому бракує дихання для того, щоб утриматись на вершинах, яких він сягає часто і невимушено, навіть не найкращі його речі блищать іскрами справжньої поезії, цінної своїм неповторним ароматом«.

»Ці три поети, за загальним визнанням, очолюють групу, що з'явилася після відлиги на Україні. Але рух, початий ними, ще тільки народжується. Ціле гроно інших, молодих, що зросли з дивною швидкістю і відповідальністю, надають молодій українській поезії СРСР вигляду зоряного неба в сутінках, де, повертаючи голову, щоразу помічаєш нові зірки, ще невиразні, але все численніші.

»Звичайно, як завжди у таких випадках серед цієї молоді, більшість якої не досягла тридцяти років, можливі всякі несподіванки. Більше ніж можливо, що завтра загальний вигляд цієї картини буде неприйнятний для того, хто робить її сьогодні: скільки величних піків постане там, де сьогодні порізана ярами пустеля, скільки долин, квітучих сьогодні, буде спустошено нездарамі і сволотою«.

Одним із найперспективніших серед наймолодших автор вважає Григорія Кириченка, що виступив на той час із декількома поезіями в періодиці, хоч застерігає, що «небезпеки ранньої довершеності відомі» (справді, після перших виступів Г. Кириченко поки що зійшов з літературної арени).

Віталій Коротич, на думку автора, «хоч і не рівний», але «зовсім не дилетант», «відзначається винятково гострою чутливістю у специфіці сучасного світу«.

До «видатних осіб, що створили незаперечні цінності в поезії, хоч центр їхньої ваги лежить поза нею», належить, на думку французького критика, Василь Симоненко. «Він вражає своєю щирістю і чистотою». «Надто гордий, надто цільний, щоб погоджуватись на компроміси, пропонувані режимом, він залишив хвилюючий щоденник, що заслуговує більшої уваги Заходу, надто схильного вірити заявам офіційної пропаганди про справжні настрої по той бік залізної завіси.

Цікаві і його поезії, цікаві насамперед своїм свідченням твердості і сили. Навіть іноземний читач безумовно розрізнить плідне мистецьке зерно його поезії. Необхідна негайна публікація і поширення всіма мовами вільного світу всього того, що ми маємо з його щоденника«.

Серед молодих українських прозаїків автор особливо відзначає Валерія Шевчука, «який є найбільшою надією української прози».

«Есе, жанр, що оперує думкою, найповільніше піднімається після опустошення соціалістичного реалізму. Але в цій галузі необхідно підкреслити незаперечні цінності. Починаючи із таких, як Рильський чи блискучий професор Білецький, до молодих, серед яких особливе місце займає Іван Дзюба, есеїст «з ласки Божої». . . . Справді клясична ясність його стилю вірно віддає наслідки його завжди викривальних спостережень, бо він ніколи не звиряється на висновки, зроблені раніше.

Жоден з великих літературних критиків світу не діяв інакше і не чинив краще за Дзюбу. Якби він мав можливість розвиватись, не будучи дуже обмеженим несвоечасним політичним втручанням, Україна могла б пишатися першокласним критиком, якого так не вистачає сучасній літературі вільного світу».

«Це видання є тільки початком, першим у серії, що має дати уявлення про багатство, красу і різноманітність української літератури взагалі».

Париж, 1967 р.

Еманюель Райс*

ДОПОВНЕННЯ ТА ВИПРАВЛЕННЯ

1. У третьому випуску («Українського Вісника») в статті «До історії одного наклепу» було пропущено прізвище лектора ЦК КПУ з Києва, який весною 1970 року в Івано-Франківську поширював брехні про ряд громадськи активних осіб та про лист української громадськості 1968 року про порушення соціалістичної законності. Встановлено, що його прізвище — *Борцов*.

2. Начальник відділу кримінального розшуку Івано-Франківської обласної міліції, який грубо ображав П. Заливаху і називав себе сталінцем, — не росіянин, як помилково вказувалося в попередньому випуску, а зросійщений українець. Прізвище його — *Мороз*, звання — капітан.

*) Критику цієї передмови і всієї книги «Нова літературна хвиля на Україні» див. у газеті «Літературна Україна», н-р 64 від 13 серпня 1968 р.

РОЗМОВА З ЧИТАЧЕМ

Була пропозиція давати більше художніх творів, зокрема поезії, бо такі твори поширені у Самвидаві не менше, ніж публіцистика. Пропонувалося, наприклад, представити київську групу поетів-символістів як нове явище в українській поезії (В. Кордун, М. Воробйов, В. Рубан та ін.). Принципових заперечень проти такої пропозиції немає. Але велика кількість оперативного матеріалу все примушує відкладати друкування таких творів «на потім». Збільшувати ж обсяг і періодичність «Вісника» вважаємо при існуючих умовах мало можливим і недоцільним. Надалі намагатимемося збільшити інформацію про появу в Самвидаві таких творів.

*

Як і можна було сподіватися, почулися окремі застереження проти вміщення у третьому випуску розвідки «Про поета Миколу Холодного». Мовляв, чи варто сміття з хати виносити. «Сміття з хати» почав виносити сам Холодний, активно поширюючи свої «відкриті листи» і «голоси з провінції». А «Вісник» зобов'язаний відображати всі процеси, що відбуваються серед української громадськості, зокрема об'єктивно інформувати про всі новини Самвидаву.

*

Так само безпідставний закид, що «Вісник» тенденційно не подає статті В. Мороза «Серед снігів», як такої, що спрямована проти І. Дзюби, а також полемічної статті В. Чорновола «Як і що обстоює Б. Стенчук», у вступній частині якої бачать критику позиції В. Мороза. Помістити всі твори Мороза відразу було неможливо. Стаття «Серед снігів» та згадана стаття Чорновола будуть подані у ближчих випусках.

*

Було зауваження, що клішований чи мальований заголовок, менший формат паперу, обкладинки — підвищили б інтерес до видання. «Український вісник» тиражується і поширюється стихійно, тож цілком можливо, що десь він має і обкладинки, і мальовані заголовки. «Вісник» волів би розміститися у редакції на Хрещатику під 10-им номером і друкуватися на ротатійних машинах. Але коли настане така можливість, зникне необхідність у виданні такого типу. Раді будемо такого дочекатися...

*

Крім нечисленних часткових зауважень, досі не чути було з-поміж української громадськості жодного заперечення проти «Вісника» та його напрямку в принципі. Це додає певності, що «Вісник» виконує взятий на себе обов'язок.

— Кінець випуску —

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Айнштайн, 72
Амальрик, 29, 37
Андієвська Е., 124
Антей, 90
Антоненко-Давидович Б., 23, 24, 25,
28, 29
Антонич Б. І., 124
Антонів О., 29
Аркадій П., 103
Аркас М., 107
- Бажалук, 23
Балан І., 115
Баран, 12
Баранов, 12, 23, 25
Барка В., 124
Бекон Р., 31
Беранже, 101
Бердяєв Н., 122
Білецький, 127
Білодід І., 101
Блок, 82
Боб'як В., 23, 25
Бойченко, 8
Бойчук Б., 124
Борцов, 127
Братунь Р., 111
Бруно, 72
- Вайдеков, 9
Валері Поль, 123
Вергілій, 123
Верхоляк Д., 119
- Вілсон, 70
Вінграновський М., 71, 76, 82, 93, 126
Вовк В., 112, 124
Вознесенський, 125
Возняк Д., 22
Возняк Марія, 22, 29
Возняк М., 107
Волицька А., 29, 109
Воробйов М., 128
Ворона, 9
Галкіна, 23
Гармаш А., 102
Геврич Я., 10, 11, 36
Гель І., 14, 18, 29, 109
Геракл, 90
Герострат, 72
Гірник Т., 102
Глух, 28, 36
Говдя П., 9
Голда, 23
Гончар І., 12
Горбаль, 115
Горбань, 112
Горинь Б., 75
Горинь М., 116
Горинь О., 22, 29, 31
Городько, 23, 26
Горська А., 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15,
16, 17, 18, 19, 20, 29, 50, 51, 74,
99, 106, 109
Григоренко, 107
Грищенко А., 23
Гулик С., 27, 29, 34

- Гунда, 119
Гюго, 123
- Гагарін, 77
Галілей, 72
Гете, 123
- Данте, 31
Девіс А., 37
Дзюба І., 12, 23, 24, 25, 28, 29, 36, 50,
51, 76, 83, 85, 107, 127, 128
Дзюбан, 9
Дмитерко, 73
Добрянський, 116
Довгань Р., 51
Довженко, 16, 85, 124
Долгих, 23
Дон-Кіхот, 89
Донцов Д., 124
Достоевський, 87
Драбата В., 29, 33
Драгоманов, 102
Драй-Хмара, 123
Драч І., 50, 76, 82, 93, 95, 125
Дубина Г., 119
Дудикевич Б., 110
Дудикевич Г., 110, 111
Дудикевич Ю., 110, 111
Дюмін В., 104, 105
- Євтушенко, 125
Єресько, 114
Єсенін, 80
- Задорожний Г., 38, 39
Зайчук, 28
Заливаха П., 7, 8, 11, 12, 22, 29, 106, 127
Захарченко В., 116
Зеров М., 123
Зубченко Г., 74
- Іванисенко В., 104
Ільчук І., 120
- Іолтар, 111
Іщук А., 104
- Їжакевич Г., 23
- Калинець І., 22, 29, 32, 44
Кампанелла, 31
Кандиба І., 39
Караванська Н., 21, 29
Караванський С., 112, 117
Качиленко І. І., 23
Качмар-Савка М., 29
Кендзьо Я., 29
Килина П., 124
Кириченко Гр., 125, 126
Клен, 123
Коваль, 10
Коваль Григорій (Анатолій?), 104
Коган, 23, 26
Козицький П., 108, 109
Коломієць, 71
Кондуфор, 50
Кордун В., 128
Коротич В., 126
Косач Ю., 121
о. Костельник Г., 109
Костенко В., 108, 109
Костенко Л., 12, 76, 91, 125
Костомаров, 102
Коцюбинська М., 29, 50
Коцюбинський М., 122
Кривоніс, 54
Крузо, 94
Кузнецова Є., 10
Кузьменко О., 105, 106
Куліш М., 17
Кульчинський, 105
Куницька Г., 29
- Левицький М., 118
Левкович В., 118
Леник Л., 29
Ленін В. І., 11, 106
Лепкий, 107

Литвин В., 102, 103
Литвин М., 102
Лінінський П., 112, 113
Луцик М., 120

Максимович, 111
Максимчук С., 104, 105
Маланюк, 124
Малиновський, 109
Маркс К., 87
Мартиненко О., 10, 11
Мешко О., 22, 29, 32, 33, 99, 100
Микитович В., 102
Мінько О., 22, 111, 112
Міщенко Д., 104
Мороз, 127
Мороз В., 12, 13, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36,
37, 38, 39, 40, 42, 44, 48, 99, 101,
107, 109, 110, 111, 112, 116, 128
Мороз Р., 107
Музика, 110

Нарбут Ю., 114
Негода М., 50, 74, 92, 94
Некрасов В., 12
Новиченко Л., 86, 89
Оглоблин, 74
Озерний М., 23
Олач, 108
Олійник Б., 104
Ольжич, 124
Онишків М., 119
Орел Л., 103
Орест, 123
Орлов, 102
Осадчий М., 22, 111, 112
Островський В., 119
Отрощенко С., 9

Павуляк Я., 116
Пальчак М., 119
Пальчак С., 119

Панфилов, 8
Параскевич, 23
Перепадь А., 51
Петефі Шандор, 87
Пилат Понтій, 35
Підгородецький В., 119
Пірус В., 118
Плахотнюк М., 21, 29, 36, 105
Плетінко, 114
Плигунов С. І., 105
Подольчак, 109
Полторацький О., 12
Полудень, 110
Польовий О., 118
Попович, 77
Потебня А., 122
Пригорницький, 23
Пришляк Г., 118
Пришляк Є., 118
Прокруст, 77, 78
Прометей, 90
П'янов, 71

Райс Е., 121, 122, 123, 124, 125, 127
Рембо, 124
Рибак, 10
Рильський, 123, 127
о. Роман Осип, 107
Романів М., 119
Романов В., 38
о. Романюк В., 29, 35, 107
Рубан В., 128
Рубчак Б., 124
Русин І., 10

Савронь Г., 29, 111
Садова, 110
Сарян, 70
Сахаров, 38
Сахаров А., 107
Сверстюк Є., 12, 13, 14, 15, 37, 50,
79, 101
Світлична Н., 13

- Світличний, 110
Світличний І., 21, 50, 51, 76, 100, 101, 107
Севрук Г., 7, 12
Семикіна Л., 7, 8, 9, 12
Сергієнко О., 14, 15, 21, 29, 99
Симоненко Василь, 18, 49, 50, 51, 52, 53, 60, 61, 62, 69, 70, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 103, 116, 126
Симоненко Людмила П., 78
Симоненко Олесь, 70, 78
Синиця, 9
Синявський, 23
Синяк Д., 119
Скиба Я., 115
Слободянюк М., 120
Смірнова, 111
Смогитель В., 103
Сокульський, 105, 106
Солодкий В., 118, 119
Соскора, 125
Сталін, 33, 70, 71, 88, 124
Стасів І., 22, 29
Стасів-Калинець І., 32
Стебельська, 110
Стельмах, 94
Стельмах В., 97
Стенчук Б., 128
Стефаніяк В., 122
Ступницький, 113
Стус В., 14, 20, 115
Сук І., 106, 116

Тарас, 70
Тарнавський Ю., 124
Тельнюк С., 74
Тесленко, 108
Тичина П., 123
Толстой Л., 70
Тронько П., 102

Українка Леся, 83, 87, 89, 107, 122

Франко З. Т., 13, 29, 36
Франко І., 13, 54, 70, 83, 87, 93, 121, 123
Фридман, 8

Холодний М., 52, 96, 128
Хоманчук Є., 110
Хорунжикевич, 110

Цуканов Ф., 105, 106

Чемерис П., 29
Чепіх М., 9
Черніков В., 9
Чернявський М., 84
Чорновіл В., 12, 23, 25, 28, 29, 37, 50, 107, 109, 110, 111, 128
Чубай Г., 22, 29, 48, 110, 111
Чугай О., 119

Шабатура С., 22, 29
Шаталін В., 8, 9
Шатобріян, 122
Шашкевич, 54
Швець, 17
Шевченко І., 120
Шевченко Т. Г., 8, 9, 31, 58, 59, 73, 83, 84, 86, 87, 91, 93, 106, 121
Шевчук В., 127
Шеко, 10
митр. Шептицький Андрей, 108
Шестов Л., 122
Шіллер, 87
Шостакович, 70
Шульгін, 11

Щербань Г., 50, 51, 78
Щуренков М., 105

Юким М., 22

Якір П., 107
Янушевський Р., 112, 113
Яценко Л., 100, 103

З М І С Т

	Стор.
Від Видавництва	4
Завдання «Українського Вісника»	5
ТРАГІЧНА СМЕРТЬ АЛЛИ ГОРСЬКОЇ	7
Із запису «Обговорення» справи про Шевченківський вітраж у Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка	8
Скарга А. Горської	10
Виступи на похороні Алли Горської:	
Олександр Сергієнко	15
Євген Сверстюк	15
Іван Гель	18
Пам'яті Алли Горської (вірш) — Василь Стус	20
ГАНЕБНЕ СУДИЛИЩЕ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКУ	21
Заяви-протести:	
Б. Антоненко-Давидович, І. Дзюба, В. Чорновіл	28
Ольга Горинь	30
Ірина Стасів-Калинець, Ігор Калинець	31
Оксана Мешко	32
В. Драбата	33
Стефанія Гулик	34
о. Василь Романюк	35
Із творчості Валентина Мороза:	
Із збірки «Прелюд»	40
Перший день	42
Поезії, присвячені Валентині Морозові:	
Ігор Калинець: Із збірки «Підсумовуючи мовчання»	44
Григорій Чубай: Із збірки «Світло і сповідь»	48

ДО ДНІВ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА	49
Заборонені твори Василя Симоненка	53
Вірші спотворені при друкуванні	61
Однорукий лісник (оповідання)	66
Щоденник	70
Виступ Івана Світличного на вечорі пам'яті Василя Симоненка, грудень 1963 р.	76
Виступ Євгена Сверстюка на вечорі пам'яті Василя Симоненка, грудень 1963 р.	79
Вступне слово Івана Дзюби на вечорі в першу річницю смерті Василя Симоненка 12 грудня 1964 р.	83
Виступ Івана Дзюби на вечорі, присвяченому 30-літтю з дня народження В. Симоненка, 16 січня 1965 р.	85
Відкритий лист »Літературній Україні« Миколи Негоди	92
Недруковані поезії, присвячені Василеві Симоненкові:	
Іван Драч: Василеві Симоненкові	95
Микола Холодний: Василеві Симоненкові	96
Вогдан Стельмах: Симоненкові	97
ХРОНІКА	99
Київ	99
Дніпропетровськ	105
Донець	106
Івано-Франківщина	106
Львівщина	107
Ровенщина	114
Тернопільщина	115
Черкаси	116
Чернівці	116
Святослав Караванський: Вічні, безсмертні, шляхетні пориви (вірш)	117
СПИСОК ПОЛІТВ'ЯЗНИВ-УКРАЇНЦІВ	118
Очима чужоземців (Еманюель Райс, Передмова до книжки »Нова літературна хвиля на Україні«, Париж, 1967 р.)	121
Доповнення та виправлення	127
Розмова з читачем	128
Іменний покажчик	129